

Strom Presenta
atie *Onderzoek De*
siers **Jaarverslag**
Projecten *2017*
ebbat *Publicaties B*
siers **Advies** *Tentoe*
ellingen *Subsidies*
olitheek **Educatie**
zingen **Den Haag**

INHOUD

VOORWOORD	5
INLEIDING	7
LEESWIJZER	9
KUNST EN DE STAD over Stroom Den Haag, een korte introductie	11
JAAROVERZICHT	12
KUNST IN DE OPENBARE RUIMTE	16
De Beeldengalerij	18
Monumenten	19
Kunst bij scholen	20
HAAGSE KUNST EN KUNSTENAARS	25
Stimulerend activiteiten	28
Subsidieregelingen	33
Atelierbemiddeling	36
PROGRAMMA	47
Thematisch programma	50
Tentoonstellingen	51
Lezingen en debatten	58
Bibliotheek	62
PUBLIEK EN BEREIK	
Communicatie	71
Educatie	73
Stroom online	76
Publicaties	79
Stroom in het nieuws	81
Prestatiegegevens	86
FINANCIËN	97
ORGANISATIE	
Algemeen	103
Bestuur en directie	104
Personeel	106
BIJLAGEN	107
STROOM DANKT...	111

VOORWOORD

Acht jaar – dat waren de woorden waarmee de vorige voorzitter haar laatste voorwoord begon. Na acht jaar stopte Winnie Sorgdrager als voorzitter van Stroom en heb ik haar, begin 2017, opgevolgd. Ik heb haar laatste voorwoord bij het jaarverslag 2016 nog eens even goed gelezen voordat ik het schrijven van mijn eerste ter hand nam. Zij sprak daarin over trots maar ook over de noodzaak om meer aandacht te besteden aan het onderhoud van de organisatie van Stroom. Ze benoemde de waardering voor het programma van onze instelling maar wees ook fijntjes op teleurstellende beslissingen van het stadsbestuur. Ze wees op de relevantie van het kunstcentrum maar waarschuwde ook: noch een belangrijke taakopdracht noch een goede beoordeling bleken een garantie voor toekomstbestendigheid.

Veel van wat zij schreef is onverminderd actueel. Den Haag staat niet stil, de stad verandert continu. De bijdrage die kunst daarin kan en moet leveren mag niet worden onderschat. Stroom verenigt drie belangrijke taken, die in veel andere steden door diverse instellingen worden uitgevoerd. Stroom is verantwoordelijk voor het ondersteunen en stimuleren van Haagse kunst en kunstenaars. Zij zorgt, vanwege haar verantwoordelijkheid voor het niet-museale kunstbeleid, voor beleid en programma op het gebied van kunst in de openbare ruimte. En zij programmeert als presentatie-instelling hedendaagse kunst en doet dat veelzijdig – iets wat bewondering oogstte bij het Mondriaan Fonds, dat een subsidieaanvraag van Stroom honoreerde met de woorden: “Door de manier waarop Stroom met een interdisciplinaire focus op de stedelijke omgeving langlopende thema's uitwerkt, kunnen de betrokken kunstenaars de diepte induiken. (...) Door de langdurige samenwerking met makers en instellingen uit diverse disciplines en het internationale netwerk onderscheidt het programma zich ten opzichte van het bestaande aanbod in Nederland.”

Haar veelzijdigheid maakt Stroom een systeeminstelling: een organisatie die van levensgroot belang is voor het kunstklimaat in Den Haag, in de breedst mogelijke betekenis van die woorden. In vergelijking met andere grotere steden is Stroom uiterst ‘lean and mean’. Sterker nog: wie scherp kijkt naar de voorwaarden waaronder dat levensgrote belang wordt gediend, die ziet dat de gemeente dat met een te scherpe prijs heeft gebudgetteerd. Met name sinds de bezuinigingen op cultuur met ingang van 2012 levert Stroom meer dan waarvoor ze wordt bekostigd. En dat eist zijn tol...

Dat is pijnlijk, want ook ik ben trots wanneer ik achterom kijk naar het jaar dat achter ons ligt, 2017. Het jaarverslag is schitterend, de presentaties en onthullingen en publicaties die ik samen met de andere bestuursleden in het afgelopen jaar heb mogen meemaken waren van hoge kwaliteit, iedereen die voor Stroom werkt geeft alles wat zij of hij kan. Maar we zien tegelijkertijd dat het anders moet. Met de middelen die er nu beschikbaar zijn kunnen de mensen die Stroom dagelijks maken en vertegenwoordigen niet blijven doen wat ze doen.

Dat is dan ook iets wat we onder meer met dit jaarverslag onder de aandacht brengen van het bestuur van deze stad. Als Stroom je lief is en als je erkent dat een grote stad als Den Haag niet zonder een instelling als deze kan, doe dan wat nodig is.

“Zoiets als Stroom’ zouden we hier ook moeten hebben”, horen we regelmatig uit diverse Nederlandse en Vlaamse steden. ‘Zoiets als Stroom’ is inspiratie voor de Raad voor Cultuur. *“I am seriously thinking of making a similar visiting program for the Tehran art scene”,* en *“I wish we could have something similar in Mexico”* schreven Azar Mahmoudian, respectievelijk Alejandra Labastida naar aanleiding van hun deelname aan de Invest Week.

De unieke wijze waarop Stroom het lokale met het internationale verknoopt, oogst veel waardering. Laten we stilstaan bij welke voorwaarden deze en andere successen duurzaam maken; voor de kunstenaars, voor de stad, voor ons brede publiek en – als voorbeeld – voor ver buiten Den Haag.

Sharon Gesthuizen,
voorzitter

Attempts to Read the World (Differently): Uncertainty Seminars: The Strange Escape
(foto: Shari de Boer)

INLEIDING

De foto die u hiernaast ziet is betekenisvol. Ons tweede *Uncertainty Seminar: The Strange Escape* werd afgesloten met een gesprek tussen alle deelnemers. Je ziet dat ze na een lang middagprogramma niet meer allemaal even fris ogen. En toch....

Wat een visuele betovering biedt het doek van Tereza Ruller! Het is dienend én soeverein, achtergrond én alle aandacht opeisend. De ogen als motief zijn treffend, want streeft goede kunst en juist ook het programma van Stroom niet naar het zichtbaar maken van datgene wat minder evident is, naar het ondervragen van het vanzelfsprekende, naar het kantelen van de blik?

Een opmerkelijke groep deelnemers bovendien, die zich rondom onze programmamaker Ilga Minjon scharen. Hieruit blijkt maar weer hoe Stroom een knooppunt is in de rijke en vertakte relaties tussen Den Haag en de internationale kunstwereld. Tereza Ruller (Tsjechië) en Áron Birtalan (Hongarije) studeerden af aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag (KABK) en hebben prachtige bijdragen geleverd aan ons programma, Ramon Amaro (GB) is onder meer tutor bij de master 'Non-Linear Narratives' van de KABK. 'Experience designer' en media-analist Johanna Koljonen (Zweden) trok een jong publiek met een speciaal voor de gelegenheid ontwikkelde presentatie. Jude Crilly (GB) is resident aan de Rijksakademie in Amsterdam en presenteerde een nieuwe performance. Bijgebracht in een programma over het belang van 'spel' als vorm waarin onzekerheid een productieve factor is voor het tot stand brengen van betekenis en waarde. In onze visie is het belang van een ruimte voor twijfel, voor onzekerheid, voor de omweg, voor meervoudigheid groter dan ooit. En Stroom wil die ruimte bieden.

Betekenisvol is de foto ook omdat deze indirect de verbinding laat zien tussen het voorwaardenscheppend beleid van Stroom en onze activiteiten als presentatie-instelling, onze intensieve relatie met de KABK toont, en onze gerichtheid op specifieke doelgroepen en activiteit in het publieke domein onderstreept (Áron Birtalan organiseerde de dag voorafgaand aan dit programma een besloten *Transformation Game* op locatie met name bedoeld voor deelnemers uit de 'witte boorden'-sector).

Wat deze foto samenbalt kunt u verderop in dit jaarverslag ontlenen aan ons Jaaroverzicht. Zo op een rijtje is het adembenemend! De enorme hoeveelheid en diversiteit aan activiteiten, de variatie aan doelgroepen die daarbij betrokken waren. Neem de maand februari: de onthulling, in aanwezigheid van Prinses Beatrix, van het monument voor George Maduro bij Madurodam en de onthulling van het Haagse monument voor J.R. Thorbecke door burgemeester Jozias van Aartsen en premier Mark Rutte; activiteiten in het kader van de tentoonstelling *Three Exhibitions in Five Acts*; de informatiebijeenkomst voor nieuw ingeschreven kunstenaars; de landelijke lancering van de *Richtlijn Kunstenaarshonoraria* met Jet Bussemaker (Minister OCW), Mariëtte Hamer (Sociaal Economische Raad), Marijke van Hees (Raad voor Cultuur) en vele kunstinstellingen uit het land; het atelierbezoekprogramma bij Haagse kunstenaars; de presentatie door Femke Herregraven bij het Zefir7-programma; modecollectief Orisun, nomadisch poppodium Sofar The Hague, Southern Summer School, Innocent Drawing voor Amnesty International te gast met hun eigen programma's; en alle ontvangsten en rondleidingen voor studenten.

Het lijkt allemaal heel goed te gaan. Men laat ons weten dat ons programma kwaliteit biedt, uitdaagt en prikkelt. We bereiken een divers publiek. Halen de pers. We vinden ondersteuning bij diverse fondsen. De belangrijkste daarvan, het Mondriaan Fonds formuleerde in haar toekenning van een programmasubsidie voor 2017 en 2018 echter een voorzichtige waarschuwing: "*Tegelijk constateert de commissie dat het profiel van Stroom wat algemener is geworden en dat de breedte van de activiteiten de agenderende rol van de instelling in het veld naar de achtergrond verdringt.*"

Want, ja, ook op een andere manier is de situatie adembenemend. Jaren geleden, ten tijde van de ingrijpende overheidsbezuinigingen op cultuur, signaleerden we al dat zich een 'slow burn' zou voltrekken over een groot en kwetsbaar deel van onze sector. Die is nu voelbaar. Overheidsbeleid met nadruk op ondernemerschap en economische waarde van de sector en een

gepassioneerde arbeidsmentaliteit leiden gezamenlijk tot maatschappelijk onverantwoorde omstandigheden. Net als andere middelgrote en kleine collega-instellingen, raakt Stroom door haar reserves heen. Er is sprake van zelfexploitatie met financiële, organisatorische en mentale uitputting tot gevolg. Ons streven om te innoveren en investeren teneinde de organisatie toekomstbestendig te maken schuift noodzakelijkerwijs naar de achtergrond.

Een trotse terugblik op ons programma van het afgelopen jaar kan niet anders dan gepaard gaan aan een realistische kijk op de prestatiegegevens in dit jaarverslag. Hier wordt een discrepantie zichtbaar. Onze prestaties met betrekking tot de Haagse kunstwereld zijn volstrekt op orde, maar in verdieping en contextualisering van bepaalde programmaonderdelen hebben we helaas onze ambities moeten bijstellen. En dit zijn juist de kwaliteiten die ons profiel en landelijk belang als presentatie-instelling bepalen ("de agenderende rol", die het Mondriaan Fonds beschrijft) en die tevens indirect van invloed zijn op onze programma's in de openbare ruimte en op ons voorwaardenscheppend beleid. De oorzaak hiervan ligt in de hierboven beschreven 'slow burn' die onder meer tot uiting komt in onvoldoende organisatorische middelen en slagkracht. Gevolg: minder tijd voor onderzoek en voorbereiding, minder (verdiepende) activiteiten, onvoldoende ruimte voor communicatie, onvoldoende ruimte voor organisatorische vernieuwing, scholing en ontwikkeling, en ondanks een recente daverend positieve analyse over ons beleid ten aanzien van het beheer van persoonsgegevens toch onvoldoende mogelijkheden om ons voor te bereiden op de uitdagingen van de toekomst.

Het moet maar eens gezegd worden.

Arno van Roosmalen,
directeur
april 2018

LEESWIJZER

Om het leesplezier te verhogen gaat aan de hoofdstukken **Kunst in de openbare ruimte**, **Haagse kunst en kunstenaars** en **Programma** steeds een samenvattende inleiding vooraf. Door deze achtereenvolgend te lezen wordt de continuïteit van het beleid en de synergie tussen de verschillende programma-onderdelen van Stroom benadrukt. Details over bepaalde activiteiten, verwachtingen, reacties e.d. volgen per hoofdstuk. Voor meer informatie en beeldmateriaal over programma en projecten verwijzen wij u overigens ook graag naar het uitgebreide archief op onze website.

De Beeldengalerij: Femmy Otten, And Life Is Over There
(foto: Eric de Vries)

KUNST EN DE STAD

over Stroom Den Haag... een korte introductie

Stroom is een organisatie met verschillende verantwoordelijkheden en functies. Uitgangspunt voor ons beleid vormt de hedendaagse kunst. We produceren en presenteren projecten en tentoonstellingen en zijn verantwoordelijk voor het gemeentelijk beleid op het gebied van kunst in de openbare ruimte. Daarnaast dragen we zorg voor het ondersteunen en stimuleren van Haagse kunst en kunstenaars en voor het optimaliseren van het beeldende kunstklimaat in deze stad. Al deze functies verknopen we onder één dak en in nauwe samenhang met elkaar. We zijn tegelijkertijd presentatie-instelling, onderzoeksinstituut, productiehuis, gemeentelijk adviseur, subsidie- en adviesbureau én atelierbemiddelaar.

De stad en de kunst: dat is het werkterrein van Stroom. Den Haag is enerzijds volkomen uniek, aan de andere kant is het een stad die kwaliteiten en dilemma's deelt met andere (inter)nationale steden. We willen het denken over de stad en de samenleving stimuleren en dit vanuit een cultureel perspectief verrijken. Dat doen we door via de autonome positie van de kunst naar de stad te kijken. Omdat kunst volgens ons een gelaagdheid kent die prikkelt tot een grote verscheidenheid aan interpretaties. Wat kan kunst daar betekenen? En voor wie?

We organiseren bijvoorbeeld thematische meerjarenprogramma's waarin we over langere tijd, met uiteenlopende partners en op verschillende manieren actuele onderwerpen onderzoeken. Daarbij zoeken we steeds naar nieuwe presentatievormen, onttrekken ons soms aan de reguliere kunstwereld en koesteren ons lokale werkterrein.

De structuur van dit jaarverslag is geënt op onze beleidsprioriteiten. We realiseren tot de verbeelding sprekende **kunst in de openbare ruimte**, creëren optimale omstandigheden voor **Haagse kunst en kunstenaars** en zetten in op een genereus **tentoonstellings- en publieksprogramma** waarmee we vergezichten schetsen, prikkelen en inspireren. En we spannen ons in om beleid en projecten onder de aandacht te brengen van een rijk geschakeerd publiek.

In dit jaarverslag lichten we toe hoe we dit alles in 2017 hebben gedaan. In de jaargenda staan alle activiteiten in een chronologisch overzicht (p. 12). Voor uitgebreide beschrijvingen van alle activiteiten verwijzen we graag naar het archief op onze website (www.stroom.nl).

JAAROVERZICHT

Stroom op de voet gevolgd

2017

Activiteit

JANUARI

- t/m 3 jan *OpZicht: Yamuna Forzani*
- t/m 8 jan *Act 2 van ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 4 jan t/m 15 mrt *OpZicht: Doris Hardeman*
- jan-nov *PRO Deo herhaalbezoeken* door Jelle Bouwhuis en Nick Terra
- 7 t/m 28 jan *Act 3: Monira Al Qadiri van ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 9-jan Verschijning publicatie *Facing Value*, een uitgave ihkv het themaprogramma *Upcycling*
- 11-jan Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 12-jan *Uncertainty Seminar #1: Andrew Norman Wilson* en gesprek met Ibo van de Poel
- 12-jan Ontvangst en rondleiding studenten Haagse Hogeschool over *ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 19-jan *Zefir7: Jeroen Funke*
- 24-jan *Circle* bijeenkomst bij Christie van der Haak
- 21 jan t/m 19 mrt *Ondertussen: Ana Guedes*
- 29-jan Gesprek en rondleiding Monira Al Qadiri en Jean Katambayi ihkv *ARW(D): Three exhibitions in Five Acts*.
- 29 jan t/m 12 feb *Act 4 van ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*

FEBRUARI

- 4-feb Hosting fotoshoots door dansgezelschap tijdens *Act 4, ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 7-feb Hosting tekensessie *Innocent Drawing*
- 8-feb Onthulling deel 2 van Maduro-monument van Jikke van Loon, Madurodam
- 8-feb Lancering *The Hague Contemporary* op Art Rotterdam
- 8-feb Transformatiesessie ihkv *ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts* door Jean Katambayi Mukendi
- 9-feb *Zefir7: Femke Herregraven*
- 10-feb Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 11-feb Onthulling *Thorbecke-monument* van Thom Puckey door premier Rutte en burgemeester Van Aartsen
- 11 feb t/m 3 jun Etalagepresentatie *Thorbecke-monument*
- 11 feb t/m 5 mrt *Act 5: Jean Katambayi ihkv ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 13-feb Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts*
- 16-feb Informatiebijeenkomst nieuw ingeschreven kunstenaars
- 21-feb Hosting bijeenkomst Mondriaan Fonds voor presentatie *Richtlijn Kunstenaarshonoraria*
- 22-feb Hosting *Southern Summer School* en *Stroom Think Tank Brunch*
- 25-feb Hosting optredens *SofarThe Hague*
- 27-feb Hosting bijeenkomst Orisun
- 27 feb en 1 mrt Atelierbezoeken door Rianne Groen ihkv het Atelierbezoekprogramma

MAART

- 9-mrt *Zefir7: Lara Captan & Erik van Blokland*
- 10-mrt Oplevering *Augmented reality scenes* in VierTaal- en Piramide College door Sander Veenhof
- 15-mrt Hosting stembureau landelijke verkiezingen
- 15-mrt *KABK elective tour: Reading the city* door Arnold Mosselman en Francien van Westrenen
- 18 mrt t/m 21 mei Tentoonstelling *De Gruyter & Andeweg*
- 20, 30 en 31 mrt Inspiratielessen KiK, Basisschool De Buutplaats door Marleen Sleeuwits, Sara Vrugt, Rik Smits
- 22-mrt *KABK elective tour: Ways of Walking* door Mariska Gewalt
- 22-mrt Ontvangst en rondleiding studenten Hogeschool Rotterdam over *De Gruyter & Andeweg*
- 23 en 24 mrt Graffiti workshops basisschool De Zonnestraal (via The Hague Street Art)
- 24 en 28 mrt Atelierbezoeken door Rob v/d Werdt ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 24 mrt t/m 23 mei *OpZicht: Stefan Bandalac*
- 25 mrt t/m 21 mei *Ondertussen: Mischa Daams*
- 29-mrt *KABK elective tour* door Justin Bennett
- 29-mrt Rondleiding voor KABK studenten door Martijn Verhoeven en Juliaan Andeweg over *De Gruyter & Andeweg*
- 29-mrt *Reading Room*

- 30-mrt Inspiratielessen KiK, basisschool De Paradijvogel door Hans Eijkenboom
- 31-mrt Boekpresentatie *Facing Value* met lezing door Martijn Jeroen van der Linden en performance door Reto Pulfer
- 31-mrt Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *De Gruyter & Andeweg*

APRIL

- 5-apr *KABK elective tour: Off the wall* door Mischa Poppe
- 6-apr Ontvangst en rondleiding studenten Academie St Joost, Breda over *De Gruyter & Andeweg*
- 9-apr Informele opening *Ondertussen: Mischa Daams*
- 12-apr *KABK elective tour: Going Home* door Dave Bernstein
- 13-apr *Zefir7: Clever Franke*
- 20-apr Hosting *Royal Chess Club*, een initiatief van Tereza Ruller en KABK studenten
- 24 en 25 apr Atelierbezoeken door Valentijn Byvanck ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 26-apr Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *De Gruyter & Andeweg*
- 27-apr Oplevering en onthulling *De Dwarsligger* door Observatorium voor gemeente Aalst (B)
- 29-apr *Reading Room*

MEI

- 3-mei Ontvangst en rondleiding studenten Academie St Joost, Breda over *De Gruyter & Andeweg*
- 4-mei *Circle* bijeenkomst bij De Besturing met rondleiding door Floris Kaayk en Sara Vrugt
- 6-mei *Een middag over verbeelding...De Gruyter & Andeweg* in gesprek met Herman Labro en Daniel Vorthuys
- 11-mei *Zefir7: Michiel Schuurman*
- 16-mei Ontvangst en rondleiding *Circle* over *De Gruyter & Andeweg*
- 17-mei *KABK elective tour: Secret Gardens* door Vincent de Boer
- 18-mei Ontvangst leerlingen Veurs College
- 19-mei Hosting presentaties en uitreiking *Bio Art & Design Award*
- 20 en 21 mei *Festival Designkwartier* met presentatie *INBETWEEN* door KABK studenten
- 24-mei *KABK elective tour: Everyday Experience of the City* door Willemijn Lofvers
- 25-mei Hosting presentaties *VJ Videotools* gemaakt door KABK studenten olv Vit Musil
- 25 en 26 mei Atelierbezoeken door Anna Ptak ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 29 mei t/m 9 jul *Ondertussen: Bernice Nauta*
- 31 mei t/m 18 jul *OpZicht: Manuel Beltrán*

JUNI

- mei t/m jun Workshops op basisscholen Yunus Emre en Morgenstond ihkv *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)*
- 2-jun *Reading Room*
- 6-jun Ontvangst recent ingeschreven kunstenaars
- 10 jun t/m 27 aug Tentoonstelling *A Matter of Time. Thom Puckey en het Thorbecke monument*
- 13-jun Workshop DAK (BSO) door Lotte van Lieshout
- 16-jun *Reading Room*
- 17-jun Event ihkv *OpZicht* door Manuel Beltrán
- 18 en 19 jun Atelierbezoeken door Natasha Ginwala ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 19 en 20 jun Presentatie over ons beleid bij Dienst Cultuur, Gent (B)
- 22-jun Ontvangst en rondleiding studenten HKU over *A Matter of Time*
- 27-jun Bijdrage Stroom aan paneldebat Boekman Stichting bij uitgave Boekmancahier: *Gevecht om de publieke ruimte*
- 29-jun Uitreiking *Aanmoedigingsprijs KABK* aan *Victoria Douka Doukopoulou*

JULI

- 4-jul Event ihkv *OpZicht* door Manuel Beltrán
- 6-jul Ontvangst *Circle*
- 15-jul Ontvangst en rondleiding studenten uit Essen (D) over *A Matter of Time*
- 15-jul Event ihkv *OpZicht* door Manuel Beltrán
- 15-jul *Wandelen met Maup* naar het *Thorbecke-monument* ihkv *A Matter of Time*
- 25 en 26 jul Atelierbezoeken door Emanuele Guidi ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 15 jul t/m 3 sep *Ondertussen: Sissel Marie Tonn*
- 19 jul t/m 1 okt *OpZicht: Alike van der Kruijs*

AUGUSTUS

- 19-aug Hosting project mediatechnologie Universiteit Leiden

- 22-aug *Seascape multiple* door Christiaanse & Montens met carrousels van Céline Condorelli, BBS Morgenstond
- 22-aug *Seascape multiple* door Chrijn Christiaanse & Cathelijne Montens, Nutsschool Morgenstond
- 23-aug CoP bijeenkomst met lezing door Henriëtte Jacobs
- 25-aug Hosting Orisun, lancering website voor *young designers*
- 29-aug Ontvangst en rondleiding ter introductie KABK *master*-studenten

SEPTEMBER

- 3-sep *Reading Room*
- 9 sep t/m 5 nov *Ondertussen: Gino Anthonisse en Christa van der Meer*
- 9 sep t/m 19 nov Tentoonstelling *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* ihkv ARW(D)
- 9 sep t/m 19 nov Etalagepresentatie *De Buiteltuyn* ihkv *Proposals* en *Speel je Stad*
- 11-sep Workshops leerlingen basisscholen Yunus Emre en Morgenstond ihkv *Proposals*
- 11 t/m 15 sep *Invest Week*
- 13-sep Publieke avond ihkv *Invest Week* in combinatie met *Proposals*
- 13-sep Oplevering kunstwerken op Tytylcentrum De Witte Vogel en SO De Piramide door Daan Brinkman
- 14-sep *Zefir7: New Signatures*
- 14-sep *Reading Room*
- 15-sep Hosting bijeenkomst BNO
- 19-sep Hosting bijeenkomst Raad voor Cultuur en De Zaak Nu met rondleiding over *Proposals*
- 21-sep Praktijkopdracht leerlingen Veurs Lyceum ihkv *Proposals*
- 22-sep Ontvangst en rondleiding studenten Academie St Joost over *Proposals*
- 24-sep Hosting workshop *book making* door Nishiko
- 27-sep Ontvangst en rondleiding studenten KABK over *Proposals*

OKTOBER

- 2 t/m 21 okt Tentoonstelling *Speel je stad* in Atrium, stadhuis Den Haag
- 2-okt Ontvangst Dutch Culture met rondleiding over *Proposals*
- 2-okt Rondleiding over *De Beeldengalerij* voor OBS Bernardusschool
- 3-okt Rondleidingen over *De Beeldengalerij* voor OBS Galvanischool
- 5-okt Informatiebijeenkomst KABK 1e jaars
- 5-okt Informatiebijeenkomst recent ingeschreven kunstenaars
- 5-okt Welkomstborrel kunstenaars ingeschreven
- 5-okt Lezing over Frank van Klingeren en Lina Bo Bardi nav *Facing Value* door Francien van Westrenen bij PAKT, Amsterdam
- 6-okt Ontvangst en rondleiding voorbereidend jaar KABK olv Channa Boon over *Proposals*
- 6-okt Ontvangst en rondleiding Het Instituut over *Proposals*
- 8-okt Hosting workshop *book making* door Nishiko
- 8-okt Filmprogramma *The city an adventure playground* olv Tracy Metz op het AFFR, Rotterdam ihkv *Proposals* en *Speel je Stad*
- 9-okt Rondleiding over *De Beeldengalerij* voor OBS Bernardusschool
- 10-okt Rondleiding over *De Beeldengalerij* voor OBS Galvanischool
- 11-okt *The Knight's Move: Bradley L. Garrett*
- 12-okt Lezing door Jonas Ohlsson: *Learning from Johan Huizinga* ihkv *Proposals*
- 12-okt *Zefir7: Dennis Koot*
- 13-okt Ontvangst en rondleiding studenten Academie St Joost over *Proposals*
- 13 en 14 okt Atelierbezoeken door Manuel Segade ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 14-okt Lezing door Stroom over VWS-beleid bij Decreet, Middelburg
- 16 t/m 22 okt *Festival De Betovering*: workshops door Cathelijne Montens en Krijn Christiaansen ihkv *Speel je stad*
- 18 okt t/m 10 dec *OpZicht: Victoria Douka Doukopoulou*
- 21-okt Onthulling sokkelbeeld *And Life is Over There* door Femmy Otten voor *De Beeldengalerij*
- 21-okt Museumnacht met performances rond *And Life is Over There* door Connor Schumacher
- 22-okt *Reading Room*
- 26-okt Lezing/gesprek *Learning from...Aldo van Eyck* met Saša Radenovic en Max Risselada ihkv *Proposals*
- 26-okt Hosting lezing *Future City* (door Future Academy)

NOVEMBER

- 7-nov Informatiebijeenkomst recent ingeschreven kunstenaars
- 8-nov Oplevering *Vortex* door Bob Waardenburg op Nutsschool M.M. Boldingh & Chr.College De Populier
- 8-nov Hosting workshop Stedelijk Museum Amsterdam, afd communicatie
- 9-nov *Zefir7: Hansje van Halem*
- 9-nov Lezing *Learning from...Hannah Arendt* door Daan Roovers ihkv *Proposals*

- 10-nov Paneldeelname door Stroom bij KABK, Grafische Vormgeving
- 10-nov Speciale vertoning van URL door Victoria Douka Doukopoulou bij haar presentatie in *OpZicht*
- 12-nov *Reading Room*
- 12-nov Workshop *Spelen* door CoP ihkv *Proposals*
- 15-nov Filmvertoning nav onderzoek naar *Adventure Playgrounds* door Esmé Valk ihkv *Proposals*
- 15-nov Lezing *The Playground Project* door Gabriela Burkhalter ihkv *Proposals*
- 19-nov Tollentoernooi *Happy Spinning!* door Mariska van Andel en rondleiding over *Proposals*
- 24-nov *The Knight's Move: Mireille Hillebrandt*
- 29-nov Ontvangst cursisten CultuurSchakel
- 30-nov Oplevering keramische tekening bij OBS Het Volle Leven door Arno & Iris Beaux Arts

DECEMBER

- 2 dec 17-18 feb 18 Tentoonstelling *Jan Rosseel: Back Up*
- 5-dec *Book launch* door Victoria Douko Doukopoulou ihkv *OpZicht*
- 5-dec Ontvangst en rondleiding leerlingen Veurs College
- 8-dec *Transformation Game* door Àron Birtalan ihkv *Uncertainty Seminars #2* bij CLOUD danslab, DCR
- 9-dec Rondleiding over *De Beeldengalerij* voor NIVON
- 9-dec *Uncertainty Seminars #2: The Strange Escape*
- 14-dec Oplevering scholenproject door Nicky Zwaan bij CBS De Ontmoeting
- 14-dec Oplevering scholenproject door Eric Peter bij OBS De Wissel
- 16 dec - 4 feb 18 *OpZicht: Sarojini Lewis*
- 18 en 19 dec Atelierbezoeken door Noor Mertens ihkv het Atelierbezoekprogramma
- 20-dec Atelierbezoeken door curatoren opleiding De Appel ihkv het Atelierbezoekprogramma

KUNST IN DE OPENBARE RUIMTE

de publieke arena

Juist in de openbare ruimte zou je mogen verwachten, mogen hopen dat mensen daar open kunnen zijn zonder dat ze meteen ergens op afgerekend worden, dat het de plek is waar mensen de anderen of het hen onbekende kunnen ontmoeten in een veilige situatie.

Ons beleid op het gebied van kunst in het publieke domein heeft zich ontwikkeld tot een integraal programma dat gericht is op de stad, stedelijkheid en meer algemeen: de maatschappij. Dat doen we door in samenhang met onze thematische programma's vernieuwende kunstprojecten te initiëren en door diverse opdrachtgevers te adviseren bij de realisatie van kunstwerken en monumenten in de publieke ruimte. Daarnaast geven we jaarlijks een of meer kunstenaars de opdracht een werk te maken voor onze staalkaart van de hedendaagse Nederlandse beeldhouwkunst: *De Beeldengalerij*.

Integriteit

Dit jaar is *De Beeldengalerij* verrijkt met *And Life is Over There* van Femmy Otten. Het werk, zo dachten we voorafgaand aan de onthulling, zou wellicht aanstootgevend kunnen zijn door de tweelachtheid van het naakte lichaam, ook al was de bedoeling van de kunstenaar zo integer. In onze communicatie hebben we dan ook uitvoerig aandacht besteed aan mogelijke gevoeligheid, of zelfs agressie. Toen 'betrad het werk de publieke arena'. Ons risico management bleek succesvol. Voor zover we de reacties kunnen peilen, wordt het beeld omarmd.

Groeiend aantal adviesopdrachten

We merken dat onze adviesrol steeds vaker en als vanzelfsprekend wordt ingeroepen, met name bij grote kunstopdrachten van de gemeente. Afgelopen jaar zijn het monument voor J.R. Thorbecke door Thom Puckey en het tweede deel van het monument voor George Maduro door Jikke van Loon onthuld, prominente resultaten van langdurige adviesprojecten. In 2018 wordt naar verwachting het werk *Ling Zhi Helicopters* van Huang Yong Ping in Leidschenveen-Ypenburg geplaatst en begeleiden we onder meer de selectie van twee werken voor de Rotterdamsebaan.

Synergie

Vaak vloeien kunstprojecten in het publieke domein ook voort uit het programma dat we realiseren in onze rol als presentatie-instelling. Bij de totstandkoming van enkele kunstwerken (carrousels) in de tentoonstelling *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* van Céline Condoreli (zie p. 55) is er intensief samengewerkt met scholieren. Na afloop van de tentoonstelling zijn twee carrousels naar basisscholen verhuisd. Het omgekeerde heeft dit jaar ook plaatsgevonden: de tentoonstelling *A Matter of Time; Thom Puckey en het Thorbecke-monument* belichtte de achtergronden van het monument (zie p. 54).

Monument, macht en moraal

Ondanks dat de rol van Thorbecke voor de Nederlandse staatsinrichting - nog- niet ter discussie staat, vormden het

“Een beeld in de buitenruimte hebben voelt wel kwetsbaar. Ik heb lang nagedacht wat ik de stad wilde bieden, kon geven. Uiteindelijk is de keuze om dit beeld te maken een hele bewuste geweest en ook een heel kwetsbare. Ik ben heel blij dat het er nu staat en dat ze/hij over de stad zal waken.”

- Femmy Otten in radio-interview Kunstlicht, 19 oktober 2017

Thorbecke-monument en de tentoonstelling *A Matter of Time; Thom Puckey en het Thorbecke-monument* een bron van debat over monument, macht en moraal. Want wat is de positie van de vrouw in het geheel, is er werkelijk sprake van een gelijkwaardige niet-autoritaire verhouding? Ook in de tentoonstelling over het *Thorbecke-monument* rezen vraagtekens bij de weergave van de vrouw. Dit voorval staat niet op zichzelf.

Inclusiviteit

Steeds urgenter lijkt de discussie over de vraag in hoeverre het besef van *white male supremacy* werkelijk is doorgedrongen in de huidige maatschappij. Exemplarisch voor het afgelopen jaar waren de diverse, spraakmakende gebeurtenissen rond monumenten en kunstwerken zoals de strijd om het beeld van General Lee in het zuiden van de Verenigde Staten, en de heftige discussies rond *Scaffold* van Sam Durant in Minneapolis. Dit werk, een aanklacht van de kunstenaar tegen de gruwelijkheid van de doodstraf, heeft in 2016 in Den Haag gestaan als onderdeel van ons programma *See You In The Hague*. Maar in Minneapolis, het oorspronkelijke grondgebied van Native Americans werd zijn boodschap niet begrepen; het werk werd juist opgevat als monument voor de executie van 38 leden van de Dakota-stam. De kunstenaar erkende dat het werk, zo beschouwd, gruwelijk *offensive* was en heeft in samenspraak met de critici het werk ontmanteld.

Deze discussies hebben het afgelopen jaar niet alleen ons bewustzijn aangescherpt waar het gaat om de vraag in hoeverre wij eigenlijk wel inclusief denken, het heeft ook onze visie gesterkt dat kunst, met name in het publieke domein, een belangrijke rol speelt door haar vermogen aan het denken te zetten, zelfs aan te zwengelen tot discussie. Het debat maakt ook ons programma *Nu Monument*, gestart in 2007, weer bijzonder actueel.

Van wandobject tot 'augmented reality'

Daarom ook is onze bemiddelende rol bij scholenprojecten zo waardevol: tal van Haagse scholieren komen in aanraking met de kantelende blik die kunst ons biedt. Omgekeerd blijkt vaak dat ook de kunstenaar er een nieuwe visie aan ontleent. Schoolopdrachten zijn fijn maatwerk. De onderwerpen die op scholen leven, van diversiteit tot zwarte- of wafelpiet vliegen regelmatig over tafel bij het formuleren van de uitgangspunten. Het palet aan mogelijkheden voor de kunstwerken wordt bovendien steeds groter, met name door het groeiend arsenaal aan digitale media. Daardoor ontstaan vaak interessante, interactieve projecten zoals de *'augmented reality'* omgeving die Sander Veenhof voor het VierTaal en Piramide College ontwikkelde, maar de technische realisatie zorgt soms wel voor hoofdbrekens.

Verkenner

Niet alleen technisch, ook maatschappelijk vinden er allerlei ontwikkelingen plaats die binnen het denken over de rol van kunst in het publieke domein aan bod moeten komen. We vinden het daarom noodzakelijk om grenzen en mogelijkheden van kunst in het publieke domein te blijven onderzoeken. We zoeken een pionier die nieuwe bruggen weet te slaan tussen Stroom, kunst en maatschappij; een onderzoeker en bruggenbouwer die niet volgens gangbare opvattingen over kunst in de openbare ruimte denkt en opereert, en die gevoelig is voor wat er speelt in kunst en maatschappij. Wij verwachten op afzienbare termijn deze verkenner van de publieke arena te hebben gevonden.

"Juist in onze tijd, waarin sommigen de hoop koesteren dat alles bij het oude kan blijven en we met panklare oplossingen komen, doet het monument een appel om tot nieuwe vormen te komen. De kunstenaar is daar wonderwel in geslaagd."

- Burgemeester Van Aartsen tijdens de onthulling van het Thorbecke-monument

"Kunnen monumenten gemaakt vanuit een - volgens huidige maatstaven - onjuiste of zelfs objectieve visie, het daglicht nog verdragen? En kunstwerken die associaties daarmee oproepen? Dienen ze uit de weg geruimd of is hun weergave juist belangrijk om een hedendaags, gewijzigd perspectief op de geschiedenis te vertellen? Het maakt ook ons programma Nu Monument, gestart in 2007 weer actueel."

- Arno van Roosmalen, september 2017

DE BEELDENGALERIJ

Nieuwe sculptuur van Femmy Otten

De Beeldengalerij is al sinds 1990 een opvallend onderdeel van de openbare ruimte in de Haagse binnenstad. Steeds meer scholen vragen een rondleiding langs deze unieke dwarsdoorsnede van de Nederlandse beeldhouwkunst.

In 2017 is aan de reeks het nieuwe beeld *And Life is Over There* van Femmy Otten toegevoegd. Het is haar eerste bronzen beeld in de openbare ruimte. Het lijkt op een naakt uit de klassieke beeldhouwkunst, maar één waarin het mannelijke en het vrouwelijke met elkaar versmelten. Het is, in al zijn rust en kwetsbaarheid, een statement voor een vrijheid van denken. Ook "omdat ik ervaar dat preutsheid zich als een soort olievlek verspreidt", aldus Otten. Zelaat ons zien dat bloot zijn iets ontwapenends en natuurlijks is, dat verschillende genders en culturen samen kunnen gaan en dat in die compleetheid ook een grote tederheid schuilt. De titel van het beeld is een strofe uit het liefdesgedicht 'I Cannot Live With You' van de Amerikaanse schrijfster Emily Dickinson (1830-1886).

Aangepast en actueel

Ieder jaar wordt ter gelegenheid van een nieuw beeld de opstelling van *De Beeldengalerij* aangepast. Om het werk van Femmy Otten te verwelkomen, maakte kunsthistorica en gastcurator Suzanne Sanders een opstelling waarbij de reflectie op het menselijk lichaam centraal staat. Ze koos acht beelden, waaronder die van Pearl Perlmutter en Marc Ruygrok, die relaties aangaan met verschillende elementen uit het werk van Otten. En vooral met de ongelofelijke veelzijdigheid aan associaties die het nieuwe beeld oproept.

In 2018 wordt *De Beeldengalerij* verder uitgebreid met werken van Gabriel Lester en Navid Nuur. Daarnaast is in 2017 Yvonne Dröge Wendel benaderd voor het maken van een schetsontwerp.

"Bij het plaatsen van kunst in de openbare ruimte is er vaak een verontwaardigde buurtbewoner nodig om de omgeving te mobiliseren; die was er niet. Stroom heeft wel ervaring met zulk protest..."

- Anna van Leeuwen, de Volkskrant, 9 november 2017

"Otten wil met het beeld de vrijheid van het denken bevorderen. Sinds 1990 plaatst Stroom Den Haag beelden in het centrum van Den Haag om zo een unieke beeldengalerij te creëren."

- De Telegraaf, 10 oktober 2017

MONUMENTEN

Volwassen held

Maduro-monument door Jikke van Loon

Op 8 februari 2017 werd het tweede deel van het Maduro-monument, dat Jikke van Loon maakte ter ere van de verzetsheld George Maduro (1916-1945), officieel door prinses Beatrix onthuld. Het eerste deel van het kunstwerk - een portret van de 10-jarige Maduro - werd in 2016 onthuld. Nu volgde een beeld van de volwassen held. Gekoppeld aan het monument organiseert Madurodam jaarlijks op 4 mei een herdenkingsmoment waarbij telkens een jongere (die zich verbonden voelt met het thema *Vrede en Recht*) de gelegenheid krijgt zijn/haar naam in het beeld te slaan en de letters met bladgoud in te wrijven. Daardoor verandert het loden beeld als door een alchemistisch proces geleidelijk in stralend goud.

Stroom was betrokken bij de advisering en bemiddeling van het monument en de ontwikkeling en begeleiding van een speciaal educatieproject.

Waardig en tijdloos

Thorbecke-monument door Thom Puckey

Op 11 februari 2017 werd het Thorbecke-monument op het Lange Voorhout door premier Rutte onthuld. Met de onthulling werd uitvoering gegeven aan een initiatiefvoorstel van de Haagse gemeenteraad om een waardig monument op te richten voor de staatsman die vanaf 1849 tot zijn overlijden in 1872 in Den Haag woonde. Het kunstwerk is een ontwerp van Thom Puckey. Het is geen klassiek standbeeld, maar een beeld dat uitnodigt tot interpretatie en prikkelt tot vragen. Vanuit zijn 19de-eeuwse studeerkamer kijkt J.R. Thorbecke, een van de belangrijkste vormgevers van onze parlementaire democratie, de 21ste eeuw in. Burgemeester Van Aartsen hield bij de onthulling een bevlogen toespraak en sprak over Thorbecke als vormgever van zijn tijd, iemand die historische lijnen interpreteert en van daaruit een visie op de staatsinrichting en politiek ontwikkelt. Een visie gebaseerd op kennis en wetenschap, niet op de waan van de dag. In het ontwerp van Puckey maken 19e-eeuws ideaal en beeldtaal contact met de 21ste eeuw, als een reis door de tijd.

Een monument van een dergelijk kaliber rechtvaardigt een meer inhoudelijk en informatieve presentatie. Die kreeg gestalte in de tentoonstelling *A Matter of Time. Thom Puckey en het Thorbecke monument* later dat jaar bij Stroom (zie p. 54).

Koningin tussen de mensen

Juliana-monument door Ingrid Mol

Het zal wat langer duren voordat het onthuld kan worden, namelijk in 2021, maar dan staat het *Juliana-monument* van Ingrid Mol op een fantastische locatie. Centraal op het nieuw ontworpen Koningin Julianaplein, direct voor de hoofdingang van het Centraal Station. De gemeente Den Haag heeft dit in 2017 in nauw overleg met betrokkenen besloten. Het beeld, dat koningin Juliana verbeeldt tijdens de Watersnoodramp van 1953, is voortgekomen uit een selectietraject in opdracht van de gemeente en begeleid door Stroom. Ingrid Mol is inmiddels begonnen aan de productie van de eerste figuren die ze in samenwerking met Struktuur 68 zal realiseren.

"Met dit werk hoop ik verbindingen tot stand te brengen. Verbinding met de geschiedenis en met de persoon George Maduro. Verbinden van mensen en kinderen met het beste in zichzelf. Verbinding en verankering met het gedachtengoed van vrede en recht."

- Jikke van Loon, februari 2017

"Thom Puckey's remarkable Thorbecke monument and "A Matter of Time," his recent, revelatory survey, firmly called attention to the intrinsic heterogeneity of his work. The monument [...] confronts viewers with two loosely connected scenarios. ... This motivates people to parse what has been set before them, to consider shared traditions and aims - society's fragile underpinnings - and how the past has informed the present and the present will shape the future."

- John Gayer, Sculpture Magazine, maart 2018

KUNST BIJ SCHOLEN

Eerste contact met kunst en kunstenaar

Bij nieuwbouw van scholen in Den Haag is 0,64% van de bouwkosten bestemd voor kunst. Stroom adviseert de schoolbesturen bij de besteding van deze kunstbudgetten. Schoolopdrachten zijn fijn maatwerk en de projecten zijn vaak een fraaie lakmoesproef van de verhoudingen tussen kunst en maatschappij. We constateren dat het palet aan kunstdisciplines verkozen voor de scholenprojecten uitbreidt en dat er steeds vaker voor een digitaal kunstwerk wordt gestemd. Hetgeen soms ook voor nieuwe, technische uitdagingen zorgt.

In 2017 werden de volgende scholen verrijkt met een kunstwerk:

10 maart - VierTaal en Piramide College, Sander Veenhof
22 augustus - Nutsschool Morgenstond, Krijn Christiaanse & Cathelijne Montens
22 augustus - BBS Morgenstond, Krijn Christiaanse & Cathelijne Montens en carrousel Céline Condorelli
13 september - Tytlylcentrum de Witte Vogel & De Piramide, Daan Brinkman
8 november - M.M. Boldingh & De Populier, Bob Waardenburg
30 november - Het Volle Leven, Arno & Iris Beaux Arts
14 november - OBS De Wissel, Eric Peter
14 december - De Ontmoeting, Nicky Zwaan

Een nieuwe schetsopdracht is in 2017 verleend aan:
Esloo College, Harold de Bree

Onthulling De Beeldengalerij; Femmy Otten, *And Life Is Over There* (foto: Eric de Vries)

Museumnacht Den Haag, performance *Beyond Tribalism* bij Femmy Otten, *And Life Is Over There* (foto: Eric de Vries)

Thorbecke Monument, Thom Puckey (foto: Sander Foederer)

Jikke van Loon, *kunstwerk voor George Maduro*
(foto's: Sander Foederer)

Arno & Iris Beaux Arts, schoolopdracht *Het Volle Leven* (foto: Sander Foederer)

Daan Brinkman, schoolopdracht De Witte Vogel en De Piramide (foto's: Sander Foederer)

HAAGSE KUNST EN KUNSTENAARS

kunst van de stad

Ons voorwaardenscheppend beleid heeft tot doel het Haagse kunstklimaat te versterken. Dat doen we door kwaliteit, professionaliteit, talent, experiment en ontwikkeling te stimuleren en bij te dragen aan de vergroting van de (inter)nationale zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars.

We bieden Haagse kunstenaars en kunstinstellingen een wijdvertakt stelsel van diensten, activiteiten en regelingen die zowel ondersteunend als pro-actief zijn en die elkaar onderling versterken: **Stimulerende Activiteiten**, een uitgebreid en verfijnd **Subsidiestelsel** en **Atelierbemiddeling**. Ook niet-Haagse kunstenaars en bemiddelaars die een project of een programma hebben dat het Haagse kunstklimaat ten goede komt kunnen hiervoor bij ons aankloppen.

Synergie

Bij het ontwikkelen van het voorwaardenscheppend beleid proberen we waar mogelijk verbindingen te leggen met onze andere beleidsonderdelen: kunst in de openbare ruimte en het kunsthoudelijk programma. We hechten groot belang aan die synergie omdat we uit de respons en *spin off* opmaken dat dit voor de Haagse kunstenaars en initiatieven een belangrijke meerwaarde voor hun netwerk en ontwikkeling oplevert. Bekende succesformules zijn de *Invest Week* en het *Atelierbezoekprogramma* waarbij we voor de selectie van bezoekende curatoren en kunstenaars gebruik maken van ons (inter)nationale netwerk dat is ontstaan uit ondermeer onze reputatie als presentatie-instelling.

Het afgelopen jaar organiseerden we *electives* voor KABK-studenten: *travels* door Den Haag waarbij curatoren, kunstenaars en medewerkers van Stroom optraden als gidsen die - ieder vanuit zijn eigen expertise en invalshoek - de stad belichtten. Een andere vorm van synergie was het publieke debat in het kader van de *Invest Week* 2017 met een bijdrage van Céline Condorelli die op dat moment ook een tentoonstelling bij Stroom had (zie p. 55). Ook bieden we in onze rol als presentatie-instelling jaarlijks ruimte aan een of meer Haagse talentvolle kunstenaars ter vergroting van hun zichtbaarheid en (inter)nationale erkenning (zie p. 29).

Inspelen op behoefte

Voordurend houden we contact met het veld en proberen we in te spelen op behoeften onder kunstenaars en initiatieven met betrekking tot hun beroepspraktijk, de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen. Dat doen we door steeds te zoeken naar op die behoefte toegesneden, stimulerende activiteiten en subsidievormen zoals de PRO Deo subsidie, coachingstrajecten, informatiebijeenkomsten, en studiereizen. Het afgelopen jaar organiseerden we voor het eerst sinds 2014 weer een studiereis voor Haagse kunstenaarsinitiatieven, dit keer naar Athene waar een deel van de Documenta plaatsvond.

Nieuwe medewerker atelierbeleid

Veranderingen in de kunstenaarspraktijk en de daarmee samenhangende ruimtevraag vragen om een breder perspectief binnen ons atelierbeleid. We zouden een andere rol kunnen spelen in creatieve huisvesting; niet alleen fungeren als bemiddelaar, maar ook als aanjager, innovator, kenniscentrum en makelaar van verbindingen met andere kunst disciplines en kennisvelden. Een belangrijk wapenfeit dit jaar was de verrijking van ons team met een nieuwe medewerker atelierbeleid. De medewerker is aangezocht om ruimte en kansen te verkennen ten behoeve van nieuw beleid en in een tweede fase uitvoering te geven aan dat beleid.

Digitalisering

Naar aanleiding van ontwikkelingen op het gebied van digitale en sociale media en op basis van wensen van kunstenaars en publiek, hebben we het afgelopen jaar een nieuwe database én website ontwikkeld die naar verwachting in 2018 wordt geïmplementeerd. In de loop van 2017 hebben we de afhandeling van SPOT subsidieaanvragen vrijwel geheel gedigitaliseerd. Overigens betekende de digitalisering ook de transformatie van onze documentatieruimte tot een flexruimte waar met name Haagse kunstenaars, collectieven en (academie)studenten kunnen werken of activiteiten kunnen organiseren.

Internationalisering, mobiliteit en dynamiek

Veel van de academieverlaters en nieuwe kunstenaars komen uit het buitenland en kiezen Den Haag als - tijdelijke - standplaats. Ze zijn vaak zeer actief binnen het Haagse kunstklimaat maar - evenals hun Nederlandse collega's - zeer mobiel. De kunstenaar in de 21ste eeuw is actief in het onderhouden van een internationaal netwerk en studeert en werkt op diverse plekken in de wereld. Dit is een tendens die we toejuichen. Het betekent ook dat we de focus willen verleggen van behoud van kunstenaars voor de stad naar verbinding met de stad. We willen juist actief werken aan het contact en behoud van hun band met de stad.

Subsidiebudget voortijdig uitgeput

De tendens tot internationalisering blijkt ook uit het stijgende aantal SPOT subsidie-aanvragen voor presentaties in het buitenland. Van Istanbul, Moskou of Shanghai tot Europese steden als Ljubljana, Zaragoza en Berlijn; de internationale zichtbaarheid van kunstenaars uit Den Haag vergroot zienderogen. Het tekent de groeiende ambitie in samenhang met de kwaliteit van hun werk en komt voort uit een belangrijke doelstelling van de SPOT subsidies, namelijk het versterken van de zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars. Dit positieve effect - meer aanvragen voor presentaties in het buitenland - impliceerde ook relatief hoge kosten en dus een voortijdige 'uitputting' van het beschikbare subsidiebudget. Hierdoor waren we genoodzaakt om begin oktober voor de rest van 2017 een SPOT subsidiestop in te voeren.

Voortdurend in ontwikkeling

Haagse kunstenaars presenteren zich op tal van belangrijke (inter)nationale kunstpodia als de Documenta in Athene of de Biënnale van Venetië, en ontwikkelen bijzondere projecten. We zijn er trots op dat steeds meer kunstenaars zich graag in Den Haag vestigen en dat veel worden genomineerd voor of gehonoreerd met belangrijke (inter)nationale prijzen en beurzen.

Zo werden gerlach en koop in het afgelopen jaar genomineerd voor hun tentoonstelling in het Bonnefantenmuseum voor de AICA Oorkonde 2017, won Floris Kaayk de Kunst+Techniek-prijs 2017 (Witteveen +Bos) en bleek onlangs dat Anne Geene de winnaar is van de Volkskrant Beeldende Kunst Prijs 2018. Ons voorwaardenscheppend beleid levert lokaal, maar ook nationaal en internationaal veel positieve reacties. Het samenhangende stelsel van stimulerende activiteiten en subsidievormen wordt als voorbeeldstellend gezien. We kunnen echter niet achterover leunen. Een sterk kunstklimaat verlangt dat we voortdurend voeling houden met het veld en inspelen op ontwikkelingen in kunst en maatschappij.

Initiator, intermediair, adviseur en talentontwikkelaar
STIMULERENDE ACTIVITEITEN

TALENTONTWIKKELING

Goede en betrokken kunstenaars met een open blik dragen bij aan een dynamisch kunstklimaat. Vandaar dat we er belang aan hechten om jong talent vroeg te signaleren, te ontwikkelen en verbondenheid te creëren met de stad Den Haag. Daarbij is het intensieve contact van Stroom met de KABK cruciaal. Zo ontvangen we veelvuldig studenten voor een rondleiding in de tentoonstellingsruimte of een onderzoeksproject in de bibliotheek, geven docenten regelmatig een workshop in verband met ons programma en zijn we dit jaar uitgenodigd om *Elective*-programma te verzorgen (zie p. 73). Daarnaast zetten we in op een samenspel aan activiteiten die een bijdrage leveren aan de kwaliteitsverbetering en versterking van de professionele beroepspraktijk. Voor de getalenteerde academieverlaters zijn er onder meer het individuele *coaching*straject *KABK Invest* en de *Aanmoedigingsprijs* die een belangrijke impuls vormen voor hun artistieke ontwikkeling. Het meest bekend is de *Invest Week* voor kunstenaars die de gelijknamige subsidie hebben ontvangen.

Kwaliteit en potentie

KABK Invest-programma

januari – september 2017

Voor een viertal afgestudeerden van de KABK hebben we een speciaal talentontwikkelingsprogramma georganiseerd. Daarin was vooral aandacht voor de artistieke ontwikkeling, en verbreding en versteviging van de beroepspraktijk. Voor het programma hebben we in samenwerking met de KABK en kunstenaar Rachel Bacon de volgende academieverlaters geselecteerd: Doris Hardeman, Bas Kaufmann, Tobias Lengkeek en Suzie van Staaveren. Rachel Bacon heeft hen begeleid en stelde in nauw overleg met de kunstenaars een programma samen speciaal toegesneden op hun wensen en behoeften. In juli 2017 was er helaas geen budget beschikbaar om dit programma voort te zetten met een nieuwe groep getalenteerde kunstenaars. Zowel de KABK als de net afgestudeerde kunstenaars gaven aan dit erg jammer te vinden.

Victoria Douka-Doukopoulou wint

Stroom Aanmoedigingsprijs 2017

29 juni 2017

Jaarlijks reiken wij een aanmoedigingsprijs uit aan een student van de KABK die zich onderscheidt met een bijzondere eindexamenpresentatie. De prijs is natuurlijk welkom vanwege het bedrag, maar is vooral belangrijk als blijk van erkenning en als stimulant voor de verdere ontwikkeling van de kunstenaar. Dit jaar ging de prijs naar Victoria Douka-Doukopoulou (afdeling ArtScience). Zij maakte indruk met een tekstueel werk dat zich langzaam voor de ogen van de toeschouwer ontvouwt. Later dat jaar had zij ook een OpZicht presentatie bij Stroom (zie p. 31).

“Met minimale middelen en groot gevoel voor narratief en timing weet zij [Victoria Douka-Doukopoulou] beelden op te roepen en zo paradoxaal genoeg het onzichtbare te visualiseren.”

- Jury Aanmoedigingsprijs 2017 met Nico Feragnoli (kunstenaar/curator), Maxine Kopsa (curator) en Marga Rotteveel (docent/curator).

Intens en uitzonderlijk

Invest Week

12 t/m 15 september 2017

- 120 atelierbezoeken

De PRO Invest-subsidie is bedoeld om talentvolle kunstenaars te helpen in hun ontwikkeling (zie p. 34). Belangrijk onderdeel van deze subsidieregeling is de jaarlijkse *Invest Week*. Deze behelst een kort, intensief programma waarin de kunstenaars worden bezocht door een groot aantal (inter)nationaal gerenommeerde curatoren, kunstenaars en critici. Deze *crash course* is voor de kunstenaars een inhoudelijke reflectie op eigen werk en positie en vormt vaak ook een grote stimulans en inspiratie.

De contacten zijn niet alleen inhoudelijk waardevol, maar bieden de kunstenaars én de curatoren een belangrijke mogelijkheid tot verbreding van hun netwerk. Herhaaldelijk vernemen we dat de kunstenaars naar aanleiding van de *Invest Week* worden uitgenodigd voor *residencies* of presentaties.

Negen (inter)nationale curatoren, leden van de adviescommissie PRO en medewerkers van Stroom gingen op atelierbezoek bij dertien kunstenaars die in 2016 de *Invest*- en de *Premium* subsidie hebben ontvangen. In totaal vonden er 120 atelierbezoeken plaats. Daarnaast bezochten de curatoren ook kunstinstellingen, kunstenaarsinitiatieven en galleries in de stad en werden ze in een openbaar avondprogramma bij Stroom geïnterviewd door Saskia van Stein (commissielid en directeur van Bureau Europa) over onderwerpen gerelateerd aan de lopende tentoonstelling *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* van Céline Condorelli (zie p. 55).

Deelnemende curatoren

Valentin Diaconov (curator bij Garage Museum of Contemporary Art, Moskou), Lennard Dost (freelance curator, kunstcriticus, directeur van Nieuwe Vide, Haarlem), Edward Gillman (kunstenaar en curator bij Auto Italia South East, Londen), Geir Haraldseth (kunstenaar en directeur Rogaland Kunstsenter, Stavanger), Alejandra Labastida (associate curator at MUAC - University Museum of Contemporary Art, Mexico City), Carol Yinghua Lu (o.a. curator, directeur van Beijing Inside-out Art Museum, Beijing en editor at Frieze), Azar Mahmoudian (ass. curator van de 11th Gwangju Biennale (2016) en lecturer on critics at Tehran Art University), Thiago de Paula Souza (curator en lid van het 10th Berlin Biennial curatorial team), Maarten Spruyt (stylist en ontwerper).

Deelnemende kunstenaars

Gino Anthonisse (Invest), Kevin Bauer (Invest), Channa Boon (Premium), Marie Civikov (Premium), Maurice van Es (Invest), Evelien Gransjean (Invest), Jip Hilhorst (Invest), Bram De Jonghe (Premium), Ingrid Lee (Invest), Christa van der Meer (Invest), Marit Mihklepp (Invest), Jorrit Paaijmans (Premium), Jeannette Slütter (Invest)

"I met truly inspiring people and got a good kick for my practice and future plans."

- Marit Mihklepp

"...the great, unique and inspiring program you offered. I am seriously thinking of making a similar visiting program for the Tehran art scene"

- Azar Mahmoudian

"I think it is a great program I wish we could have something similar in Mexico."

- Alejandra Labastida

"You have a very unique program that could be emulated by many others."

- Carol Yinghua Lu

"A very good, high quality exchange with professionals"

- Channa Boon

".. an invaluable experience"

- Ingrid Lee

"Intense but very good and nice week"

- Maurice van Es

BEROEPSPRAKTIJK VERSTERKEN

Advies, bijeenkomsten en netwerken

Kunstenaars en kunstenaarsinitiatieven/presentatie-instellingen kunnen doorlopend advies vragen bij medewerkers van Stroom over allerlei aspecten van hun praktijk. We organiseren informatiebijeenkomsten om kennis, ervaringen en inzichten te delen. Dit kunnen bijeenkomsten zijn in samenwerking met de KABK voor startende kunstenaars en vormgevers, een gespreksavond in het kader van de *Invest Week*, of netwerkborrels voor kunstenaars die recent bij Stroom zijn ingeschreven. Daarin geven we niet alleen informatie over Stroom, de subsidieregelingen en het atelierbeleid, maar is er ook voor de kunstenaars gelegenheid om elkaar en Stroom-medewerkers te ontmoeten. Veel kunstenaars geven aan dat het na de academie moeilijk is om hun beroepspraktijk op te starten. Vaak worden de contacten en *feedback* gemist die toen zo vanzelfsprekend waren. Onze bijeenkomsten worden dan ook als zeer waardevol en plezierig ervaren.

Behalve de gespreksavond in het kader van de *Invest week* vonden in 2017 de volgende bijeenkomsten plaats:

16 februari - informatiebijeenkomst nieuw ingeschreven kunstenaars (20 kunstenaars)
6 juni - kennismakingsborrel (14 kunstenaars)
6 juni - informatiebijeenkomst (10 kunstenaars)
5 oktober - informatiebijeenkomst (40 kunstenaars)
5 oktober - kennismakingsborrel (62 kunstenaars)

Atelierbezoekprogramma - 92 atelierbezoeken

Naast de *PRO Deo herhaalbezoeken* en de atelierbezoeken in het kader van de *Invest Week* nodigen we maandelijks curatoren, galeriehouders, kunstenaars en critici uit binnen- en buitenland uit om atelierbezoeken af te leggen. Doel is om de zichtbaarheid van Haagse kunstenaars te vergroten, reflectie op hun werk te bieden en de bekendheid met hun werk te stimuleren.

Voor dit *Atelierbezoekprogramma* kunnen kunstenaars zich opgeven door te reageren op de *open call* die we plaatsen op Facebook, de website van Stroom en het kunstblog Jegens&Tevens.

Net als in 2016 hebben studenten van de curatorenopleiding van kunstcentrum De Appel, Amsterdam dit jaar 20 bezoeken afgelegd bij twaalf kunstenaars. Deze samenwerking met De Appel wordt gecontinueerd in 2018.

Voor de complete lijst met curatoren en deelnemers, zie bijlage op p. 108.

VERGROTING ZICHTBAARHEID

Naast de stimulans die uitgaat van *Atelierbezoeken* en *Subsidies* werken we doorlopend aan de zichtbaarheid van kunstenaars, organisaties en hun projecten met *Ondertussen* en *OpZicht*-presentaties en via de *website* voor Haagse kunstenaars. Daarnaast presenteren en verkopen we publicaties van Haagse kunst en kunstenaars.

Ter verhoging van de zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars deden we dit jaar voor de derde keer ook mee aan *Festival Designkwartier* Den Haag (20 en 21 mei 2017). Bij Stroom presenteerden studenten van de KABK (Department Interior Architecture & Furniture Design) hun experimentele tijdschrift *IN BETWEEN* in een ruimtelijke installatie.

Ideeënrijkdom en diversiteit

Ondertussen-presentaties

De zogenoemde *Ondertussen*-ruimte vormt zowel fysiek als programmatisch een schakel tussen het kunstbeleid en het kunstenaarsbeleid van Stroom. Met de *Ondertussen*-presentaties helpen we niet alleen de zichtbaarheid van kunstenaars te vergroten, maar ontsluiten wij de door Stroom gesubsidieerde projecten voor een breder publiek. Dat kunnen projecten zijn van kunstenaars, maar ook van bijvoorbeeld initiatieven en samenwerkingsverbanden die daartoe een *PRO*- of *SPOT*-subsidie hebben aangevraagd. We vinden het belangrijk om zo de activiteiten en projecten voor het voetlicht te brengen die zich grotendeels buiten het zicht van het (Haagse) publiek voltrekken.

In 2017 vonden de volgende *Ondertussen*-presentaties plaats:

21 januari t/m 19 maart - Ana Guedes, *Untitled Records* (SPOT)

25 maart t/m 21 mei - Mischa Daams, *Origin: Cycle #1* (SPOT)

29 mei t/m 9 juli - Bernice Nauta, *imaginary studio* (PRO Kunstprojecten)

15 juli t/m 3 september - Sissel Marie Tonn, *onderzoeksproject naar sensorische waarneming en het waarnemen van verandering* (PRO Onderzoek)

9 september t/m 5 november - Gino Anthonisse en Christa van der Meer (beide PRO Invest)

11 november 2017 t/m 7 januari 2018, Justin Bennett, *artist in residency bij Overtoon in Brussel* (PRO Onderzoek)

Podium voor nieuw ingeschreven kunstenaars

OpZicht-presentaties

OpZicht is een presentatieplek voor nieuw ingeschreven Haagse kunstenaars in onze entreerimte. De plek dient als podium waarop de kunstenaars hun werk en/of passie kunnen delen. De ruimte is beperkt, maar de resultaten zijn sterk, divers en verrassend. Meestal is het voor de kunstenaars de eerste keer dat ze zich buiten de academie presenteren, de eerste stap in de praktijk.

In 2017 vonden de volgende *OpZicht*-presentaties plaats:

4 januari t/m 15 maart - Doris Hardeman

24 maart t/m 23 mei - Stefan Bandalac

31 mei t/m 17 juli - Manuel Beltrán / *Institute of Human Obsolescence plus extra activiteiten*

19 juli t/m 8 oktober - Alik van der Kruijs plus extra activiteiten
18 oktober t/m 10 december - Viktoria Douka Doukopoulou plus
extra activiteiten
13 december 2017 t/m 4 februari 2018 - Sarojini Lewis

Internationalisering netwerk kunstenaarsinitiatieven **Studiereis naar Athene**

5 juni t/m 9 juni 2017

Aan de studiereis naar Athene namen negen vertegenwoordigers van Haagse kunstenaarsinitiatieven en -platforms deel: Sanne Luteijn (Billytown), Ingrid Lee (iii initiative), Nathalie van der Lely (Jegens&Tevens), Matthias König (Locatie Z), Charlotte van Winden (Moose Space), Susanne Koekenberg (Nest), Ludmila Rodrigues (Quartair), Anke van den Berg (See Lab) en Rob Knijn (The Naked).

De groep voerde gesprekken met organisatoren, curatoren en kunstenaars van meer dan 24 Griekse kunstplekken in totaal. Die liepen uiteen van nomadische kunstenaarsinitiatieven, non-profit projectruimtes tot gerenommeerde kunstinstituten, galeries en een aantal locaties waar Documenta 14 in de zomer van 2017 was neergestreken.

De deelnemers gaven na afloop aan dat ze terugkeken op een vol en leerzaam programma, dat hen een goede indruk heeft gegeven van het kunstklimaat in Athene.

On- en offline zichtbaarheid **Database**

In 2017 is het voormalig documentatiecentrum omgebouwd tot flexruimte. Hier hebben we vrije werkplekken gecreëerd voor in- en extern gebruik (met name voor Haagse kunstenaars, collectieven en KABK studenten) en we kunnen er activiteiten van derden faciliteren. Daarnaast is de flexruimte een gastvrije plek voor bijeenkomsten van *The Reading Room*, *Zefir7* en ten behoeve van de *BAD Awards*, en voor workshops. Aan het eind van het jaar werd het onafhankelijk modeplatform Orisun er gelanceerd. De (nieuwe) kunstenaarspublicaties blijven in de flexruimte ter inzage beschikbaar. Een deel daarvan is ook in de boekwinkel van Stroom te koop.

Geen fysieke mappen meer, maar via de website www.haagsekunstenaars.nl zijn alle portfolio's van de professioneel erkende kunstenaars digitaal (met link naar de eigen website) in te zien. Deze database wordt behalve door medewerkers en adviescommissies, geraadpleegd door bijvoorbeeld tentoonstellers, galeriehouders en opdrachtgevers. Naar aanleiding van ontwikkelingen op het gebied van digitale en sociale media en op basis van wensen van kunstenaars en publiek, hebben we in 2017 een nieuwe database én website ontwikkeld. Naar verwachting wordt de site in 2018 geïmplementeerd.

Een goed overzicht in de hedendaagse cultuur van Athene, interessante contacten, kennis over een andere cultuur/omgeving en uitbreiding van mijn netwerk ... Ook met de Haagse groep was het waardevol. Leuke mensen leren kennen met veelal dezelfde passie, en daar heb ik ook veel mee gesproken en gediscussieerd. Die ontmoetingen zijn ook zeer de moeite waard geweest."
- Rob Knijn (The Naked)

*"The trip has been a great opportunity to travel, network, learn, exchange, thanks to the generous invitation of Stroom. I felt it was a luxury to travel in these circumstances, as guest artist, only to learn more, reflect and meet other artists.
... By spending time, talking, sharing meals etc, we had a chance to exchange thoughts, doubts and knowledge on acting as artist running spaces in The Hague. This exchange would never happen otherwise."
- Ludmila Rodrigues (Quartair)*

"Ik vond het programma van de studiereis erg fijn opgezet. Er zat een mooi verloop van informatie in en een fijne balans tussen initiatieven en Documenta gerelateerde locaties. Het sloot zeker aan op mijn interesses en verraste me."
- Sanne Luteijn (Billytown)

"Wat heeft de reis opgeleverd?"

Ondersteuning, advies en stimulans

SUBSIDIEREGELINGEN

Stroom kent drie soorten subsidies:

- *PRO-subsidies*
- *SPOT-subsidies*
- *OBJECT-subsidies*

Fasegewijs worden de werkprocessen van deze subsidies zoveel mogelijk gedigitaliseerd. Dit wordt in eerste instantie gedaan om het gebruikersgemak voor de aanvragers te verhogen en daarnaast geeft het onze medewerkers meer tijd om kunstenaars individueel te adviseren en projecten op maat te ontwikkelen.

Professionaliteitstoets

Om een beroep te kunnen doen op de *PRO Premium, Invest, Onderzoek* of *PRO Deo*, voor de *SPOT-subsidies* en de atelierbemiddeling dient men als beroepsmatig erkende kunstenaar bij Stroom ingeschreven te staan.

Een onafhankelijke toetsingscommissie komt drie keer per jaar bijeen om degenen die zich hebben ingeschreven te toetsen en de reeds erkende kunstenaars regelmatig te hertoetsen. Zij doet dit aan de hand van de ingediende documentatie en informatie en beoordeelt kunstenaars op vakmanschap, kwaliteit en zeggingskracht van het werk, marktgerichte en publieke activiteiten, en erkenning van het kunstenaarschap.

Er zijn dit jaar 329 kunstenaars beoordeeld; daarvan zijn er 219 erkend (waaronder 26 nieuwe inschrijvingen en 61 academieverlaters). Eind 2017 stonden er 864 beroepsmatig erkende kunstenaars ingeschreven in ons kunstenaarsbestand.

Ondersteuning en stimulans

PRO-subsidies - 145 aanvragen en 65 toekenningen

De PRO-subsidies hebben tot doel bij te dragen aan het kunst- en maakklimaat in Den Haag. Zowel individuele kunstenaars als curatoren, samenwerkingsverbanden en organisaties worden in de gelegenheid gesteld bijzondere projecten of activiteiten te organiseren: in Den Haag, maar ook elders, voor zover ze bijdragen aan de (inter)nationale ontwikkeling en profilering van Haagse kunst en kunstenaars.

Overzicht van de PRO-subsidies met daarachter de aantallen toegekende aanvragen in 2017 (zie ook p. 107) :

- **PRO Kunstprojecten (24)** financiert kunstprojecten en publicaties
- **PRO Onderzoek (11)** voor onderzoeksprojecten en artist-in-residencies ter ontwikkeling van het eigen werk en kunstenaarschap of onderzoeken ter versterking van het Haagse kunstklimaat
- **PRO Kunstprogramma (11)** ondersteunt programma's op het gebied van hedendaagse kunst, en internationale uitwisselingsactiviteiten en bijvoorbeeld residency-programma's
- **PRO Premium (3)** stelt kunstenaars met een actieve beroepspraktijk en kwalitatief onderscheidend werk in staat om tot verdieping en ontwikkeling van het werk te

komen, en hun internationale positie en zichtbaarheid te versterken

- **PRO Invest (15)** stelt beginnende kunstenaars in staat zich verder te ontwikkelen en een bijdrage te leveren aan de Haagse kunstwereld.
- **PRO Deo (1)** is een niet-financiële ondersteuning van activiteiten die zijn gericht op reflectie, verdieping en dialoog ter verdere ontwikkeling van het individuele kunstenaarschap, ter versterking van het inhoudelijke kunstprogramma of de (internationale) positie van initiatieven, organisaties of activiteiten.

Ten opzichte van de cijfers uit 2016 valt vooral de toename in het aantal ingediende projectvoorstellen op. Werden in 2016 nog voor 113 projecten aangevraagd, in 2017 ontvingen wij 145 aanvragen. Een stijging van 28%. Er werd vooral meer aangevraagd bij *PRO Kunstprojecten* (+14) en *PRO Invest* (+11). Bij de *PRO Invest* heeft dit ook geleid tot meer toekenningen (15 toekenningen in 2017 ten opzichte van 9 toekenningen in 2016). Wij zijn daar blij mee, en menen hierin een bevestiging te zien van het goed functioneren van deze subsidie. Dat is mede te danken aan het intensieve ondersteunende programma in de vorm van de *Invest Week*, waarin de kunstenaars worden ondergedompeld in een reeks atelierbezoeken door (inter)nationaal gerenommeerde curatoren, kunstenaars en critici (p. 29). Bij de overige PRO-subsidievormen is het aantal aanvragen en toekenningen redelijk constant gebleven, en zien we geen noemenswaardige verschuivingen. Opmerkelijk is dat het aantal ingediende projectvoorstellen bij de *PRO Deo* achterblijft bij dat van de andere PRO-subsidievormen. We onderzoeken of dat te maken heeft met de onbekendheid van deze subsidievorm of dat het een andere oorzaak heeft.

PRO Deo-herhaalbezoeken - 23 atelierbezoeken

Curator Jelle Bouwhuis en verzamelaar Nick Terra hebben in 2017 drie (van in totaal vier) bezoeken afgelegd bij kunstenaars die in 2016 een toekenning hebben ontvangen voor het *PRO Deo-herhaalbezoekprogramma*: Rachel Bacon, Channa Boon, Janne van Gilst, Risk Hazekamp, Johan Nieuwenhuize, Ellen Rodenberg, Tanja Smit en Joncquil de Vries. De succesvolle aanpak, in 2016 geïnitieerd, werd gecontinueerd: meer tijd voor ieder atelierbezoek, meer tijd tussen de vier atelierbezoekdagen (om de kunstenaars de tijd en gelegenheid te geven hun opgedane kennis en inzicht in de praktijk te brengen en voldoende reflectie op te bouwen voor een volgend herhaalbezoek). Het vierde herhaalbezoek zal plaatsvinden in het voorjaar van 2018.

Internationale reikwijdte

SPOT-subsidies

- 212 toekenningen

Met de *SPOT-subsidies* dragen we bij in de kosten van tentoonstellingen en van documentatie- en promotiemateriaal met het doel de zichtbaarheid van Haagse kunstenaars te vergroten.

De tendens die we al in 2016 signaleerden zette in 2017 door; steeds meer aanvragen voor SPOT individuele tentoonstellings-subsidie zijn voor presentaties en tentoonstellingen in het buitenland. Was dat in 2016 voor 56% van de aanvragen het geval in 2017 steeg dit tot 66 % van de aanvragen.

Omdat in de meeste gevallen tentoonstellen in het buitenland gepaard gaat met hogere kosten voor de kunstenaar, zijn de subsidiebedragen navenant. Een voortijdige uitputting van het SPOT subsidiebudget noodzaakte ons om begin oktober 2017 een subsidiestop in te voeren voor de *SPOT-subsidies*.

Overzicht *SPOT-subsidies* met daarachter de aantallen toegekende aanvragen:

- **SPOT Individuele tentoonstelling (131)** voor tentoonstellingen / presentaties van eigen werk in binnen- en buitenland.
- **SPOT Groepstentoonstelling (11)** voor tentoonstellingen en presentaties van werk van een groep kunstenaars in binnen- en buitenland.
- **SPOT Documentatie (70)** ter promotie en documentatie van eigen werk, zoals het vervaardigen van publicaties, fotografie, het (re)construeren van een website of het inschakelen van specialisten.

OBJECT-subsidies - 4 toekenningen en 41 ateliers

De *OBJECT-subsidies* hebben tot doel het aantal ateliers in Den Haag uit te breiden. We onderscheiden daarin twee verschillende vormen: de *OBJECT Permanent* ten behoeve van de realisatie van permanente ateliers (via een bijdrage in de bouwkosten of aankoop), en de *OBJECT Tijdelijk*, die bedoeld is als eenmalige bijdrage in de opstartkosten van nieuwe atelierruimtes in een tijdelijke locatie / atelierpand.

In 2017 zijn vier *OBJECT-subsidies* toegekend ten behoeve van 41 ateliers:

- **OBJECT Permanent (3)**
  - Binckhorstlaan 36, BINK36 ten behoeve van acht ateliers i.s.m. VGM BINK36
  - Willem Dreespark 312, Stichting WD4X (de kunstenaarsinitiatieven Locatie Z, iii en SW2), ten behoeve van de realisatie van 24 ateliers in het nieuwe broedplaatspand aan het Willem Dreespark 312
  - Hoge Zand 28, Stichting BRONCO, ten behoeve van de realisatie van twee ateliers in het bestaande atelierpand aan de Hoge Zand 28.
- **OBJECT Tijdelijk (1)**
  - Capadosestraat 11, Stichting Billytown, voor tijdelijke ingebruikname van het schoolgebouw aan de Capadosestraat 11, door Stichting Billytown die er 15 ateliers heeft gerealiseerd.

Beleidsmaker, uitvoerder, bemiddelaar
ATELIERBEMIDDELING

Stroom voert het gemeentelijk atelierbeleid uit voor Haagse beeldend kunstenaars. Ons atelierbeleid is erop gericht om goede en betaalbare ateliers te realiseren, deze ter beschikking te stellen aan professionele kunstenaars en hen bij het gebruik ervan zo goed mogelijk te begeleiden. Daarmee is Stroom geen beheerder, maar een bemiddelaar voor zowel (semi-)permanente en tijdelijke ateliers als voor atelierwoningen.

De veranderingen van de kunstenaarspraktijk en de daarmee samenhangende ruimtevrage, maar ook culturele en maatschappelijke ontwikkelingen, vragen om een nieuw en breder perspectief van het atelierbeleid. Dit betekent dat we een nieuwe visie op het atelierbeleid aan het ontwikkelen zijn waarin we niet alleen als bemiddelaar, maar wellicht ook als verbinder, aanjager, innovator, kenniscentrum en makelaar van relaties kunnen optreden.

Tijdelijke ateliers

Een gezond en dynamisch kunst- en makersklimaat heeft als fundament een gezonde balans tussen voldoende beschikbaarheid van betaalbare permanente én tijdelijke atelierruimten. Door de opkomst van de leegstands-beheereconomie en de aantrekkende vastgoedmarkt staat de voorraad tijdelijke ateliers sterk onder druk. Sinds 2016 is het aantal tijdelijke ateliers (van 102 naar 42, eind 2017) met 59% geslonken!

We zijn continu in gesprek met de gemeenten, leegstand-beheerders, vastgoedeigenaren en proberen panden te regelen. We merken echter steeds vaker op dat het tekort aan tijdelijke en goed betaalbare ateliers ernstig afbreuk doet aan de aanzuigende werking van ons stimulerend beleid.

Permanente ateliers / atelierwoningen

Het bestand permanente ateliers en atelierwoningen die door Stroom worden bemiddeld bestond eind 2017 uit 241 werkruimten en 78 atelierwoningen. Naar verwachting kunnen we daar in 2018 40 ateliers aan toevoegen. In samenwerking met de gemeente en de broedplaatsmakelaar zijn we ook in 2017 opzoek gegaan naar mogelijk nieuwe atelierlocaties.

In 2017 heeft de eigendomsoverdracht van de atelierpanden van Stichting de Besturing en Stichting Luca (Maakhaven) plaatsgevonden. Daarmee zijn twee Haagse broedplaatsen behouden gebleven.

Er zijn twee nieuwe panden in gebruik genomen, namelijk aan het Willem Dreespark 312, WD4X met 24 ateliers en aan de Ferdinand Bolstraat 33 met zeven ateliers. Tevens zullen er in 2018 aan de Duinstraat 55, Seelab zeven nieuwe ateliers worden toegevoegd. Aan de Scheldestraat 1-11 zal in samenwerking met Haag Wonen en de gemeente een nieuw atelierpand met 12-15 ateliers worden ontwikkeld (voorjaar 2018). Ook aan de Hoge Zand 28 zullen er twee nieuwe ateliers worden gerealiseerd en zal in samenwerking met Staedion worden gekeken naar de mogelijkheid om aan het Willem Dreespark 102 in de plint van het pand een broedplaats te ontwikkelen met acht ateliers.

Bemiddeling en wachtlijst

Op onze wachtlijst stonden op 31 december 2017 117 kunstenaars ingeschreven. We zien dat het aantal vrijwel gelijk is gebleven ten opzichte van 2016. De kunstenaars kunnen reageren op het actuele atelieraanbod dat steeds op de website van Stroom te zien is, en ontvangen ieder kwartaal een digitale *Update Atelieraanbod*. In 2017 hebben we 70 keer bemiddeld.

Stroom Invest Week 2017: op bezoek bij Quartair (foto: Christian van der Kooy)

Stroom Invest Week 2017: Publieke gespreksavond (foto: Stroom Den Haag)

Stroom Invest Week 2017: Jip Hilhorst + curator Thiago de Paula Souza (foto: Christian van der Kooy)

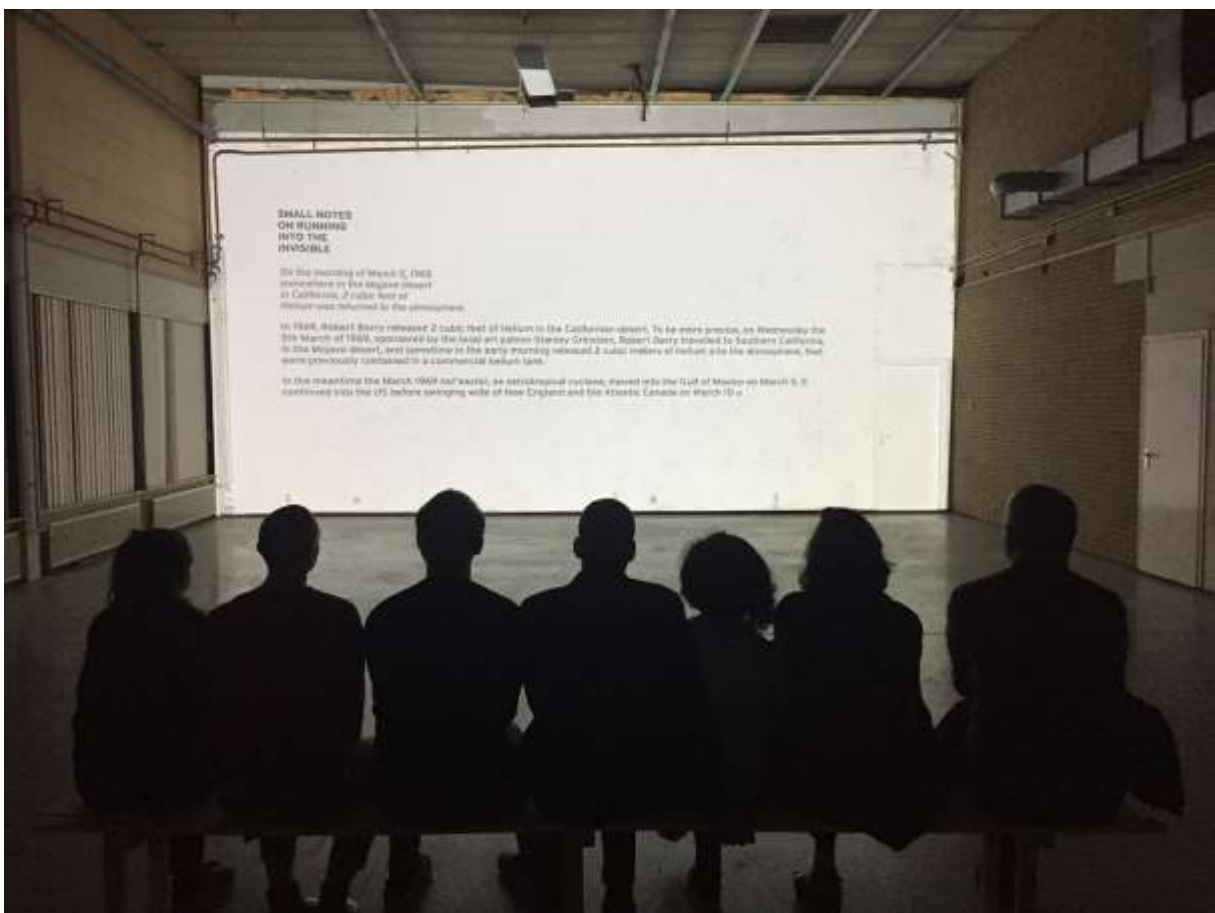

Stroom Invest Week 2017: Bram de Jonghe + curator Valentin Diaconov (foto: Christian van der Kooy)

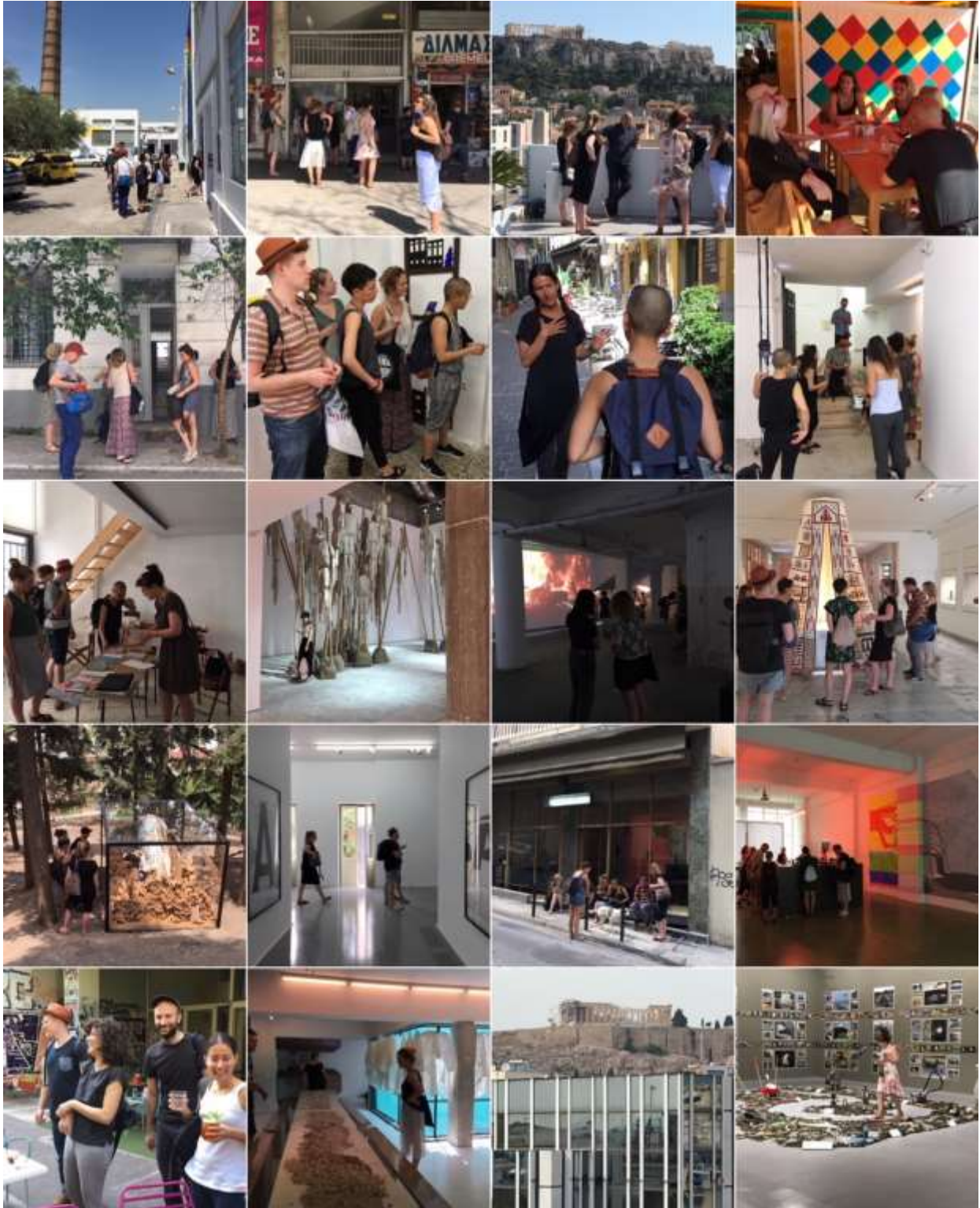

Stroom Aanmoedigingsprijswinnaar Victoria Douka-Doukopoulou (midden) (foto: © KABK)

Stroom Aanmoediging voor Victoria Douka-Doukopoulou foto: © KABK)

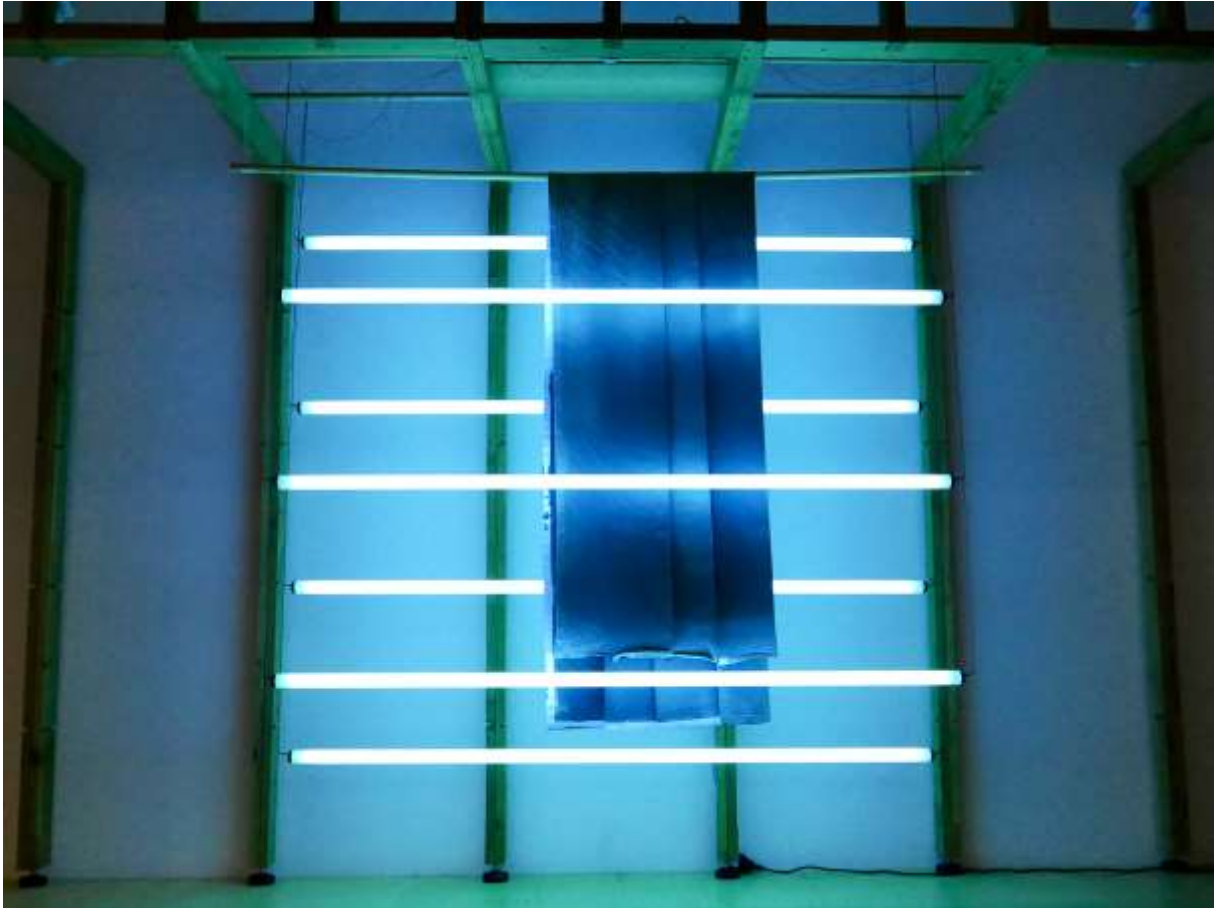
Studiereis naar Athene (foto's: Stroom Den Haag)

Ondertussen: Justin Bennett (foto: de kunstenaar)

Ondertussen: Gino Anthonisse en Christa van der Meer (foto: Myung Feyen)

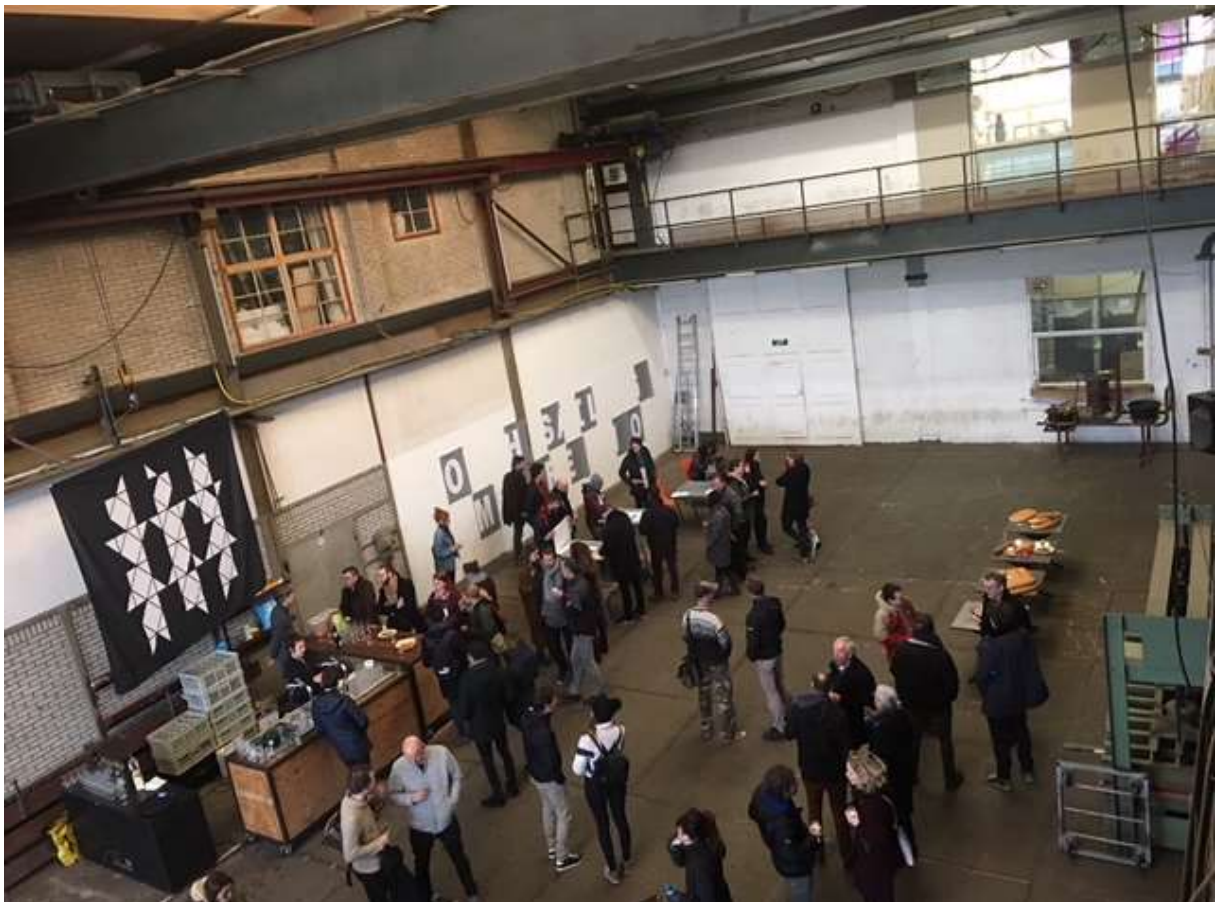
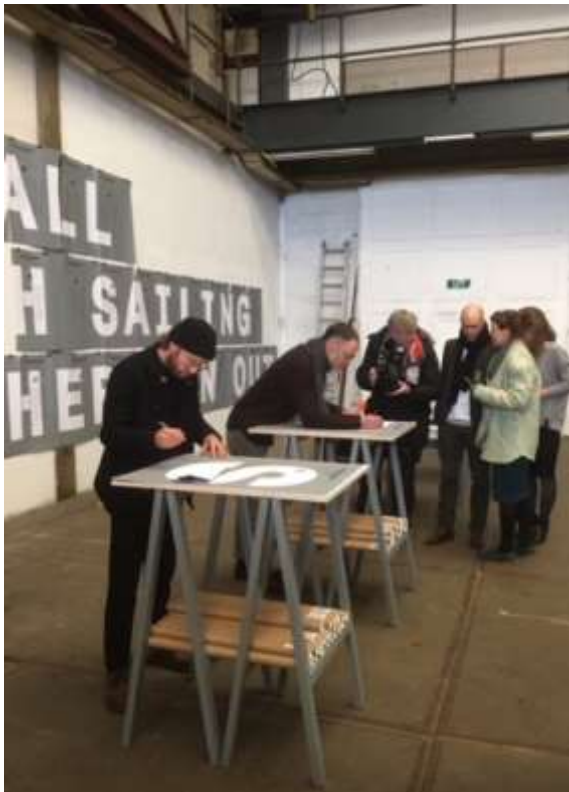
OpZicht: Aliko van der Kruijs (foto: Myung Feyen)

OpZicht: Sarojini Lewis (foto: Myung Feyen)

Contract tekenen Maakhaven (foto's: Stroom Den Haag)

Contract tekenen De Besturing (foto's: Stroom Den Haag)

PROGRAMMA

Stroom als presentatieinstelling

Als presentatieinstelling organiseert Stroom tentoonstellingen, publicaties, activiteiten en projecten op locatie. Het is onze missie om kunst onbemiddeld ervaarbaar te maken, juist omdat goede kunst een gelaagdheid kent die prikkelt tot een verscheidenheid aan interpretaties. En die recht kan doen aan de complexiteit van de huidige maatschappij. We zien het als onze taak het maatschappelijk potentieel van kunst te herkennen en voor het voetlicht te brengen.

Ons kunsthoudelijk programma bestaat uit **Tentoonstellingen** en **Thematische meerjaren-programma's** als *Attempts to Read the World (Differently) (ARW(D))*, **Lezingen en debatten** en diverse activiteiten. Vanuit de kern, de kunst, leggen we een verbinding met de samenleving door te experimenteren met presentatievormen, in huis of elders, onze publieksbenadering en met educatieve programma's als de *Community of Practice (COP)*, de *Stroom School*, rondleidingen, workshops en *travels* (p. 74). Met onze etalagepresentaties vestigen we extra aandacht op de lopende tentoonstellingen en actuele thema's in relatie tot ons beleid. Concreter wordt de verbinding met de samenleving wanneer we met een tentoonstelling of thema als vertrekpunt, een project in de stad realiseren.

Bij de totstandkoming van het programma zoeken we naar intensieve samenwerking met diverse lokale en (inter)nationale partners, binnen én buiten de kunst, en naar mogelijkheden tot synergie binnen onze beleidssterreinen. De **Bibliotheek** speelt bij dit alles een cruciale rol als bron van kennis en inspiratie voor het team en een groeiend aantal kunstenaars, studenten, deskundigen en liefhebbers.

Grondtoon

Een groot deel van ons programma stond in 2017 in het teken van het thematische meerjarenprogramma *ARW(D)* dat we in 2014 zijn gestart. Doel is om kunstenaars en projecten te tonen die ons de wereld anders leren lezen in het licht van de grote omwentelingen en onzekerheden waar we voor staan. In de loop van 2016 en opnieuw 2017 - jaren die gekenmerkt werden door grote internationale, sociale en politieke verschuivingen - heeft de thematiek *van ARW(D)* alleen maar meer urgentie gekregen. Het centraal stellen van kunst in deze verwarrende en snel veranderende tijden lijkt daarbij steeds meer op de manier van werken die Stroom eigen is; het vormt de grondtoon onder ons beleid.

Jong publiek

We constateren dat we steeds vaker worden bezocht door een jong publiek van kunstenaars en studenten. Deels is dit waarschijnlijk te wijten aan de actuele en urgente thematiek van *ARW(D)*, onze inzet op interactieve programma's en alternatieve presentatievormen en de deelname door jonge kunstenaars.

Twijfel als strategie

Three Exhibitions in Five Acts was een experimentele tentoonstellingsreeks met de jonge kunstenaars Max de Waard en Monira Al Qadiri en de Ghanese kunstenaar Jean Katambayi Mukendi. Hun presentaties, afgewisseld door eveneens publiek toegankelijke transformatieperioden (vandaar de 'Five Acts'), benadrukten de kracht van fictie en verbeelding om ons denken over de veranderende wereld van nieuwe zuurstof te voorzien. Een nieuwe aanvulling op het ARW(D) programma vormden de *Uncertainty Seminars*. In deze hybride *events* wordt twijfel door kunstenaars en denkers omarmd als een vruchtbare strategie om inzichten en ideeën op te doen. Het onderwerp was het uitgangspunt voor een rijk, interactief programma. De seminars werden door deelnemers en publiek als zeer inspirerend ervaren.

'stollingsmomenten'

In feite staat wat we doen in onze tentoonstellingsruimte nooit geïsoleerd. De wereld komt er als het ware in verdichte vorm binnen; vervolgens gaat ze weer door. Je brengt er een ander soort concentratie tot stand; je zou kunnen zeggen dat in onze ruimte een proces even 'stolt'.

Exemplarisch voor deze beweging is de tentoonstelling van Céline Condorelli *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)*. De tentoonstelling was de neerslag - de 'stolling' - van haar langlopende onderzoek naar de vraag hoe de stad ruimte kan bieden aan kinderen om te spelen. Samen met leerlingen van twee basisscholen is gewerkt aan het ontwerp van de carrouzels in de tentoonstellingsruimte. De scholieren hebben de werken vervolgens bij Stroom - en na afloop op hun school - met veel enthousiasme in gebruik genomen.

In dezelfde periode vond in het Atrium van het Haagse stadhuis de tentoonstelling *Speel je Stad* plaats, met de presentatie van enkele van onze scholenprojecten en voorstellen voor alternatieve speelmogelijkheden. Met de tentoonstelling op deze locatie, de workshops tijdens *De Betovering* en via sociale media brachten we de inspirerende inzichten over 'buiten spelen' onder de aandacht van een divers en geïnvolveerd publiek. De effecten van beide tentoonstellingen zijn natuurlijk niet makkelijk meetbaar en voeren over een langere periode. Opmerkelijke en betrokken actoren haakten echter snel aan. Zo nam het Bouwfonds Property Development (BPD) een deel van onze presentatie over en gaf ze opdracht voor een carrousel die te zien is in haar nieuwe pand, het voormalige Burgerweeshuis van architect Aldo van Eyck in Amsterdam. Tevens zijn we uitgenodigd te adviseren tijdens een bijeenkomst van speeltuinbeheerders.

Ook de tentoonstelling *A Matter of Time. Thom Puckey en het Thorbecke monument* kun je een 'stollingsmoment' noemen. Na een langdurig traject van voorbereidingen werd op 11 februari 2017 het monument voor Thorbecke gerealiseerd en onthuld (zie p. 19). De tentoonstelling die enkele maanden na de onthulling en naar aanleiding van het monument werd gerealiseerd bood ruimte voor bezinning met een uitgebalanceerde presentatie van enkele relevante beelden uit het uitgebreide oeuvre van Puckey, aangevuld met historisch (beeld)materiaal van de staatsman J.R. Thorbecke. De zomertentoonstelling vormde daarmee een goede gelegenheid voor de bewoners van Den Haag om zich te informeren over de totstandkoming van het monument.

Stimulans

Concentratie en aandacht valt ook ten deel aan de zogenoemde *stand alones*: talentvolle, bijzondere kunstenaars die we een podium willen bieden ter stimulans en vergroting van hun erkenning en (inter)nationale zichtbaarheid. In het voorjaar presenteerden we nieuw werk van de aan Den Haag gelieerde kunstenaars *Voebe de Gruyter* en *Juliaan Andeweg*. Met de expositie van deze ogenschijnlijk zeer verschillende kunstenaars, probeerden we de subtiele maar volgens ons onmiskenbare analogie tussen beide te ontginnen en hun praktijk in een nieuw licht te laten zien. De tentoonstelling *Jan Rosseel. Back-Up* was onderdeel van het gelijknamige drieluik dat we in samenwerking met de Brakke Grond, Amsterdam en Museum Dr. Guislain in Gent hebben georganiseerd. Zijn tentoonstelling bij Stroom stond in het teken van zijn onderzoek naar whet geheugen in relatie tot politiek en macht. Voor Rosseel, die in 2013 glansrijk is afgestudeerd aan de KABK met zijn fotoserie over de Bende van Nijvel, betekende dit drieluik een belangrijke stap in zijn ontwikkeling.

THEMATISCH PROGRAMMA

Alternatieve waarheden vanuit artistieke perspectieven

Attempts to Read the World (Differently)

2014 – 2018

We leven in een periode van ingrijpende transformaties van de wereld, die moeilijk van een afstand te bezien zijn. Om inzicht in de veranderingen en dus een blik op de toekomst te krijgen, komt het erop aan dat we de ons omringende werkelijkheid op een andere manier leren lezen. Niet vanuit een centrale zoektocht naar een overkoepelende waarheid, maar juist naar een veelzijdigheid van mogelijkheden en interpretaties. Daarbij is de kunst onze voornaamste bron. Dit is het uitgangspunt van de langlopende programmalijn *Attempts to Read the World (Differently)*. Een eerste aanzet tot dit programma werd in september 2014 gegeven met de WeberWoche, een veelvormig, tweedaags programma waarvoor het gedachtegoed van socioloog Max Weber het uitgangspunt vormde. Het thema werd vanaf daar verder ontwikkeld in samenwerking met de kunstenaars Fernando Sánchez Castillo, Céline Condorelli, Dunja Herzog en Neil Beloufa. Zij zetten - ieder vanuit een eigen inhoudelijke fascinatie - de eerste stappen in het anders lezen, interpreteren, verbeelden van de wereld, het zoeken naar nieuwe vormen van kennis, informatie of communicatie. In ons jaarverslag van 2016 hebben we uitvoerig het programma *ARW(D)* tot dan toe beschreven.

In de afgelopen jaren heeft de thematiek van *ARW(D)* alleen maar meer urgentie gekregen. Een nieuw hoofdstuk in dit programma vormde *Three Exhibitions in Five Acts*, een experimentele tentoonstellingsreeks met Max de Waard, Monira Al Qadiri en Jean Katambayi Mukendi. Deze reeks benadrukt de kracht van fictie en verbeelding in een tijd waarin actuele gebeurtenissen ons bestaan doen wankelen. Een ander kernbegrip van onze tijd, onzekerheid, staat centraal in de *Uncertainty Seminars*. In deze hybride events wordt twijfel door denkers en kunstenaars omarmd en ontrafeld als een vruchtbare, intuïtieve culturele strategie.

In het kader van *ARW(D)* werd in 2017 het volgende programma gerealiseerd:

27 november 2016 t/m 5 maart 2017 - ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts

12 januari - Uncertainty Seminars I: Andrew Norman Wilson

29 januari - Stroom School: performances en gesprekken met Max de Waard, Monira Al Qadiri en Jean Katambayi Mukendi

9 september t/m 19 november - Céline Condorelli: Proposals for a Qualitative Society (Spinning)

8 en 9 december - Uncertainty Seminars II: The Strange Escape

TENTOONSTELLINGEN

Attempts to Read the World (Differently): Three Exhibitions in Five Acts

27 november 2016 t/m 5 maart 2017

Met werk van: Max de Waard, Monira Al Qadiri en Jean Katambayi Mukendi

Akte 1: Max de Waard (27 november - 18 december 2016)

Akte 2: Publieke transformatieperiode

Akte 3: Monira Al Qadiri (8 - 29 januari 2017)

Akte 4: Publieke Transformatieperiode

Akte 5: Jean Katambayi Mukendi (12 februari - 5 maart 2017)

De kunstenaars presenteren voorstellen om het denken over de veranderende wereld van nieuwe zuurstof te voorzien – met eigen toepassingen van fictie en verbeelding. De tussenliggende transformatieperiodes fungeerden als volwaardige ‘akte’ open voor het publiek en vormde steeds een inhoudelijk onderdeel van de tentoonstelling.

Max de Waard (Lelystad, 1992) werkt vanuit de overtuiging dat de ruimte die we digitaal noemen een volwaardige wereld is waarin een reeks parallelle realiteiten bestaat. Hij maakt sinds zijn afstuderen aan de KABK in 2015 digitale omgevingen als gefragmenteerde commentaren op concepten als *mindfulness* en waarheidsvinding binnen online fora en gemeenschappen. De digitale collages in zijn nieuwe video's en prints onthullen toespelingen op beeldmanipulatie, *fake news* en complottheorieën. De Waard realiseerde met deze expositie zijn allereerste solo en liet daarmee een buitengewoon sterke indruk achter.

Monira Al Qadiri (Dakar, 1983) wil de wereld in haar werk ‘anders lezen’, door een sprookjesachtige lens van sciencefiction. Ze bevraagt vastgesleten culturele en politieke normen zoals genderrollen, clichés in de Arabische maatschappij of olie als motor van de wereldeconomie. Haar werk, dat ze ziet als zelfportret, wordt op verschillende plaatsen in de wereld anders geïnterpreteerd. Juist die verschillen, hoe kunst gelezen wordt en door wie, vind ze van belang: enerzijds spreekt het werk op die manier ‘terug’ en groeit het. Anderzijds weerlegt het de romantische, Europese mythe dat kunst een soort universele container van diepere betekenis is. Al Qadiri's tentoonstelling bij Stroom was haar eerste Europese expositie. Nog vijf andere internationale solo's volgden in 2017. Het nieuwe - deels voor Stroom ontwikkelde - werk werd later nog meermaals vertoond, o.a. in Nederland in de Impakt Festival tentoonstelling *Haunted Machines & Wicked Problems*.

Het werk van **Jean Katambayi Mukendi** (Lubumbashi, 1974), mechanicus en wiskundige, stoelt op kunst, wetenschap en utopie. Uitgangspunt zijn wetenschappelijke en sociale systemen die de wereld proberen te interpreteren of ordenen, om deze vervolgens een alternatieve conclusie te geven in installaties, collages, performances en sociale

Stroom School

29 januari 2017 - gesprek en rondleiding met Max de Waard, Monira Al Qadiri en Jean Katambayi Mukendi

“Als je je iets kunt voorstellen, is het – in ieder geval deels – waar.”
- Jean Katambayi Mukendi

interacties waarvan de enige constante logica, die van poëzie is. We denken graag dat referentiekaders logisch en definitief zijn. Maar dan onderschatten we het voorstellingsvermogen, de verbeelding, als essentieel instrument om de wereld te duiden. Diverse professionals uit het kunstveld wilden graag een studiobezoek van Mukendi en zijn in contact gebleven. Zijn werk was in 2017 verder te zien bij het MuHKA in Antwerpen, dat tevens een werk van hem aankocht.

Doelstelling geslaagd

We wilden aantrekkelijke presentaties tonen van nog weinig bekende kunstenaars en zijn daar in geslaagd. Voor alle kunstenaars was dit hun eerste solo in Nederland, waarin zij bovendien belangrijke inhoudelijke en artistieke stappen zetten. Een aantal intieme sessies met persoonlijk genodigden droegen daar aan bij. In het Stroom School event, waarin alle drie de kunstenaars een performatieve presentatie van hun werk gaven, werden interessante verstaalslagen gemaakt van de impliciet aanwezige thema's. Bijvoorbeeld met een experimentele 'desktop-performance' door De Waard. De wens om met deze tentoonstellingsvorm en de intensieve dialogen nieuwe resultaten te tonen in het thema werd publiek minder overgedragen. Met meer financiële ruimte, een timing buiten de kerstperiode en meer beschikbaarheid van de kunstenaars, hadden we graag ingezet op een intensiever activiteitenprogramma - afwegingen die bij het programmeren van nieuwe expositieformats sterker zijn gaan meetellen.

De Gruyter & Andeweg

18 mrt t/m 21 mei 2017

Stroom presenteerde dit voorjaar een tentoonstelling met nieuw werk van twee eigenzinnige makers met een oorsprong in Den Haag: Voebe de Gruyter (1960) en Juliaan Andeweg (1986). De expositie probeerde de subtiele maar onmiskenbare analogie tussen beide kunstenaars te ontginnen en hun praktijk in een nieuw licht te laten zien. Beiden maakten nieuw werk voor de tentoonstelling en pasten bestaand werk aan.

Los van elkaar experimenteren zowel Voebe de Gruyter als Juliaan Andeweg met de manier waarop immateriële eigenschappen en omstandigheden zich in tastbaar materiaal nestelen. Dit vormde het uitgangspunt om te kijken waar een samenkomst van deze twee kunstenaars toe zou leiden.

Verborgene betekenislagen

Voorbij ogenschijnlijke verschillen in werkwijze, generatie en verschijningsvorm van hun werk, worden De Gruyter en Andeweg verbonden door opvallend overeenkomstige fascinaties, invloeden en beeldthema's. Voorbeeld daarvan is de mythische godheid Hermes. In Andewegs geboortjaar studeerde De Gruyter af aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam met een project over Hermes, god van dieven, reizigers en kruispunten. Voor Andeweg is Hermes precies de personificatie van verandering en daarmee symbool voor zijn praktijk. De Gruyter exposeerde in de entreerimte nooit eerder vertoonde reeks foto-originelen, als metaforisch beginpunt van de expositie. Het voorbeeld is ook exemplarisch voor de subtiele en soms minder toegankelijk gevonden zijde van de tentoonstelling: de precieze beeldrijm, grapjes en verschillen of overeenkomsten van geest waren niet altijd duidelijk of zichtbaar voor de bezoeker. Toch gaf dit tegelijkertijd een lading mee die de kunstenaars zelf nastreven: een extra laag 'verborgene' betekenis die zich pas op het tweede gezicht openbaart. Erg blij waren we o.a. met het mooie dubbelinterview in Metropolis M en de lovende recensie door De Volkskrant.

Stroom School

6 mei 2017 – een middag over verbeelding; een informele samenkomst met achtergrondverhalen, interviews en gesprekken.

“De pure magie van kleur en materiaal, waar zie je dat nog in deze over-geëngageerde, over-maatschappelijke, over-gepolitiseerde kunstwereld? Waarin elke minuscule verwijzing naar sekse, huidskleur, culturele en religieuze achtergrond tegenwoordig met een tl-buis wordt uitgelicht... Maar nu even niet, lijkt de tentoonstelling.. te willen zeggen. Laat de wereld buiten... Hier, in Stroom Den Haag, is het een aanbeveling alleen de oren en ogen open te openen en de verbeelding voor de rest het werk te laten doen.”
- Rutger Pontzen, De Volkskrant, 21 april 2018

A Matter of Time – Thom Puckey en het Thorbecke-monument

10 juni t/m 27 augustus 2017

Het in februari 2017 onthulde *Thorbecke-monument* van Thom Puckey (zie p. 19) was de aanleiding voor de zomertentoonstelling bij Stroom. De tentoonstelling gaf meer achtergrondinformatie over de inhoudelijke en historische achtergronden van het monument. En toonde - vanuit het oeuvre van Thom Puckey - meer inzicht in de artistieke motieven.

Spraakmakend

De tentoonstelling *A Matter of Time* toonde een selectie uit het oeuvre van Thom Puckey, die de beeldtaal van dit spraakmakende monument en de dwarsverbanden tussen de werken en het Thorbecke monument duiden. In eerder werk van Puckey bieden lenzen, poppen en houten constructies een verrassende kijkrichting. We hebben dankzij intensieve samenwerking met de Rijksdienst Cultureel Erfgoed en andere bruikleengevers een aantal sleutelwerken naar Den Haag kunnen halen waarvan sommige al lange tijd niet meer in Nederland getoond zijn (oa *True Light en Pride is Pride, Doubt is the Fall*). Voor deze tentoonstelling kregen we ook twee - vrijwel identieke - geschilderde portretten van Thorbecke in bruikleen, een uit het 'torentje' van de Premier en een uit de senaatskamer van de Universiteit Leiden.

Macht en moraal

De tentoonstelling toonde hoe de vaak confronterende beelden en installaties van Puckey met verwijzingen naar de klassieke beeldhouwkunst, film en fotografie tot het *Thorbecke-monument* leidden. En heeft laten zien dat kunst in de openbare ruimte voldoende aanleiding kan zijn om het debat over monumenten, macht en moraal - dat binnens- en buitenskamers gevoerd wordt - meer diepte en inhoud te geven.

Stroom School

15 juli 2017 – Wandelen met Maup langs Thorbecke in Den Haag

“Over het Thorbecke Monument lopen de meningen .. sterk uiteen. De klassieke vorm oogst zowel bijval als afkeer. Naturalistische beelden op sokkels! Dat is schrikken – of juist blij toe zijn... Moet een standbeeld dan herkenbaar zijn? Moet het een boodschap uitstralen? ... [Puckey] laat ons bij Stroom naar zaken kijken waar je al net zo verwonderd omheen drentelt...”

- Hendrik van Leeuwen, Den Haag Centraal, 17 augustus 2017

Céline Condorelli

Proposals for a Qualitative Society (Spinning)

9 september t/m 19 november 2017

Met *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* presenteerde Céline Condorelli de tentoonstellingsruimte van Stroom als een plek voor oefening en spel. Twee carrouzels en een serie tollens nodigden bezoekers uit om te spelen, terwijl voorbeelden van historische speeltuinen spel als een belangrijke uiting van cultuur presenteerden. De tentoonstelling bood daardoor zowel concreet speelplezier als de gelegenheid om na te denken over het belang van een cultuur van spelen voor stad en samenleving.

Parallel aan deze tentoonstelling, maar vanuit een heel ander perspectief, presenteerden we in Atrium Stadhuis Den Haag *Speel je stad* (zie p. 56).

Speelplezier en reflectie

De tentoonstelling bood een mooie aanleiding en decor om de rol van spel in de stad en samenleving verder uit te diepen. Dat deden we samen met kunstenaars, ontwerpers en wetenschappers in een rijk gevuld Stroom Schoolprogramma.

Leerlingen van Nutsschool Morgenstond en basisschool Yunus Emre kregen een workshop o.l.v. Krista te Brake aangeboden en werkten mee aan het kleurenonderzoek voor de carrouzels. Na afloop van de tentoonstelling kregen die een plek op de schoolpleinen (zie p. 73).

Dat de urgentie van 'spelen' breed gevoeld werd was ook duidelijk te merken aan activiteiten van andere organisaties. *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* maakte bijvoorbeeld ook deel uit van de reeks activiteiten die Stroom onder de noemer 'Openbare ruimte als ontmoetingsmotor' in samenwerking met Platform STAD, het Ministerie van Infrastructuur en Milieu en Pulchri organiseerde.

Een frame voor het Burgerweeshuis

De tentoonstelling leidde tot een aantal publieke bijdragen van projectleider Francien van Westrenen bij Pakhuis De Zwijger, bij een programma van Radio Diskus, bij een vergadering van alle Haagse speeltuinbegeleiders. Ook is de tentoonstelling, inclusief een derde carrousel, vanaf half februari 2018 te zien in het Burgerweeshuis in Amsterdam, waar BPD haar nieuwe hoofdkantoor gevestigd heeft. De tentoonstelling biedt vanwege de nadruk op spelen een mooi frame om naar het (speelse) gebouw van architect Aldo van Eyck te kijken.

Tussen esthetiek en uitnodiging

De tentoonstelling zweefde tussen esthetiek en uitnodiging en bleef daardoor voor sommige (volwassen) bezoekers hangen in louter beeld. Er was een actieve uitnodiging voor nodig om volwassenen aan het draaien te krijgen en aan het praten over hoe zij naar spel kijken. Lukte dat, dan kwam de tentoonstelling direct tot leven.

Stroom School

13 september 2017 - *What does it mean to make art public? Gesprek o.l.v. Saskia van Stein met Céline Condorelli en curatoren in kader van de Stroom Invest Week 2017*

8 oktober 2017 - *The city: an adventure playground? Talkshow tijdens Architecture Film Festival Rotterdam o.l.v. Tracy Metz met Esmé Valk, Saša Radenovic en Jeroen van Mastrigt*

12 oktober 2017 - *Learning from... Johan Huizinga Presentatie Jonas Ohlsson*

26 oktober 2017 - *Learning from... Aldo van Eyck Met Saša Radenovic en Max Risselada*

9 november 2017 - *Learning from... Hannah Arendt Lezing Daan Roovers*

15 november 2017 - *Adventure Playgrounds Filmprogramma met Esmé Valk*

15 november 2017 - *The Playground Project Lezing Gabriela Burkhalter*

19 november 2017 - *Happy Spinning! Tollentoernooi als afsluiting van de tentoonstelling*

augustus – november 2017 - *Community of Practice met kunstenaars/ontwerpers Marjet Zwaans, Yara Veloso, Saule Juste, Magda Skibinska onder begeleiding van Jana Mol*

Speel je stad

2 oktober t/m 21 oktober 2017

Voor het vierde jaar op rij heeft Stroom op uitnodiging van Stichting Atrium City Hall een tentoonstelling georganiseerd in het stadhuis van Den Haag: *Speel je stad*. De thematiek van deze tentoonstelling is een vertaling van het onderwerp dat in de tentoonstelling van Céline Condorelli in dezelfde periode in eigen huis werd geadresseerd (zie p. 55).

Met een video over spelende kinderen van het Britse collectief Assemble, maquettes en foto's van vier scholenopdrachten, een interactief onderdeel (#speeljestad) en een toelichtende tekst brachten we het belang van fysiek spelen in de stad onder de aandacht. En wat kunst daaraan kan bijdragen. De vormgeving van de tentoonstelling (constructies van rode steigerbuizen plus een patroon van gele lijnen op de vloer) transformeerde dit overdekte 'stadsplein' tot een potentiële speelplaats.

De Betovering

Bij een thema waarin het onbevangen spelen centraal staat, kan de betrokkenheid van kinderen onmogelijk ontbreken. We hebben dan ook aansluiting gezocht met *De Betovering*, een jaarlijks festival voor kinderen tijdens de herfstvakantie. De kunstenaars Cathelijne Montens en Krijn Christiaansen ontwikkelden daarvoor enkele workshops, waarbij de vele kinderen hun gedroomde speelplek op het Spuiplein mochten maken.

Restricties

De tentoonstelling op zichzelf was nog sterker geweest als er meer interactie tot stand zou zijn gebracht. Het gebruik van de locatie is echter aan veel restricties gebonden. Of *Speel je stad* voldoende heeft opgeleverd is de vraag en we bezien of we ook in 2018 een Atrium presentatie organiseren. De talloze bezoekers van het stadhuis zijn weliswaar binnen bereik, maar het betrekken van media, politiek en ambtenaren vergt een extra inspanning van de organisatie.

Stroom School

*augustus – november 2017 -
Community of Practice met
kunstenaars/ontwerpers Marjet
Zwaans, Yara Veloso, Saule
Juste, Magda Skibinska onder
begeleiding van Jana Mol*

Jan Rosseel

Back-up

2 december 2017 t/m 18 februari 2018

De presentatie *Back-up* van Jan Rosseel eind 2017 bij Stroom was de bekroning van het drieluik dat in 2016 bij De Brakke Grond in Amsterdam begon. Het is bovendien de eerste in een jaarlijkse reeks van tentoonstellingen waarmee Stroom Haagse talenten ondersteunt in hun (inter)nationale zichtbaarheid en stimuleert tot verdieping en versterking van hun werk.

Ruimte en tijd voor doorontwikkeling

Gefascineerd door de complexe relatie tussen geheugen, beeld en verbeelding, doet fotograaf en 'visual storyteller' Jan Rosseel al vijf jaar artistiek onderzoek. De door hem verworven inzichten vormden de basis voor het drieluik *Back-up*, waarbij elk deel een andere focus kreeg. In dit expositietraject maakte de kunstenaar nieuw werk dat hij over een periode van anderhalf jaar verder ontwikkelde. De eerste twee tentoonstellingen werden gehouden bij De Brakke Grond in Amsterdam (10 december 2016 t/m 29 januari 2017, focus: media) en Museum Dr. Guislain in Gent (11 maart t/m 23 mei 2017, focus: psyche).

Geheugen, politiek en macht

Doorontwikkeld en met nieuw werk, richtte de tentoonstelling bij Stroom zich op het geheugen in relatie tot politiek en macht; op hoe ons geheugen de geschiedenis én de toekomst vormt en beïnvloedt. Centraal stond het proces tegen Nicolae and Elena Ceaușescu in 1989 dat leidde naar de fundamentele in het onderzoek van Rosseel, namelijk de vermenging van persoonlijke herinnering, het door de media gevormde collectieve geheugen en de geschiedenis, en de rol die beeld(vorming) hierin speelt. Jan Rosseel was tien jaar toen hij op Eerste Kerstdag op televisie zag hoe de Roemeense dictator Nicolae Ceaușescu en zijn vrouw werden veroordeeld en geëxecuteerd. De beelden en de daad lieten bij Rosseel een onuitwisbare indruk achter.

Rosseel representeerde zijn herinneringen, associaties en interpretaties door middel van diverse ruimtelijke installaties, zoals een reproductie van de geïmproviseerde rechtbank waarin het echtpaar terechtstond, fotografische werken, risoprints, een videoproductie en geur.

De Stroom School activiteiten hebben we over de drukke decembermaand naar 2018 getild.

“Wat staat een kunstenaar tot zijn beschikking om de gebeurtenissen uit de geschiedenis te doen herleven? Rosseel ontloopt zich als een veelzijdig kunstenaar. In Den Haag reconstrueerde hij het lokaal met de formuica stoelen en tafels, op grond van wat hij zich kon herinneren... bouwde zelfs een Securitate-cel na... Dat is niet de beste installatie op de tentoonstelling. Neemt niet weg dat de veelzijdigheid van alle indrukken en herinneringen goed laat zien hoe fragmentarisch het geheugen is, en dat je het verleden haast impressionistisch weer in elkaar kunt knutselen..”
- Rutger Pontzen, De Volkskrant, 26 januari 2018

LEZINGEN EN DEBATTEN

Stroom organiseert veel activiteiten waarmee we diverse publieksgroepen willen aanspreken. We kennen de *Stroom School*; het randprogramma bij de tentoonstellingen, maar er zijn ook lezingen in het kader van ons voorwaarden-scheppend beleid en bij de onthulling van kunstwerken in de openbare ruimte. Daarnaast organiseren we de *Uncertainty Seminars* - een meer hybride format, en met *The Knight's Move* en *Zefir7* speciale lezingenseries over actuele onderwerpen door inspirerende kunstenaars en andere professionals.

Uncertainty Seminars I *Andrew Norman Wilson*

12 januari 2017

Uncertainty Seminars is een serie hybride en interdisciplinaire events binnen het programma *ARW(D)* over twijfel en aarzeling als speculatieve strategieën om onze veranderende wereld te duiden. Als alternatief voor de politieke en maatschappelijke zwaartekracht van efficiëntie en meetbaar resultaat, presenteren gasten uit wetenschap, kunst, media of design visies die demonstreren hoe onzekerheid een productieve, creatieve of sociale meerwaarde kan zijn in onze tijd van geopolitieke en culturele verschuivingen. Het programma is een manier om een verfrissende en actuele invulling te geven aan *ARW(D)*, om met experimentele formats, samen met ons publiek, te leren van relevante kennis en vaardigheden uit diverse sectoren; en tegelijk een heel 'praktische' manifestatie van onze missie om tegen de waan van de dag ruimte te bieden voor de omweg. In deze opzet zijn de eerste twee edities van *Uncertainty Seminars* zeer geslaagd.

Twijfel en onzekerheid als een kwaliteit om nieuwe inzichten en ideeën over de veranderende wereld te verkennen liggen aan de basis van het werk van Amerikaanse kunstenaar en curator Andrew Norman Wilson (1983). Het programma werd vernoemd naar zijn *Uncertainty Seminars: Group Therapy*, een video-installatie in verschillende gedaantes uit 2013. In een visuele zoektocht naar de kern van welzijn ontvecht Wilson de onzekerheid van onze tijd en de spirituele, psychoanalytische, medicinale en soms clichématige vormen van heling die de mens hiervoor ontwikkelt.

Naast nieuw werk en een 'reverse-engineering' ontleding van zijn artistieke praktijk presenteerde hij in deze eerste editie van de *Uncertainty Seminars* een levendig programma van filmproducties van buiten het kunstenveld waarin met simulaties formele onzekerheid wordt verbeeld. Wilson kon aan zijn werk ook een lang gekoesterde nieuwe dimensie geven, door af te sluiten met een dialoog met Ibo van de Poel, hoogleraar Ethiek en Technologie aan de TU Delft en hoofd van de nieuwe afdeling Values, Technology & Innovation (VTI). Het was vooral Wilson die hem vragen wilde voorleggen over zijn eigen werk - totaal onbekend voor de wetenschapper - wat een intrigerend gesprek opleverde en haast een live-demonstratie werd van twee even belangrijke artistieke elementen in zijn praktijk; absurdisme en serieus wetenschappelijk onderzoek.

'We're entering the age of molecular engineering, synthetic biology, sensory augmentation, avant-garde pharmaceuticals. This new biology, and any new work of art, requires us to abandon a lot of what we think we know. We're dealing with new phenomena that can only be comprehended through categories that are still only emerging—in these situations, feeling precedes cognition.'
- Andrew Norman Wilson

Uncertainty Seminars II *The Strange Escape*

8 en 9 december 2017

In de tweede *Uncertainty Seminars* van 2017 werd onzekerheid voorgesteld als een speelse vorm van verbeelding die afwijkt van sociale normen. Een interessante praktijk in dit kader is *Live Action Role Play* (LARP). Tegen populaire aannames in is dit niet louter elfenfantasy, maar een bijzonder spectrum van 'provocaties' van bepaalde sociale normen, waarbij gedurende het spel simpelweg wordt afgesproken de wereld anders te zien. Een vorm van politiek of experimenteel theater zonder exact script of publiek, over thema's als gender, immigratie of klimaatcrisis.

Op 8 december vond er een 'Live Game' plaats van de Haagse kunstenaar en larper **Aron Birtalan**: een experience waarin 12 deelnemers via improvisatie nadachten over vormen van sociale organisatie, onzekerheid en empathie. Het vormde de opmars naar het programma van de volgende dag.

Daarin gingen **Ramon Amaro** en **Conrad Moriarty-Cole** via een lezing en een experimentele *audio-experience* in op hun onderzoeksproject over dekolonisatie-filosofie en de hardnekkige aanwezigheid van het verleden in het heden. Stroom wil graag betrokken blijven bij de voortgang van dit project vanwege de toegevoegde waarde van de verbeelding rondom dit zeer urgente onderwerp van inclusiviteit en sociale gelijkheid.

Tereza Ruller van studio The Rodina, al langer bij het ARW(D) programma betrokken als vormgever, ontwierp een fysieke achtergrond voor de *Seminars* en gaf een demonstratie van haar inhoudelijke werkwijze met performance, experiment en antropologisch onderzoek. Het programma was zelfs aanleiding voor The Rodina om hun ontwerpovertuigingen in de vorm van een 'manifest' te bundelen en te publiceren in 2018.

Kunstenaar **Jude Crilly** gaf met een intrigerende performance rondom taal en menselijke relaties gestalte aan haar fascinatie voor onzekerheid. Het was voor Crilly een belangrijke en geslaagde schakel in haar werk en het eerste project dat zij in Nederland voltooide tot haar aanvang bij de Rijksacademie Amsterdam in januari 2018.

Schrijver en media-analyste **Johanna Koljonen**, tot slot, gaf een wervelende presentatie over onzekerheid als culturele strategie in LARP. In een afsluitend panelgesprek met alle deelnemers, en het publiek, werden op organische wijze mooie en intrigerende dwarsverbanden besproken die tijdens de dag waren ontstaan. Het betekende een bijzonder waardevolle reflectie als deel van het event, en deed nieuwe ideeën opkomen die onderling, net als door Stroom, zonder twijfel nog zullen resoneren in toekomstplannen.

"[T]he variation of talks and performances really spoke to each other in interesting ways that will certainly provide food for thought for a while to come. It's a shame we couldn't prolong the conversation; hopefully there will be a chance to do so in the future!"

- Conrad Moriarty-Cole

"I feel really pleased with the performance, and also happy to have been part of the whole programme. I got a lot out of making the piece, and many unexpected things came up for me thematically, especially ideas around control (in relation to uncertainty), bluffing and the inadequacy of language. I'm definitely going to be looking at these themes more deeply in my work going forwards."

- Jude Crilly

Onvoldoende draagvlak **The Knight's Move**

Met *The Knight's Move* organiseerden we dit jaar de laatste reeks ontmoetingen met toonaangevende, internationale sprekers voor iedereen die geïnteresseerd is in de toekomst van de stad en Den Haag in het bijzonder. Om het gesprek over de stad te verbreden, te verdiepen, te scherpen, en in elkaars achterban te delen, gingen we een partnerschap aan met Lectoraat Art & Public Space (LAPS) in Amsterdam, Border Sessions, Het Nationale Toneel (inmiddels Het Nationale Theater) en de Universiteit Leiden/Campus Den Haag. De bijdrage van gespreksleider Patrick van der Hijden (Angl) was steeds opnieuw waardevol. Hij wist spreker en publiek door middel van prikkelende vragen met elkaar te verbinden.

Dit partnerschap heeft om organisatorische redenen echter niet uitgekapt zoals verwacht. Uiteindelijk leverde een incidentele samenwerking met het Rathenau Instituut twee zeer inspirerende sprekers op, waarmee we het programma *The Knight's Move* hebben afgesloten. Beide avonden zijn inhoudelijk zeer goed ontvangen. Het is dan ook spijtig dat we onze ambities om voldoende draagvlak te creëren voor het binnenhalen van uitzonderlijke sprekers niet hebben kunnen realiseren.

The Knight's Move lezingen in 2017 vonden plaats op:

11 oktober - Bradley L. Garrett (*de fysieke stad*)

24 november - Mireille Hillebrandt (*de digitale stad*)

Energiek programma

Ontwerperscafé Zefir7 / BNO Kring Den Haag

Met het Ontwerperscafé Zefir7 presenteren we in een dynamisch programma de veelzijdigheid van het ontwerpersvak. Ontwerpers begeven zich steeds meer op het grensvlak van diverse disciplines en halen extra inspiratie uit samenwerkingen met bijvoorbeeld beeldend kunstenaars, filmmakers, dansers, wetenschappers. Zefir7 wordt financieel ondersteund door BNO Kring Den Haag en georganiseerd in samenwerking met Stroom.

Acht keer per jaar op de tweede donderdag van de maand, brengt het Ontwerperscafé Zefir7 getalenteerde, soms reeds geroemde en altijd passievolle (typo)grafische-, mode-, en productontwerpers over het voetlicht. Het enthousiasme is groot. Niet alleen bij de sprekers die het podium worden geboden, maar ook bij het publiek, getuige de grote en gevarieerde opkomst van studenten en docenten van kunstacademies uit het hele land, professionals en andere belangstellenden. Het informele en open karakter van de avonden draagt in belangrijke mate bij aan het succes van het programma.

De Zefir7-avonden vonden in 2107 plaats op:

19 januari - Jeroen Funke

9 februari - Femke Herregraven

9 maart - LETTER STEW | Lara Captan & Erik van Blokland

13 april - Clever°Franke

11 mei - Michiel Schuurman

*14 september - New Signatures 2017, n.a.v. hun opmerkelijke
eindexamenpresentatie, Arthur Boer en Boris Smeenk (WDKA
Rotterdam); Jeroen Exterkate (HKU Utrecht); Dominica Chen
(Gerrit Rietveld Academie Amsterdam); Reijnald Kollhof
(ArteZ Arnhem); Ignas Pavliukevicius (KABK Den Haag)*

12 oktober - Dennis Koot

9 november - Hansje van Halem

BIBLIOTHEEK

De compacte, maar in zijn inhoudelijke reikwijdte verrassende bibliotheek is voor iedereen gratis toegankelijk. We koesteren het idee van de bibliotheek als een creatieve plek waar nieuwe ideeën kunnen ontstaan. De collectie en structurering van de bibliotheek en de ontwikkeling van ons programma verlopen parallel aan elkaar en beïnvloeden elkaar wederzijds. De collectie boeken is geordend naar thema's die verwijzen naar onder meer de kunsten, zintuiglijke ervaring van de stedelijke omgeving, nieuwe technologie, filosofie, maatschappelijke betrokkenheid, en hun onderlinge verbondenheid. Het maakt ons streven inzichtelijk om actief te zijn op het terrein waarop vanuit de verbeelding van de kunst gekeken wordt naar maatschappelijke ontwikkelingen. Niet alleen is het een voor studenten en vakmensen inspirerende en vruchtbare plek, maar ook voor de staf van Stroom. Dit vertaalt zich in de de kwaliteit van het programma. Voor de in kunst en maatschappij geïnteresseerde bezoeker is het een plek om nieuwe kennis en inzichten op te doen. De geconcentreerde verzameling is inmiddels uitgegroeid tot duizenden boeken en een groot aantal (inter)nationale tijdschriften.

Tentoonstelling: *Attempts to Read the World (Differently): Three Exhibitions in Five Acts*
Monira Al Qadiri (foto's: Jhoeko)

Tentoonstelling: *Attempts to Read the World (Differently): Three Exhibitions in Five Acts*
Jean Katambayi Mukendi (foto's: Jhoeko, boven en Bram Goots, onder)

Manifestatie: *Attempts to Read the World (Differently): Uncertainty Seminars: The Strange Escape*
Boven: Performance Tereza Ruller (The Rodina) met Jungeun Lee en Marika Seo.
Onder: Johanna Koljonen (foto's: Shari de Boer)
Stroom Den Haag - Jaarverslag 2017

Tentoonstelling: *De Gruyter & Andeweg*. Boven: Voebe de Gruyter. Onder: Juliaan Andeweg (foto's: Gerrit Schreurs)

Tentoonstelling: *Thom Puckey en het Thorbecke monument*
(foto's: Gerrit Schreurs)

Tentoonstelling: *Céline Condorelli: Proposals for a Qualitative Society (Spinning)*
(foto's: Gerrit Schreurs)

Tentoonstelling *Speel je stad* (foto's Eric de Vries)

Tentoonstelling *Jan Rosseel: Back-up* (foto's: Jan Rosseel)

PUBLIEK EN BEREIK

maatschappelijk draagvlak

COMMUNICATIE

Met ons programma stellen we ons ten doel om uiteenlopende groepen in onze samenleving te bereiken en vanuit de kunsten een maatschappelijke doorwerking te creëren. 2017 kende diverse successen op dat gebied. Tentoonstellingen als *A Matter of Time*, en *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)*, maar ook de atelierbezoeken en het nieuwe beeld van Femmy Otten zijn voorbeelden waarbij we inspiratie bieden, bewustwording creëren, ideeën genereren en publiek binnen en buiten de kunst- en cultuursector weten te activeren.

Doelgroepen

Stroom Den Haag richt zich op een lokaal, regionaal en (inter)nationaal publiek. De zichtbaarheid in de eigen stad Den Haag is van groot belang, maar daarnaast wordt (online en via de media) ook ingezet op communicatie daarbuiten. Naast cultureel belangstellenden, scholieren uit het voortgezet en hoger onderwijs en (internationale) toeristen, kent Stroom een groot bereik onder de kunstprofessionals (kunstenaars, curatoren, critici, wetenschappers) en -studenten. Maar voor presentatie-instellingen in het algemeen en voor Stroom in het bijzonder geldt dat er sprake is van een stapsgewijze maatschappelijke doorwerking van het programma. Via netwerken en media sijpelt informatie, kennis en inzicht door. De publicatie *Facing Value* leidde tot aandacht van bankiers, economen, voedselexperts, anarchisten, managers en filosofen voor alternatieve manieren van kijken naar bestaande structuren. En het werk *And Life is Over There* - het beeld van Femmy Otten dat gaat over een versmelting tussen het mannelijke en het vrouwelijke - bracht ons in contact met groepen waarbij diversiteit en inclusiviteit voorop staan. Daarnaast blijft het (beter leren) kennen van het huidige publiek voor ons onverminderd belangrijk. We zullen in 2018 dan ook een nieuw publieksonderzoek opzetten om onze communicatiestrategie verder aan te scherpen.

Kruisbestuiving

Een heel belangrijk deel van ons publiek bereiken we indirect. Via organisaties, instellingen en netwerken waarmee we ons verbinden vanuit een onderwerp of thema. Via inhoudelijke samenwerking en communicatieve kruisbestuiving met verschillende partners hopen we ook hun achterban te bereiken. In het geval van *Zefir7* en de Stroom School activiteiten gaat dit erg goed. In het geval van *The Knight's Move* viel dat tegen (zie p. 60). Stroom mag zich overigens lokaal, nationaal en internationaal verheugen in een uitgebreid netwerk van collega-instellingen waarbij we elkaar zoveel mogelijk ondersteunen. Lokaal merken we ook dat we steeds vaker de vruchten plukken van het netwerk van communicatiecollega's in de culturele sector dat we in Den Haag hebben geïnitieerd en voorzitten.

Publieksbereik

We brengen ons publiek regelmatig en via verschillende kanalen op de hoogte van beleid en programma. In 2017 ontvingen bijna 4500 relaties om de drie weken onze digitale nieuwsbrieven.

Online bereiken we via website en social media een publiek van tienduizenden mensen (zie p. 81). Altijd echter hebben de aard en kwaliteit van de overdracht voor ons prioriteit boven het bereiken van een zo groot mogelijk publiek. We zijn van mening dat publiekscijfers een belangrijk, maar zeker niet afdoende manier zijn om de waarde van een kunstinstelling te meten. Een betrokken bezoeker is de beste ambassadeur voor een instelling als de onze.

Nieuwe middelen

Dat neemt niet weg dat we voortdurend nieuwe middelen en allianties onderzoeken en hanteren om ons publieksbestand uit te breiden. Zo hebben we in *We Are Public* en *The Hague Contemporary* goede marketingpartners gevonden. Gedurende *A Matter of Time* huurden we een reclamezuil naast *het Thorbecke-monument* om publiek ook op de tentoonstelling te attenderen en organiseerden we een uitgebreide postercampagne in de binnenstad. In 2017 hebben we structureel meer ingezet op online adverteren en op de toepassing van bewegend beeld in de communicatie. Zo hebben wij voor enkele tentoonstellingen korte *teasers* laten maken die online werden verspreid en lanceerden we in verband met *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* en *Back-Up* informatieve videoproducties waarin achtergrond en opzet van de projecten te zien waren.

Etalagepresentaties

Een niet te onderschatten onderdeel van ons gezicht naar buiten is ongetwijfeld ons pand aan de Hogewal. Veel glas en verdiepte vensterbanken sieren de etalages die in de volle breedte verdeeld zijn over de tentoonstellingsruimte, entree en bibliotheek. Ze bieden gelegenheid tot bijzondere presentaties. Mensen kijken, lezen, voeren gesprekken met elkaar, maken foto's. Precies zoals ze zouden doen als het een vitrine in een tentoonstellingsruimte betrof. Ze trekken niet alleen veel bekijks, maar halen passanten ook binnen.

11 februari t/m 3 juni - Thorbecke-monument van Thom Puckey
9 september t/m 19 november - De Buiteltuin door Collective Works: Peter Zuiderwijk & Karin Mientjes, i.v.m. Proposals for a Qualitative City (Spinning) en Speel je stad

Hosting

Diverse initiatieven en organisaties vinden voor hun eigen programma Stroom de aangewezen locatie. We ontvangen ze graag zolang het thema bij ons past en de realisering praktisch haalbaar is. Deze activiteiten zorgen niet alleen voor een nieuw publiek en uitbreiding van ons netwerk, maar vergroten ook onze kennis. Zo werd in 2017 de uitreiking van de *Bio Art & Design Award* bij Stroom georganiseerd. Via deze bijeenkomst komen we in contact met medewerkers van de partnerorganisaties NWO, ZonMw, TU/e, Waag Society, kunstruimte MU en BioArt Laboratories. En regelmatig fungeren we als ontmoetingsplek voor inspirerende bijeenkomsten georganiseerd door derden, zoals de *Reading Room*-sessies van Platform for Thoughts in Motion en het Instrument Inventors Initiative. Sinds kort bieden we ook vergader-/werkruimte aan het designersplatform Orisun en aan The Hague Contemporary. Met onze nieuwe flexruimte (zie p. 32) willen we deze hostingcapaciteit verder uitbreiden. De afgelopen jaren dient Stroom ook als stemlocatie, in 2017 was dat voor de landelijke verkiezingen en het Oekraïne referendum.

EDUCATIE

Stroom richt zich in toenemende mate op de ontwikkeling van workshops en lessenreeksen voor het Primair en Voortgezet Onderwijs. We vinden het voor de zelfstandigheid en het zelfbewustzijn van kinderen van belang om hen de betekenis en het plezier van de verbeelding te laten ervaren. Naar iets kijken en er iets anders in zien. De verbeelding als basis voor dialoog en meningsvorming. We hebben daarom sinds 2013 enthousiast bijgedragen aan de ontwikkeling van de doorlopende leerlijnen beeldende kunst/vormgeving/ architectuur, interdisciplinair en mediacultuur van Cultuuronderwijs op zijn Haags (COH), die sinds 2017 door de basisscholen kunnen worden afgenomen.

Onderwijs op maat

Het aanbod van Stroom rond kunst en de stad, bestaat uit *De Beeldengalerij* waarvoor Ingrid Mol een instructieve digitale lesbrief heeft gemaakt (*hierkanjouwbeeldstaan.com*). Daarnaast dragen we inhoudelijk bij aan inspiratielessen door kunstenaars in de klas (KiK), die eveneens onderdeel zijn van COH. Door de leerlijnen hebben we een intensieve relatie ontwikkeld met CultuurSchakel, die inmiddels als een onmisbaar scharnierpunt fungeert tussen de scholen en aanbieders. De op maat gemaakte en gevarieerde leerlijnen slaan goed aan en vinden nu al veel aftrek bij de scholen. Het profijt dat wij ervan hebben is merkbaar, gelet op de toename van basisscholen die zich voor begeleide rondleidingen bij *De Beeldengalerij* hebben aangemeld.

Ook met IMC Weekendschool hebben we een band ontwikkeld die tot een waardevolle samenwerking heeft geleid. Bij de Weekendschool gaan kinderen uit sociaaleconomisch zwakke wijken vanaf groep 7 tot en met de brugklas op zondag naar school om er onder begeleiding van professionals les te krijgen in kunst, journalistiek, sterrenkunde, geneeskunde, recht, psychologie, film en meer. Een vergelijkbare relatie hebben we ook ontwikkeld met het Veurs Lyceum die jaarlijks door leerlingen van havo/vwo de 'waarde van kunst' laat onderzoeken waarmee ze extra punten behalen.

Een rijke aanvulling op deze activiteiten vormden de workshops die plaatsvonden in de context van de tentoonstelling *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* met leerlingen van basisschool Morgenstond en Ibs Yunus Emre, en bij de tentoonstelling *Speel je stad* tijdens Festival De Betovering.

De educatieve projecten en de samenwerking met scholen, en instellingen als CultuurSchakel en IMC Weekendschool zijn inhoudelijk en qua bereik zo vruchtbaar gebleken dat er alle reden is om de activiteiten voort te zetten en waar mogelijk met scholen of andere partijen uit te breiden.

KABK Elective *Reading the City*

Lezingen, masterclasses, workshops, ontvangsten en rondleidingen bieden studenten, professionals en overige belangstellenden - evenals onszelf - waardevolle leermomenten. Hiervan is het *elective*-programma (het leerproject) *Reading the City*, dat we organiseerden op verzoek van de KABK een treffend voorbeeld.

We lieten negen studenten kennismaken met de stad en het stedelijke door specifieke manieren van 'lezen' te introduceren. En we wisselden een fysieke en zintuiglijke ervaring van de stad af met een inhoudelijk informatieve, waarbij het onderweg zijn even belangrijk was als ergens aankomen. De gidsen waren vier Stroommedewerkers wiens werkveld deels in de stad plaatsvindt, drie kunstenaars en een architect.

Omdat de studenten zonder uitzondering positief waren over de elective is Stroom gevraagd om er voor 2018 wederom een te organiseren. Met vier nieuwe gidsen gaan we op zoek naar nieuwe lezingen.

15 maart - Radiant Optimism. Let's Remake the World, Arnold Mosselman

22 maart - Ways of Walking, Mariska Gewalt

29 maart - Sound Architecture, Justin Bennett /

5 april - Off the wall. Alternative models of production, presentation and dissemination, Mischa Poppe

12 april - Going Home, David Bernstein

17 mei - Secret Gardens, Vincent de Boer

24 mei - Everyday Experience of the City, Willemijn Lofvers

Stroom School

De Stroom School is er voor iedereen met interesse in onze tentoonstellingen. De activiteiten zijn in dit verslag steeds opgenomen in de bespreking van de betreffende tentoonstellingen.

Community of Practice

De Community of Practice (CoP), waarbij het non-formeel leren centraal staat, maakt sinds dit jaar ook deel uit van de Stroom School. De CoP wordt op basis van het thema van een tentoonstelling via een open oproep of een gerichte uitnodiging, samengesteld uit een mix van personen met uiteenlopende achtergronden en praktijken. We beogen zo hun achterban bij onze tentoonstellingen te betrekken en aan het thema te committeren. De CoP wordt vanuit Stroom gefaciliteerd en heeft bewegingsvrijheid bij het activeren van publieksgroepen, en het bedenken en organiseren van eventuele activiteiten. Deze participatie vergt de nodige inzet en tijd. In het afgelopen jaar bleek het moeizaam om CoP-leden van buiten het kunstenveld te betrekken.

Cultuuronderwijs op zijn Haags (COH)

23 en 24 maart - Basisschool De Zonnestraal, graffiti workshops, groepen 7, kunstenaars via The Hague Street Art

20, 30 en 31 maart - Basisschool De Buutplaats, inspiratielessen KiK, groepen 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, Marleen Sleeuwits, Rik Smits, Sara Vrugt

30 maart - Basisschool De Paradijsvogel, inspiratielessen KiK, groepen 1 en 2, Hans Eijkenboom

2 oktober - Bernardusschool VSO (speciaal onderwijs), bezoek Beeldengalerij, groep 2, rondleiding door schooldocenten

3 oktober - Galvanischool, Beeldengalerij, groepen 7, rondleiding door Stroom

9 oktober - Bernardusschool VSO (speciaal onderwijs), Beeldengalerij, groep 3, rondleiding door Stroom

10 oktober - Galvanischool, Beeldengalerij, groepen 8, begeleiding door schooldocenten

"Switch off your fear of the unknown.

Welcome to the Reading the City -adventure club! In this elective we will read the city while using our feet and bikes, our eyes and ears, our minds and bodies.

Prepare for an introduction in the city of The Hague in which you will experience a different kind of city than the one you know. We might find optimism in the dunes, feel acoustic spaces, discover poetics in everyday urbanism, experience hospitality and try to walk the city. In the words of the Swiss sociologist and inventor of strollogy Lucius Burckhardt: "Certain perspectives can probably be covered by art alone, since the human gaze is limited in so many ways nowadays that people are scarcely able to step back and even realize it. Art alone is able to communicate this without being preachy or hurtful. With our walks we switch off people's fear of the unknown. And we have fun, too."

-brochuretekst

IMC Weekendschool
*december - Damian van der Velden, leerlingen groep 8, lessenreeks
voor januari 2018 in voorbereiding*

Veurs Lyceum Leidschendam
*18 mei, 23 mei, 2 juni - onderzoeksproject 'de waarde van kunst',
leerlingen 4 havo/vwo
21 september - praktijkopdracht ontwerpen van affiches voor
tentoonstelling Speel je stad (Atrium stadhuis), leerlingen
bovenbouw havo en vwo
5 en 18 december - onderzoeksproject 'de waarde van kunst',
leerlingen 4 vwo*

Naar aanleiding van het tentoonstellingsprogramma (zie p. 51)
*januari t/m september - i.v.m. Proposals for a Qualitative Society
(Spinning), Basisschool Morgenstond en Yunus Emre, groep 6, 7 en
8, workshops tolleren maken o.l.v. educator Krista te Brake
17, 18 en 19 oktober - i.v.m. Speel je stad (i.s.m. Atrium City Hall),
Festival De Betovering, kinderen van 9-12 jaar, workshops Het
Spuiplein-mijn ideale speelplek o.l.v. Cathelijne Montens en Krijn
Christiaansen*

STROOM ONLINE

**179.000 virtuele bezoekers aan onze sites
meer dan 6000 contacten
ruim 10.000 Facebook-vrienden
circa 2500 Twitter-volgers
bijna 2000 volgers op Instagram**

Stroom is actief op Facebook, Twitter, Instagram, YouTube en Vimeo. Dit jaar hebben we speciaal professioneel filmmateriaal laten maken over een aantal projecten, zoals de tentoonstellingen van Céline Condorelli en Jan Rosseel en voor het nieuwe beeld van Femmy Otten in *De Beeldengalerij*. Op Facebook maken we steeds vaker advertentiegelden vrij om onze 'events' te promoten en zo het bereik te vergroten en ook online zijn we steeds vaker aanwezig met banners op websites als MetropolisM, Trendbeheer en Jegens & Tevens. Ook hebben we een jaar lang een sponsorcontract gehad voor een banner op Contemporary Art Daily. Dit laatste leverde echter niet een aanwijsbare stijging van bezoekers van de Stroom website. Het bereik werd wel vergroot door het inzetten van een Google AdWords grant. De drie verschillende websites van Stroom werden in 2017 door circa 137.326 unieke bezoekers bezocht (het totaal aantal bezoekers was ruim 179.000). Van hen komt circa 75% uit Nederland. Deze cijfers geven een stijging aan ten opzichte van 2016.

Stroom Den Haag website

www.stroom.nl

Op de huidige site zijn onze activiteiten te vinden: het volledige programma (heden, toekomst en verleden) van tentoonstellingen, lezingen en projecten in de openbare ruimte, informatie over Stroom in het algemeen, over het stimulerend beleid voor Haagse kunstenaars (inclusief subsidies en ateliers) en een volledige lijst van publicaties, die ook online besteld kunnen worden. De Stroom website werd in 2017 door ruim 103.000 unieke bezoekers bezocht (het totaal aantal bezoekers was ruim 136.000). De inzet van onze Google AdWords Grant geeft een duidelijke boost in de bezoekerscijfers. Omdat de regels rondom de Grant per 1 januari 2018 flink worden aangescherpt hebben we een professioneel bureau ingeschakeld om ons daarbij te begeleiden. In 2018 willen we de website van Stroom vernieuwen om aan de nieuwste wensen van onze gebruikers tegemoet te komen.

Stroom nieuwsbrief

In 2017 hebben we onze digitale nieuwsbrief met verve en plezier voortgezet. Het huidige format; de integrale representatie van de organisatie met evenwichtige aandacht voor alle beleidsonderdelen, met oog voor voor maatschappelijke vraagstukken, voor actualiteit en verleden, ligt ons goed. De nieuwsbrief wordt volgens de statistieken procentueel twee maal zo vaak geopend dan gebruikelijk is in de culturele sector. De vaak spraakmakende column van de directeur levert regelmatig discussies op via email of online.

Dit jaar verstuurden we elke drie tot vier weken een nieuwsbrief aan een bestand van circa 4.500 (Nederlandstalige) abonnees. In totaal waren er dit jaar 13 nieuwsbrieven. Losse uitnodigingen per evenement zijn met de inzet van de algemene nieuwsbrief komen te vervallen.

Stroom op Facebook

Facebook.com/stroomdenhaag

Op onze Facebook-pagina plaatsen we vrijwel dagelijks foto's, filmpjes, berichten en links die betrekking hebben op ons programma of die de culturele wereld in het algemeen en de Haagse kunstwereld en kunstenaars in het bijzonder aangaan. Voor alle openingen en lezingen worden Facebook-events aangemaakt, waarmee mensen ook hun eigen vrienden kunnen uitnodigen. We blijven nadrukkelijk zoeken naar een toon en tekst die prikkelen, die uitnodigen tot reactie en we verwelkomen interactie.

In 2017 hebben we events vaker een financiële *boost* gegeven. Dit is een structurele ontwikkeling waar we niet onderuit lijken te kunnen komen als we met onze *corporate* pagina zichtbaar willen blijven. We zijn kritische gebruikers, maar realiseren tegelijkertijd dat het gebruik van het platform een wezenlijk onderdeel vormt van de huidige communicatiemix. De Stroom Facebook-pagina had eind van het jaar 8934 fans, zo'n 1000 meer dan vorig jaar.

Stroom op Twitter

twitter.com/stroom_denhaag

Het Twitter-account wordt vrijwel uitsluitend gebruikt om de activiteiten van Stroom zelf te promoten. Het aantal Twitter-volgers stond eind 2017 op 2490.

Stroom op Instagram

stroom_den_haag

Instagram is misschien wel het populairste sociale netwerk van dit moment. In tegenstelling tot Facebook wordt hier ook een groot jong publiek bereikt. Stroom heeft haar Instagram-account in 2017 weer een aantal keren overgedragen aan een speciale gast, zoals aan Juliaan Andeweg en Voebe de Gruyter voor een dialoog tijdens hun tentoonstelling *De Gruyter & Andeweg*, en aan Tereza Ruller van The Rodina tijdens *Uncertainty Seminars: The Strange Escape*. Op deze manier bereiken we via onverwachte posts een nieuw publiek. Het aantal Instagram-volgers stond eind 2017 op 1.799, bijna een verdubbeling ten opzichte van vorig jaar

Stroom op YouTube en Vimeo

youtube.com/stroomdenhaag en *vimeo.com/stroomdenhaag*

Op onze Vimeo en YouTube-kanalen plaatsen we korte filmpjes die aansluiten bij het programma. In 2017 waren dat o.a. de korte documentaire *Behind the scenes of: Céline Condorelli: Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* (in opdracht van Stroom gemaakt door Gerrit Schreurs); een korte introductie op het nieuwe beeld van Femmy Otten voor *De Beeldengalerij*; een teaser voor de publicatie *Facing Value*; deel 3 van een serie filmpjes over *Back-up* en korte *teasers* gemaakt door The Rodina voor een aantal tentoonstellingen en evenementen. De filmpjes zijn ook te zien op onze website. Op Vimeo zelf werden ze in 2017 in totaal 2.389 keer bekeken; over het algemeen ca. 300 keer per clip. Op YouTube waren er 2.104 weergaves.

The Knight's Move op Facebook

Facebook.com/theknightsmove

Op de aparte Facebook-pagina voor het lezingenprogramma *The Knight's Move* zijn de events voor de lezingen aangemaakt, die vervolgens zijn gedeeld door de partners. De pagina zelf heeft slechts 175 volgers.

Zefir7 op Facebook

Facebook.com/ZefirZeven

Voor het ontwerperscafé Zefir7 dat maandelijks bij Stroom wordt gehouden is een Facebook pagina opgezet, die door organisatie achter Zefir7 zelf wordt onderhouden. Hierop worden de events geplaatst waarvan Stroom vervolgens mede-organisator wordt gemaakt. De events worden ook door ons gedeeld. Het aantal volgers stond eind 2017 op 764.

Database Haagse kunstenaars

www.haagsekunstenaars.nl

Op deze speciale website kun je de digitale portfolio's bekijken van de professioneel erkende kunstenaars die bij Stroom staan ingeschreven. In 2017 is een nieuwe website ontwikkeld door het bureau Buurmen. De testfase blijkt echter langer te duren dan is voorzien en de lancering volgt in 2018. De site is bedoeld voor algemeen geïnteresseerden, tentoonstellingsmakers, opdrachtgevers, kunstenaars, galeriehouders, andere digitale platforms en de adviescommissies en afdelingen van Stroom. De oude website werd in 2017 bezocht door ruim 31.000 unieke bezoekers (in totaal waren er bijna 39.984 bezoekers). Het totaal aantal paginaweergaven was 104.420.

AtelierAntwoord

www.atelierantwoord.nl

Deze website, die in 2011 werd gelanceerd, is bedoeld als *portal* naar relevante informatie voor ateliergebruikers en -beheerders. Helaas voldoet de site niet aan onze interactieve ambities en beslissen we binnenkort over actualisering en onderhoud. Dit jaar trok de website slechts 1798 unieke bezoekers.

The Hague Contemporary

thehaguecontemporary.nl

Sinds januari 2017 is de informatievoorziening die Stroom jarenlang verleende via de maandelijkse digitale tentoonstellingsagenda *INDEX Actuele Kunst Den Haag* overgenomen door het nieuwe initiatief *The Hague Contemporary*. De programmeergegevens van een select, maar zich steeds uitbreidend, aantal aangesloten kunstinstellingen in Den Haag worden verspreid via een website, social media berichten en een tweemaandelijks geprinte agenda inclusief plattegrond. The Hague Contemporary is een initiatief van 1646, Dürst Britt & Mayhew, NEST en Stroom Den Haag, maar is inmiddels uitgebreid met Billytown, Fotomuseum Den Haag, Galerie Maurits van de Laar, Galerie Ramakers, GEM, Gemeentemuseum Den Haag, Heden, Hoorn & Reniers | international contemporary art, Livingstone gallery, Museum Beelden aan Zee, Parts Project, twelvetwelve en West Den Haag.

PUBLICATIES

Stroom Den Haag heeft dit jaar één publicatie uitgegeven, in samenwerking met uitgeverij Valiz. *Facing Value: Radical perspectives from the arts* presenteert een tegendraadse en niet-economische visie op het begrip 'waarde'. De lancering van het boek werd ondersteund door een videoclip die is verspreid via Vimeo, YouTube en social media. De publicatie werd ruim gedistribueerd over de hele wereld en was daardoor ondermeer te koop in boekwinkels, musea en kunstinstututen in Europa en de Verenigde Staten. Er verschenen lovende recensies in o.a. Boekman, Metropolis M, de Volkskrant en Gonzo Circus.

Facing Value: Radical perspectives from the arts
31 maart 2017

In 2007 presenteerde Stroom de tentoonstelling *Ombouwen/Restructure* over slimme manieren van bouwen. *Upycling* was een van die manieren, maar destijds als term totaal onbekend. Stroom greep het woord aan voor een langdurig onderzoek naar andere vormen van waardecreatie en maakte er drie tentoonstellingen over. Na de laatste expositie ontstond de behoefte om datgene wat in beeld gebracht was, te plaatsen in een breder kader. Dit leidde tot de publicatie *Facing Value* dat door Stroommedewerkers Maaïke Lauwaert en Francien van Westrenen werd samengesteld en door Valiz uitgegeven.

Facing Value: Radical Perspectives from the Arts presenteert in negen alternatieve 'regels' een tegendraadse visie op het weerbarstige begrip 'waarde'. Deze niet-economische opvatting van waarde en hoe je deze creëert, biedt een welkome tegenhanger in een tijd waarin veel maatschappelijke en politieke debatten gedomineerd worden door de vraag wat dingen in economische zin kosten of opleveren. *Facing Value* biedt veel aanknopingspunten voor het op een andere manier nadenken over en vormgeven aan de samenleving en ons eigen leven. Door twijfel toe te laten, onproductief te zijn, te delen en te ondersteunen, uit te nodigen en deel te nemen, onzekerheid te omarmen, te spelen, improviseren en verenigen wordt (ook) waarde gecreëerd. En precies deze waarde draagt bij aan een rechtvaardige, sociale, empathische en avontuurlijke samenleving; dat laten kunstenaars, architecten, ontwerpers maar ook economen, sociologen en historici ons zien in tekst en beeld.

Tijdens de lancering liet Martijn Jeroen van der Linden (econoom en promovendus/onderzoeker op TU Delft binnen het EU project Creating Economic Space for Social Innovation) zien dat *Facing Value* past binnen een stroming die nieuwe economische modellen introduceert, zoals o.m. gepresenteerd door Kate Raworth in de Donut Economie.

Samenstelling en redactie: Maaïke Lauwaert & Francien van Westrenen

Teksten: Julieta Aranda & Anton Vidokle, Franco 'Bifo' Berardi, Marina van den Bergen & Piet Vollaard, R. Buckminster Fuller, Roger Caillois, Michel de Certeau, Céline Condorelli, Barry Farrell, Michel Foucault, Klaske Havik & Hans Teerds, Anthony Huberman, Charles Jencks & Nathan Silver, Tony Judt, Siegfried Kracauer, Bojana Kunst, Mierle Laderman Ukeles, Marcel Mauss, Evgeny Morozov, Victor Papanek, Jan Ritsema, Richard Sennett, Viktor Shklovsky, Beverley Skeggs, Jan Verwoert

Stroom Den Haag - Jaarverslag 2017

*"Deze rijke verzameling van uiteenlopende essays – en de zeer informatieve inleidende teksten door de redacteurs – maakt *Facing Value* tot een ideaal (activistisch) handboek. In die zin is het een onmisbaar boek voor in de boekenkast; een inspiratiebron en naslagwerk voor onaangepast gedrag, opdat de toekomst er hopelijk waardevoller uit zal zien."*

- Debbie Broekers,
Metropolis M

"Facing Value is majestueus. Ik gebruik het voor mijn programma's (mix kunst, musicologie, improvisatie, organiseren, leiderschap, die hoek), en blijf het maar aanraden aan anderen. Het is een verademing. True value."
- Rik Spann, New Groove Academy

"Wil de opgave die Lauwaert en Van Westrenen zichzelf en de kunst gesteld hebben enige kans van slagen hebben, dan is het zaak om aan de vertaalslag naar de wereld buiten de kunst, waar zeker interesse is in de aangekaarte thema's, ruim aandacht te besteden. ... gelukkig heeft dit boek... het in zich om aan die vertaalslag een steentje bij te dragen."
- Anna Elffers, Boekman

Kunstenaarsbijdragen: Atelier Van Lieshout, Reto Pulfer, Navid
Nuur
Vormgeving: Elisabeth Klement & Laura Pappa
Fotografie: diverse fotografen
Taal: Engels
ISBN: 978-94-92095-00-8
Uitgever: Stroom Den Haag en Valiz, 2017
Prijs: € 27,50

Stroom tentoonstellingsbrochures

Bij de tentoonstellingen van Stroom worden informatieve en rijk geïllustreerde brochures in het Nederlands en Engels uitgegeven op A6 formaat. De boekjes bevatten achtergrondinformatie bij de tentoonstelling, de werken en de kunstenaar(s). In sommige gevallen worden er gast-auteurs uitgenodigd om een essay te schrijven of een interview met de kunstenaar(s) af te nemen. De brochures worden gratis ter beschikking gesteld aan bezoekers en zijn ook als pdf te downloaden via de website van Stroom. In 2017 werden brochures gemaakt bij de volgende tentoonstellingen: *Attempts to Read the World (Differently): Three Exhibitions in Five Acts*, *De Gruyter & Andeweg, A Matter of Time*. *Thom Puckey en het Thorbecke monument*, *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* en *Back-up*.

Boekwinkel

De interesse in het assortiment van de boekwinkel in de entreeruimte van Stroom blijft onverminderd groot. Belangrijke reden is dat we ons aanbod continu 'verversen' aan de hand van de onderwerpen en inspiratiebronnen van ons programma van tentoonstellingen. Naast de eigen publicaties en de fascinerende boeken van Haagse kunstenaars, boden we in het kader van *Attempts to Read the World (Differently): Three Exhibitions in Five Acts* publicaties aan die een ander geluid laten horen zoals *Kritiek van de zwarte rede* van Achille Mbembe en *Homo Deus* van de bekende Israëlische schrijver Yuval Noah Harari. Ging de tentoonstelling van Voebe de Gruyter en Juliaan Andeweg vergezeld van publicaties over spiritualiteit, mythes en legendes. Bij *Thom Puckey en het Thorbecke monument* was de boekwinkel o.a. gericht op Thorbecke en de politiek. Voor *Speel je stad* en *Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* lag de nadruk op het spel. De 'onlezen' klassieker *Homo Ludens* van Johan Huizinga mocht hier natuurlijk niet ontbreken. We waagden ons voor het eerst aan verantwoorde merchandise in de vorm van allerlei vingertollen van hout en aluminium die erg in de smaak vielen.

STROOM IN HET NIEUWS: 2017

De projecten en tentoonstellingen van Stroom kwamen dit jaar vooral lokaal en landelijk in het nieuws, zowel in de gedrukte media als online en op een aantal internet, radio- en tv-kanalen. Opvallend groot was de aandacht voor het *Thorbecke-monument* en het nieuwe beeld van Femmy Otten voor *De Beeldengalerij*. Er werd lokaal over gepubliceerd in Algemeen Dagblad/Haagsche Courant, Den Haag Centraal, Omroep West en Den Haag FM, landelijk in o.a. de Telegraaf, NRC Handelsblad en de Volkskrant. En ook kunsttijdschriften als Museum Tijdschrift, Metropolis M en Beelden Magazine en online platforms als Diplomat TV en Publiek Gemaakt besteedden ruim aandacht aan deze twee projecten. De internationale pers bleef dit jaar enigszins achter. Programma en een beperkt budget bemoeilijkten de *crossover*.

JANUARI

Jan Rosseel (bij Brakke Grond) 'Back-up': Onderbelicht
de Volkskrant
Merel Bem
3 januari

ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts: Monira Al Qadiri and the Middle East's precarious future at Stroom Den Haag
AQNB
5 januari

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Mansportret
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
5 januari

ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts: Zelfportret tussen parels en aardolie (solo voor Monira Al Qadiri)
De Telegraaf
Paola van de Velde
16 januari

Beeld George Maduro: Nog een beeld voor naamgever Madurodam
Telegraaf.nl
18 januari

Thorbecke monument: Beeld van Thorbecke geplaatst op Lange Voorhout
Algemeen Dagblad (website)
Angelique Mulders
24 januari

Thorbecke monument: Thorbecke eindelijk op Lange Voorhout
AD Haagsche Courant
25 januari

Thorbecke monument: Thorbecke monument op Lange Voorhout
DenHaagFM.nl
24 januari

Thorbecke monument: Thorbecke beeld landt eindelijk op Lange Voorhout in Den Haag
DenHaagdirect.nl
24 januari

Thorbecke monument: Rutte onthult 7-meter hoog standbeeld Thorbecke op Lange Voorhout
DePosthoorn.nl
24 januari

Thorbecke monument: Bral: Staatsman
AD online
Jacques Bral
25 januari

Thorbecke monument: Thorbecke monument geplaatst op Lange Voorhout Den Haag
Omroepwest.nl
25 januari

Thorbecke monument: Thorbecke krijgt gezelschap
Den Haag Centraal
26 januari

Time/Bank: Remember that time is money
Mister Motley
Sanne de Vries
29 januari

FEBRUARI

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: De Hef
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
2 februari

Beeld George Maduro: Herdenkingsjaar George Maduro afgesloten met onthulling tweede beeld bij Madurodam
Den Haag FM
Gerard van den IJssel
8 februari

Thorbecke monument: Thorbecke eindelijk terug in Den Haag
Kamerbode (intern nieuwsblad Tweede kamer)
6 februari

Beeld George Maduro: 'Grote George' op voorplein Madurodam
Den Haag Centraal
9 februari

Beeld George Maduro: Beatrix sluit jubeljaar Maduro feestelijk af
AD Haagsche Courant
9 februari

Thorbecke monument: Onthulling Thorbecke monument in Den Haag

Museumtijdschrift
10 februari

Thorbecke monument: Thorbecke blijft ons in de gaten houden

Nieuws.nl
11 februari

Thorbecke monument: Thorbecke staat nu ook in Den Haag

NOS.nl
11 februari

Thorbecke monument: 'Eindelijk' kijkt Thorbecke uit op het Torentje

Algemeen Dagblad (website)
11 februari

Thorbecke monument: Rutte onthult Thorbecke-monument op Lange Voorhout

Den Haag FM
Gerard van den IJssel
12 februari

Thorbecke monument: Thorbecke kijkt mee met de premier

AD Haagsche Courant
Niels Klaassen
13 februari

Thorbecke monument: Onthulling Thorbecke monument Lange Voorhout (filmpje)

Den Haag Direct
Bert Houdijk
13 februari

Beeld George Maduro: Tweede beeld Maduro monument onthuld

if then is now
Walter van Teeffelen
14 februari

Beeld George Maduro: Tweede beeld Maduro monument onthuld

Den Haag Direct
Walter van Teeffelen
14 februari

Voebe de Gruyter & Juliaan Andeweg: Wat niet oplost, zakt naar de bodem: Voebe de Gruyter en Juliaan Andeweg

Metropolis M (#1)
Yasmijn Jarram
medio februari

ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts: Jean Katambayi Mukendi, Attempts to Read the World (Differently); Stroom, The Hague

Villa Next Door
Bertus Pieters
16 februari

ARW(D): Three Exhibitions in Five Acts: Attempts to Read the World Differently: Three Exhibitions in Five Acts # 5

chmkoome's blog
Kees Koomen
16 februari

Thorbecke monument: Mooi eerbetoon aan Thorbecke door Thom Puckey

Den Haag Centraal
Arnout van Aalst
23 februari

MAART

Thorbecke monument: Haags Thorbeckemonument toont trend in hedendaagse monumenten

Publiek Gemaakt
Sandra Smets
2 maart

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Clown(s)

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
2 maart

Thorbecke monument: Thom Puckey maakte beeld Thorbecke

Beelden Magazine
Piet Augustijn
maart (#1)

Thorbecke monument: Beeldende kunst in de openbare ruimte

BK informatie
17 maart

Thorbecke monument: Opnieuw roest-onderhoud aan gloednieuw standbeeld

Algemeen Dagblad (website)
Peter Koop
21 maart

Thorbecke monument: Binnen maand roest op Thorbecke-standbeeld in Den Haag

Omroep West
21 maart

Thorbecke monument: Roest. Thorbecke in de lak

AD Haagsche Courant
22 maart

Thorbecke monument: Tussen einde en begin #22: Thom Puckey

Villa La Repubblica
Bertus Pieters
29 maart

De Gruyter & Andeweg: Liefde voor de god Hermes

Den Haag Centraal
Egbert van Faassen
30 maart

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Eline Vere

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
30 maart

APRIL

De Gruyter & Andeweg: Denken via zintuigen
de Volkskrant
Rutger Pontzen
21 april

Facing Value: Kijk op de waarde van kunst
de Volkskrant
Rutger Pontzen
21 april

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Eventjes
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
27 april

MEI

Facing Value: Nieuw waardenkompas
Gonzo Circus
Mei-juni

Facing Value: 4 boekentips: Nieuw en oud. Vier boeken op het scherp van de snede
Metropolism.com
Debbie Broekers
5 mei

De Gruyter & Andeweg: De Gruyter & Andeweg; Stroom, The Hague
Villa Next Door
Bertus Pieters
8 mei

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Lekker luguber
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
25 mei

JUNI

Kunst in de openbare ruimte: Ontmoeten in de openbare ruimte
Pulchri #2
Michael Toorop
juni

Stroom algemeen: Nieuwe blik op de canon
FD persoonlijk (bijlage Financieel Dagblad)
Mischa Andriessen
10 juni

Thorbecke monument: Roestvrijstalen rokje
Leven! #34
Zomer 2017

Stroom studiereizen: Learning from Athens: tips voor kunstenaarsinitiatieven
Jegens & Tevens
Nathalie van der Lely
14 juni

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #1 Lennard Dost
Jegens & Tevens
Nathalie van der Lely
22 juni

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: I Love JR
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
22 juni

JULI

KOR en Thorbecke monument: De wachtende: Als het maar geen kunst met politieke zeggingskracht is
de Volkskrant
Ariejan Korteweg
13 juli

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #2: Geir Haraldseth
Jegens & Tevens
Nathalie van der Lely
14 juli

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Kikker met paraplu
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
20 juli

OpZicht: Manuel Beltrán: The future of labor
Art at Present blog
Daniëlle de Hoog
24 juli

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #3: Valentin Diaconov
Jegens & Tevens
Mirjam Verloop
28 juli

AUGUSTUS

Thorbecke monument: Diplomat TV Episode 4: Thom Puckey en het Thorbecke monument
Diplomat TV
4 augustus

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #4 Alejandra Labastida
Jegens & Tevens
Bob van der Sterre
8 augustus

Thorbecke monument: Thorbecke boeit en verbaast de toeristen
AD Haagsche Courant
Eline van der Haak
17 augustus

ARW(D): Céline Condorelli: Voor alle leeftijden. De draaimolens van Céline Condorelli
Metropolis M
Agnieszka Gratza
augustus/september, #4

Facing Value: Scale Down. Over het opkomende groeidenken in de kunst
Metropolis M
Mariska van den Berg
augustus/september, #4

Thorbecke monument en expo: Hoe vrouwvriendelijk is Thom Puckey?

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
17 augustus

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #5 Edward Gillman

Jegens & Tevens
Mirjam Verloop
17 augustus

KOR algemeen: Wat als de held schurk wordt?

de Volkskrant
Bart Dirks
19 augustus

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #6 Carol Yinghua Lu

Jegens & Tevens
Bob van der Sterre
24 augustus

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Rondanini

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
24 augustus

James Turrell (Hemels Gewelf): Den Haag, hou uw 'Hemels Gewelf' hoog!

Den Haag Centraal
Piet Bogaards
24 augustus

James Turrell (Hemels Gewelf): Het Hemels Gewelf: een bed van vrede, op het puin van de oorlog

Den Haag Direct
Piet Bogaards
25 augustus

Thorbecke monument en expo: Thom Puckey @ Stroom

Trendbeheer
Jeroen Bosch
25 augustus

SEPTEMBER

Facing Value: Boeken

Boekman, jrg. 29, nr. 112
Anna Elffers
September 2017

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #7 Thiago de Paula Souza

Jegens & Tevens
Nathalie van der Lely
5 september

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #8 Maarten Spruyt

Jegens & Tevens
Bob van der Sterre
7 september

Stroom Invest Week 2017: Stroom Invest Interviews / Curator #9 Azar Mahmoudian

Jegens & Tevens
Nathalie van der Lely
10 september

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Voor wie de klok luidt

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
21 september

OKTOBER

James Turrell (Hemels Gewelf): Den Haag uitgelicht: de leukste plekjes van Kijkduin

In de buurt - Den Haag
Joyce Hoogland
8 oktober

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Man en vrouw smelten samen

De Telegraaf
19 oktober

De Beeldengalerij (Femmy Otten):

Transgenderbeeld toegevoegd aan beeldengalerij in centrum

Den Haag FM
19 oktober

De Beeldengalerij: Sokkelbeelden: Sperwer

Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
19 oktober

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Interview met Femmy Otten en Arno van Roosmalen

Den Haag FM (Kunstlicht)
Eric Korsten
22 oktober

De Beeldengalerij: Het Beeldenkerkhof van P. Struycken

Haagspraak.nl
Pieter Musterd
30 oktober

Stroom (algemeen geschiedenis): Bonies in de Tegenstroom (10)

MichielMorel.nl
Michiel Morel
30 oktober

NOVEMBER

ARW(D): Céline Condorelli: Condorelli @ Stroom

Trendbeheer
Jeroen Bosch
9 november

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Het was weer een tijd voor een niet-preuts beeld in Den Haag

de Volkskrant
Anna van Leeuwen
9 november

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Column: Kunst als vrijplaats
de Volkskrant
Aleid Truijens
11 november

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Sokkelbeelden: Man/vrouw
Den Haag Centraal
Hendrik van Leeuwen
16 november

ARW(D): Céline Condorelli: For all ages. The carousels of Céline Condorelli
Metropolis M website
Agnieszka Gracza
18 november

DECEMBER

Stroom (algemeen + Céline Condorelli + Speel je stad): Zaterdag Live!: De Kindvriendelijke stad
RTV Discus
Joop Schouten en Martin Pikard
2 december

De Beeldengalerij: Beelden in binnenstad wisselen 'ongemerkt' van plek
Den Haag FM
Allan Vos
4 december

Jan Rosseel: Back-up: De geur van angstzweet en urine
Den Haag Centraal
Margreet Hofland
7 december

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Tussen einde en begin #27: Femmy Otten
Villa La Repubblica
Bertus Pieters
10 december

De Beeldengalerij (Femmy Otten): Bij Femmy Otten geeft de mens zich bloot
Beelden Magazine
Jet van der Sluis
december (nummer 4)

PRESTATIEGEGEVENS

Format Gemeente Den Haag

Activiteiten (excl. Beurzen en manifestaties)	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
Tentoonstellingen in Den Haag in eigen huis	14	8	19
Bezoekers totaal	6.500	3.320	3.258
waarvan betalende bezoekers	0	0	0
waarvan niet-betalende bezoekers	6.500	3.320	3.258
Deelnemende kunstenaars	25	17	53
waarvan wonend/werkend in Den Haag	10	2	27
waarvan uit de rest van Nederland	2	5	
waarvan uit het buitenland	13	10	26
Presentaties elders totaal	2	1	2
waarvan in Den Haag buiten eigen huis	2	1	2
waarvan in de rest van Nederland	0	0	
waarvan in het buitenland	0	0	
Bezoekers	1.200	3.750	4.336
Deelnemende kunstenaars wonend/werkende in Den Haag	6	0	
Lezingen /debatten / symposia / sessies	40	34	50
Bezoekers totaal	2.000	1.274	2.008
waarvan betalende bezoekers	700	81	172
waarvan niet-betalende bezoekers	1.300	1.193	1.836
Deelnemende kunstenaars	23	31	49
waarvan wonend/werkend in Den Haag	3	0	32
waarvan uit de rest van Nederland	5	29	
waarvan uit het buitenland	15	2	17
Excursies / workshops / cursussen	20	11	4
Bezoekers totaal	600	91	32
waarvan betalende bezoekers	100	0	32
waarvan niet-betalende bezoekers	500	91	0
Deelnemende kunstenaars	35	6	0
waarvan wonend/werkend in Den Haag	5	4	
waarvan uit de rest van Nederland	5	2	
waarvan uit het buitenland	25	0	
Overige activiteiten	75	67	59
Bezoekers totaal	6.500	4.182	6.319
waarvan betalende bezoekers	1.000	0	0
waarvan niet-betalende bezoekers	5.500	4.182	6.319
Deelnemende kunstenaars	50	19	34
waarvan wonend/werkend in Den Haag	15	11	22
waarvan uit de rest van Nederland	5	6	
waarvan uit het buitenland	30	2	12

Deelname aan festivals / manifestaties / beurzen	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
in Den Haag	1	1	0
met aantal kunstenaars	5	3	
Bezoekers	3.500	177	
in de rest van Nederland	0	0	0
met aantal kunstenaars	0		
Bezoekers	0		
in het buitenland	0	0	0
met aantal kunstenaars	0		
Bezoekers	0		

Kunstenaarsondersteuning		nvt	nvt
Deelnemende kunstenaars werkplaatsfaciliteiten	nvt	nvt	nvt
Deelnemende kunstenaars gastateliers	nvt	nvt	nvt
Deelnemende kunstenaars begeleidingstrajecten	nvt	nvt	nvt

Subsidiebeleid	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
Kunstenaars in documentatiebestand	800	864	840
Toetsing beroepsmatigheid	250	329	353
Erkenningen beroepsmatigheid	140	219	249
SPOT subsidie individueel	240	201	274
SPOT subsidie groep (thema- en groepstent.)	18	11	20
PRO subsidie individueel	50	54	58
PRO subsidie groep (kunstprogramma)	8	11	6

Stimuleringsbeleid	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
Advisering / begeleiding / atelierbezoeken	200	235	266
Deelnemende kunstenaars	200	235	
Activiteiten	17	7	
Deelnemende kunstenaars	140	111	
Presentaties	12	14	
Deelnemende kunstenaars	12	14	
Verleende prijzen / stipendia	2	1	1

Atelierbeleid	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
Bemiddeling ateliers	70	70	54
Permanente ateliers per 31-12	350	319	330
Tijdelijke ateliers per 31-12	30	42	100
Objectsubsidies (units)	10	41	85

Kunst in de openbare ruimte	Raming	Realisatie	Realisatie
	2017	2017	2016
Verstreckte opdrachten	4	1	8
Opleveringen	5	10	9

Cultuurparticipatie: activiteiten voor kinderen en jongeren in de vakanties	Raming 2017	Realisatie 2017	Realisatie 2016
Activiteiten in de vakanties		3	
Deelnemers t/m 12 jaar	700	58	11
Deelnemers 13-18 jaar	100	0	0
Aangeboden verschillende activiteiten	5	3	1

Cultuureducatie: aanbod in schoolverband	Raming 2017	Realisatie 2017	Realisatie 2016
Aanbod voor Haagse scholen			
Lessen / activiteiten primair onderwijs	5	29	53
Deelnemende scholen primair onderwijs	4	11	19
Deelnemende leerlingen primair onderwijs	300	650	1.152
Lessen / activiteiten voortgezet onderwijs	6	3	10
Deelnemende scholen voortgezet onderwijs	4	3	6
Deelnemende leerlingen voortgezet onderwijs	250	70	96
Aanbod voor niet-Haagse scholen			
Lessen / activiteiten primair onderwijs	0	0	0
Deelnemende scholen primair onderwijs	0		
Deelnemende leerlingen primair onderwijs	0		
Lessen / activiteiten voortgezet onderwijs	4	0	0
Deelnemende scholen voortgezet onderwijs	2		
Deelnemende leerlingen voortgezet onderwijs	60		

PRESTATIEGEGEVENS

Format Mondriaan Fonds

	2017	Activiteitenplan		2016
	Aantal bezoeken	Aantal	Aantal bezoeken	Aantal bezoeken
Totaal aantal tentoonstellingen	7.070	16	7.700	7.594
waarvan in het binnenland	10.390	16	7.700	7.594
waarvan in het buitenland		0		
Co-producties				
Totaal aantal educatieve activiteiten				1.259
Lezingen/seminars/workshops	1.274	40	2.000	2.040
Publicaties				
Totaal aantal overige activiteiten	4.273	95	7.100	6.319

	2017	Activiteitenplan		2016
Totaal aantal bezoeken	12.617		16.800	15.953
waarvan betaalde bezoeken	81		1.800	204
waarvan scholieren	0		1.000	

	2017	Activiteitenplan		2016
Aantal openingsuren	1.800		1.250	1.900

	2017	Activiteitenplan		2016
Aantal scholen waarmee is samengewerkt	12		6	25

	2017	Activiteitenplan		2016
Aantal bezoeken website	179.237		207.900	168.835
waarvan unieke bezoekers per jaar	137.326		160.600	121.606

	2017	Activiteitenplan		2016
Aantal vrijwilligers	2		0	0

Tentoonstelling: *Céline Condorelli: Proposals for a Qualitative Society (Spinning)* (foto's: Stroom Den Haag)

Publiek en bereik: Peperbus bij Thorbecke monument met informatie over het monument en over de tentoonstelling *A Matter of Time. Thom Puckey en het Thorbecke monument* bij Stroom (foto: Stroom Den Haag)

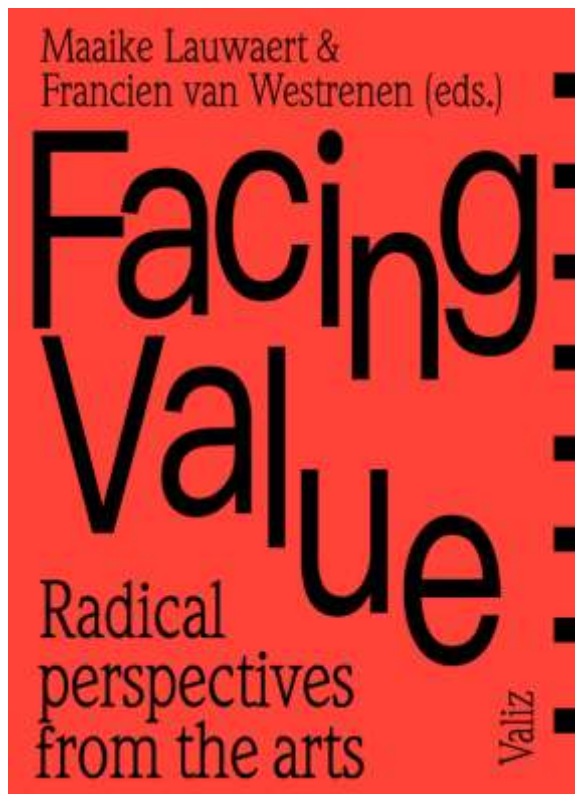
Educatie: KABK Elective: Reading the City (foto's: Stroom Den Haag)

Educatie: Cultuur Onderwijs op zijn Haags. Rondleiding De Beeldengalerij (foto: Stroom Den Haag)

Educatie: *Festival De Betovering*. Workshops *Het Spuiplein-mijn ideale speelplek* o.l.v. Cathelijne Montens en Krijn Christiaansen (foto's: Eric de Vries)

1. Be unproductive
2. Hesitate and question
3. Share
4. Improvise
5. Invite and participate
6. Embrace the void
7. Play!
8. Support
9. Unite

Publicatie: *Facing Value* (foto's: Stroom Den Haag)

FINANCIËN

Na de bezuinigingen van 2011 en 2013 is de organisatie kleiner geworden. Stroom heeft zo goed mogelijk doorgewerkt, en het programma zoveel mogelijk overeind gehouden. Voor de buitenwereld kan hierdoor de indruk zijn ontstaan dat er niets aan de hand is. In feite is de organisatie echter uitgehold geraakt. Er is sprake van permanente onderbezetting, tijdgebrek en te hoge werkdruk. Het bestuur ziet in bovengenoemde punten een risico voor de continuïteit van de organisatie. De komende jaren zal bovendien moeten worden ingespeeld op technologische ontwikkelingen, verdergaande specialisering en aangescherpte wetgeving op gebieden als personeelsbeleid, privacy en gegevensbeheer. In de Jaarstukken 2016 heeft het bestuur al de vraag opgeworpen hoe en in hoeverre het activiteitenprogramma in de huidige omstandigheden overeind kan worden gehouden. In 2017 zijn in dit opzicht nog geen harde keuzes gemaakt. Het bestuur voorziet echter dat de geschetste omstandigheden op termijn zullen leiden tot onomkeerbare structurele problemen en streeft ernaar met de gemeente Den Haag in overleg te gaan om een oplossingsrichting te bepalen.

Balans	2017	2016
Activa		
Vaste Activa		
Materiële vaste activa	82.328	84.619
Vlottende Activa		
Vorderingen	244.441	210.857
Liquide middelen	1.293.735	1.399.864
	<u>1.620.503</u>	<u>1.695.340</u>
Passiva		
Eigen Vermogen		
Vrij besteedbaar (algemene reserve)	225.710	225.710
Vastgelegd (bestemmingsfondsen)	363.070	302.037
Vreemd Vermogen		
Kortlopende verplichtingen	1.031.723	1.167.592
	<u>1.620.503</u>	<u>1.695.340</u>

Functionele staat van baten en lasten	2017	2017	2016
	realisatie	begroting	realisatie
Baten			
Opbrengsten			
<i>Directe opbrengsten</i>			
A.1 Publieksinkomsten	1.526	1.774	1.799
A.2 Sponsoring	6.300	6.300	4.390
A.3 Overige inkomsten	282.401	268.832	260.651
<i>Indirecte opbrengsten</i>			
A.4 Diverse inkomsten	60.968	58.142	43.181
A.5 Bijdragen uit private middelen	180.624	152.950	
	<u>531.820</u>	<u>487.998</u>	<u>310.021</u>
Bijdragen			
B.1.2 Meerjarige subsidie Cultuurfondsen	109.500	133.000	145.000
B.3.1 Subsidie Den Haag ikv Meerjarenbeleidsplan	2.003.856	2.008.706	1.998.809
B.3.2 Overige subsidies Den Haag	183.170	168.000	140.389
B.4.1 Overige subs/bijdr uit publieke middelen	4.500	4.500	33.814
<i>B.4.2 Overige subs/bijdr uit private middelen</i>			129.156
	<u>2.301.026</u>	<u>2.314.206</u>	<u>2.447.168</u>
som der baten:	2.832.845	2.802.205	2.757.189
Lasten			
C.1 Beheerslasten personeel	394.892	407.000	391.908
C.2 Beheerslasten materieel	364.746	380.168	432.684
	<u>759.638</u>	<u>787.168</u>	<u>824.592</u>
D.1 Activiteitenlasten personeel	693.450	757.558	702.744
D.2 Activiteitenlasten materieel			
- Algemeen	169.882	156.930	45.207
- Voorwaardenscheppend beleid	626.477	677.500	857.853
- Inhoudelijk beleid	261.772	282.693	355.826
- Kunst in de Openbare Ruimte	262.244	223.187	258.006
	<u>2.013.826</u>	<u>2.097.868</u>	<u>2.219.635</u>
som der lasten:	2.773.464	2.885.036	3.044.227
saldo gewone bedrijfsvoering:	59.382	-82.831	-287.038
Rentebaten	1.650	4.500	6.410
Exploitatiesaldo	61.032	-78.332	-280.628
Resultaatverdeling			
Onttrekking uit bestemmingsfondsen	0	103.332	274.460
Toevoeging aan bestemmingsfondsen	-61.032	-25.000	0
Toevoeging / onttrekking Algemene Reserve	0	0	-6.169

Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2017	2017	2016
- Algemeen	realisatie	begroting	realisatie
Publiciteit, promotie algemeen	14.630	17.500	20.132
Google Adwords	108.954	85.000	
Ontvangst	21.756	25.180	15.013
Kennis en onderzoek	24.541	29.250	10.063
	169.882	156.930	45.207
Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2017	2017	2016
- Voorwaardenscheppend beleid	realisatie	begroting	realisatie
Algemeen	14.100	16.250	12.892
Subsidiebeleid		530.000	
- SPOT-subsidies	177.047		233.783
- PRO-subsidies	373.260		345.377
Stimulerende activiteiten			
- Talentontwikkeling			
Invest Week	19.416	21.000	20.634
Invest KABK - lichting vorig boekjaar	2.772	10.000	3.744
Invest KABK - lichting dit boekjaar	8.320	1.250	9.060
Aanmoedigingsprijzen	3.699	4.500	3.696
- Versterking beroepspraktijk en kunstklimaat			
Kunstenaarsbijeenkomsten	0	2.000	4.065
Atelierbezoekprogramma	8.873	5.000	7.172
- Zichtbaarheid en internationalisering			
Ondertussenpresentaties	3.720	3.000	3.121
Op Zicht presentaties	2.034	2.000	1.720
Studiereis	7.261	10.500	
- Excellentie			
Ouborgprijs	0	0	0
- Overige			
Atelierbeleid	64.490	97.000	227.980
subtotaal	684.993	702.500	873.244
Vervallen subsidietoekenningen vorige boekjaren	-58.516	-25.000	-15.391
	626.477	677.500	857.853

Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2017	2017	2016
- Inhoudelijk beleid	realisatie	begroting	realisatie
Programma			
Algemeen	2.437	2.500	3.036
The Knight's Move	7.383	6.430	12.035
Ontwerpcafé Zefir7	4.362	4.000	3.976
THEMAPROGRAMMA'S			
'Attempts to Read The World (Differently)'	68	100	1.532
Uncertainty Seminars	13.542	13.000	1.525
Three Exhibitions in Five Acts - 2016-2017	21.641	20.221	21.950
Céline Condorelli			46.802
- Proposals for a Qualitative Society (Spinning)	63.143	65.360	2.500
Dunja Herzog	1.000	1.000	8.485
Neil Beloufa	412	500	
'De Dingen'			
Closed Call	0	7.500	
'Upcycling'	1.486	1.420	1.462
Speel je Stad (Atrium Expositie)	25.876	42.167	
<i>Overige</i>	392	392	9.765
STAND ALONES			
Juliaan Andeweg / Voebe de Gruyter	35.785	35.400	
'A Matter of Time' - Thom Puckey	37.731	28.500	
'Back-up' - Jan Rosseel	39.757	47.465	
Nishiko 2018	2.500	2.500	
<i>'Ik sterf dus ik ben' - Atrium expositie 2016</i>	1.000	1.000	41.152
<i>'Circles of Focus' - Christine Borland, Brody Condon</i>	3.124	3.124	60.737
<i>Stadsklas</i>	130	114	9.599
<i>'Another Reality' - Lina Bo Bardi</i>			69.760
<i>Educatie 2016</i>			61.511
	261.772	282.693	355.826

D.2 Activiteitenlasten materieel	2017	2017	2016
- Kunst in de Openbare Ruimte	realisatie	begroting	realisatie
Projecten in de stad			
Algemeen	372		
Publiciteit Kunst in de Openbare Ruimte	1.892		
<i>'We gaan naar buiten'</i>			9.426
	<u>2.264</u>	<u>1.000</u>	<u>9.426</u>
Beeldengalerij			
Algemeen	15.237		25.472
Verplaatsingen	13.267		
Opgeleverd:			
<i>'And Life is Over There'</i> - Femmy Otten	18.518		12.720
<i>'Dutch Mechanisms'</i> - Folkert de Jong			27.679
In voorbereiding:			
- Navid Nuur			6.360
- Gabriel Lester			
	<u>47.022</u>	<u>35.000</u>	<u>72.231</u>
Opdrachten voor kunst op school			
Algemeen	2.129		3.924
Nutsschool Morgenstond - Christiaanse & Montens	15.725		
De Drentse Hoek - aanpassingen	841		
De Poort - Rogier Martens	2.620		22.500
Gerth van Wijskschool - Merijn Bolink	5.850		15.525
De Ontmoeting - Nicky Zwaan	14.953		
De Krullebaar / De Haagse Beek - Christiaanse & Montens	19.800		
De Wissel - Eric Peter	16.257		
Mytyschool & Tytlyschool - Daan Brinkman	18.550		20.866
De Boldingh / De Populier - Bob Waardenburg	27.500		7.595
Het Volle Leven - Arno en Iris Beaux Arts	37.654		
VCL - M.C. Escher mozaïek	23.919		
<i>Maerlant Lyceum - multiple</i>			9.906
<i>Maris College - Escher zuilen</i>			23.889
<i>Ds. W.E. den Hertogschool - Izabela Boloz</i>			19.664
<i>Zandvliet Lyseum - LUST</i>			4.210
<i>De Pyramide / Cor Emousschool - Sander Veenhof</i>			16.234
	<u>185.799</u>	<u>150.000</u>	<u>144.313</u>
Beheer en onderhoud			
'Hemels Gewelf' - James Turrell			11.065
- regulier onderhoud	9.933		
- groot onderhoud 2017	12.070		
- beregeningsinstallatie	964		
<i>Schilderswijk - Tegeltableau Berry Holslag</i>			7.500
	<u>22.967</u>	<u>30.000</u>	<u>18.565</u>
Advisering en begeleiding projecten derden			
Thorbecke Monument - Thom Puckey	2.666	7.187	
Leidschenveen-Ypenburg - Huang Yong Ping	1.526	0	5.007
Juliana Monument - Ingrid Mol	0	0	44
<i>Beeld George Maduro</i>			5.000
	<u>4.192</u>	<u>7.187</u>	<u>10.051</u>
<i>Overige / diverse</i>			3.420
totaal Kunst in de Openbare Ruimte:	262.244	223.187	258.006

ORGANISATIE

Algemeen

Stroom Den Haag als cultureel ondernemer

Eén van de 'producten' die Stroom met succes vermarkt is de expertise op het gebied van hedendaagse beeldende kunst in relatie tot de stedelijke omgeving. In 2017 hebben diverse instellingen een beroep op Stroom gedaan voor jurering, advisering en begeleiding van projecten. Dit heeft onder andere geresulteerd in het Thorbecke-monument. In de komende jaren zal een groot kunstproject in Leidschenveen-Ypenburg worden gerealiseerd, waarvoor Stroom als begeleider is ingeschakeld. Eind 2017 zijn besprekingen begonnen voor twee kunstprojecten bij de Rotterdamsebaan. Stroom zal hierbij opnieuw de advisering en begeleiding verzorgen.

Verdere inkomsten werft Stroom door boekverkoop, advisering en presentaties elders en verhuur van met name het gastappartement via de short stay-markt. In 2017 heeft Stroom substantiële inkomsten gegenereerd uit sponsoring, particuliere schenkingen en bijdragen van subsidiefondsen aan het programma.

Professionalisering en innovatie

In 2017 is veel aandacht uitgegaan naar twee innovatietrajecten, namelijk het vernieuwen van het relatiebestand en het vernieuwen van de website www.haagsekunstenaars.nl. Omdat een aanzienlijk deel van ons relatiebestand bestaat uit kunstenaars van wie ook cv-gegevens en beeldmateriaal zijn opgenomen, zijn dit gecompliceerde trajecten, die veel tijd en aandacht vereisen. Vanwege de beperktheid van onze middelen, hebben we besloten om de technische vernieuwingen fasegewijs uit te voeren. We zijn voornemens om de *corporate* website van Stroom in 2018 op te pakken.

Daarnaast zijn we een uitgebreid traject gestart voor het digitaal archiveren en is er organisatie-breed ruimte gemaakt voor een time-management workshop.

Diversiteit / Inclusiviteit

Stroom onderschrijft de Code Culturele Diversiteit. We beogen een optimale inclusiviteit, zowel op het gebied van bestuur, organisatie, programma en publiek. Daartoe zetten we enkele middelen in: volstrekt geanonimiseerde sollicitatieprocedures, een verantwoorde vorm van positieve discriminatie (bijv. bij het zoeken naar leden voor onze adviescommissies), opbouw van een breder netwerk. En bijvoorbeeld aansluiting bij de Haagse Cultuur Academie. We zijn er echter van overtuigd dat een oprechte en duurzame vorm van inclusiviteit alleen bereikt wordt als die voortkomt uit bewustzijn en persoonlijke overtuiging van ons hele team. Daarom zijn we een traject gestart van interne gesprekken, informatievoorziening, discussies en een excursieprogramma. Dit traject kent geen einddatum maar vergt voortdurend aandacht.

Netwerk

De staf van Stroom neemt regelmatig deel aan presentaties, debatten en stadsgesprekken over kunst en politiek, verzorgt lezingen en workshops bij opleidings- en kunstinstellingen zoals

"Goed nieuws, het Maziestraat appartement staat met een beoordeling van gemiddeld 9.1 op booking.com!"

- Tessa Mulder van BizStay The Hague

het Stedelijk Museum Amsterdam, de KABK en het Sandberg Instituut. Ook bekleedt Stroom het voorzitterschap van De Zaak Nu, de belangenvereniging voor presentatie-instellingen beeldende kunst. Deze aanwezigheid en betrokkenheid zijn belangrijk en nuttig en dragen bij aan de wederzijdse versterking van het netwerk. Het was belangrijk voor ons en ook eervol dat Ilga Minjon, onze programmamaker beeldende kunst, was uitgenodigd voor de oriëntatieris van het Mondriaan Fonds voor beeldend kunstenaars en bemiddelaars naar Havana (Cuba), en Miami, Houston en New Orleans (VS). Doel van de reis is om de kennis en visie van professionals te verbreden en om (internationale) netwerken te voeden in de culturele sector. De nieuwe contacten en inspirerende inzichten die deze reis gaven waren een manier om het netwerk van Stroom te voeden en toekomstige relaties uit te breiden. Met een bijzonder vol en afwisselend programma gaf het aanzet tot reflectie en het ontstaan van nieuwe (ver)banden en inspiratie die zonder de reis niet mogelijk waren geweest.

Bestuur en directie

De stichting Stroom kent een bestuur 'op afstand' en richt zich op een kritische en integere taakvervulling. Gehecht wordt aan een transparante werkwijze en een heldere verdeling van verantwoordelijkheden en bevoegdheden tussen directie en bestuur. Stroom is bekend met de Governance Code Cultuur, het instrument voor goed bestuur en toezicht in de cultuursector, en past de daarin beschreven principes toe. Mede in het kader van deze code beraadt het bestuur zich op het formuleren van een statutenwijziging, waarbij het huidige model (bestuur op afstand) wordt omgezet naar een Raad van Toezicht-model.

Het bestuur van Stroom bestaat statutair uit vijf tot zeven leden. Bestuursleden worden aangesteld voor vier jaar en zijn eenmaal herbenoembaar. Bestuursvergaderingen vinden minimaal vier keer per jaar plaats in tegenwoordigheid van de directie. In 2017 hebben vier vergaderingen plaatsgevonden.

In april 2017 is Sharon Gesthuizen aangetreden als nieuwe voorzitter van Stroom. Zij treedt in de plaats van Winnie Sorgdrager, die na het volmaken van twee termijnen is afgetreden. Stroom is haar zeer erkentelijk voor de acht jaar dat zij het bestuur heeft geleid en de efficiëntie waarmee zij de vergaderingen heeft voorgezeten. Sharon Gesthuizen was van 2006 tot en met 2017 Tweede Kamerlid voor de Socialistische Partij. Sinds februari 2017 is ze voorzitter van Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang en voorzitter van Stichting AFNL-NOA (werkgeversvereniging in de afbouw).

Verantwoordelijkheden en bevoegdheden

Het bestuur houdt integraal toezicht op het functioneren van Stroom, waarbij het vooraf beleidsstukken, jaarplannen en begrotingen goedkeurt en vaststelt en achteraf toeziet op het beleid van de directie, op de realisatie van de doelstellingen en activiteiten, het risicobeheer en op de algemene gang van zaken van Stroom. Ook wordt de externe accountant door het bestuur benoemd.

Daarnaast beslist het bestuur over benoeming, beoordeling, bezoldiging en ontslag van de directie. De beloning voor de directie voldoet aan de regels gesteld in de 'Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector' (WNT). De rolverdeling tussen bestuur en directie is primair vastgelegd in de statuten en in het directiereglement. Binnen dit

formele kader fungeert het bestuur als adviseur en sparringpartner van de directie.

Model, samenstelling en beloning

Bij de samenstelling van het bestuur wordt gezocht naar complementaire deskundigheid, op het gebied van beeldende kunsten, politiek, bestuur, stedelijke ontwikkeling en financiële zaken. Tenminste één van de leden van het bestuur heeft uitvoerende praktijkervaring op het gebied van beeldende kunsten. Daarnaast wordt gestreefd naar een evenwichtige opbouw met aandacht voor diversiteit, zowel voor wat betreft de verhouding man / vrouw, deskundigheid, leeftijdsopbouw en culturele achtergrond. De beloning voor de bestuurders is beperkt tot minimale vacatiegelden voor genoten vergaderingen.

De samenstelling van het bestuur in 2017 was als volgt:

Naam	m/v	geb jaar	functie	datum aanst	datum aftr	termijn	(neven) functies
Rabiaâ Benlahbib	v	1974	lid	4-10-16		1	directeur Creative Court voorzitter Laaktheater DH
Auke de Bos	m	1965	penningm / secr	19-05-16		1	partner EY hoogleraar Erasmus Univ.
Sharon Gesthuizen	v	1976	voorz	12-04-17		1	vz AFNL-NOA vz Festival Classique auteur Schoonheid Macht Liefde
Robert Rinnooy Kan	m	1958	lid	19-05-16		1	directeur AGMinfo.eu
Willem Velthoven	m	1958	lid	29-11-11		2	learner at Mediamatic
Arnoldus T.M. van Roosmalen	m	1959	-	1-01-05	-	-	voorzitter De Zaak Nu

Personeel

In 2017 is Remco Osório Lobato aangesteld als medewerker Atelierbeleid. Deze positie was al enige tijd vacant. Met de aanstelling van een vaste collega wil Stroom het Atelierbeleid weer verstevigen.

- Hildegard Beijersbergen-Blom, medewerker communicatie en pers
- Vincent de Boer, adviseur/begeleider Kunst in de Openbare Ruimte
- Connie van Driel, hoofd afdeling SD&A
- Johan van Gemert, coördinator techniek en bouw
- Jane Huldman, hoofd projectbureau
- Dorien Jansen, medewerker secretariaat en administratie
- Marieke Klos, hoofd receptie / huismeester
- Ilga Minjon, programmamaker beeldende kunst, miv 18 april 2016
- Arnold Mosselman, bibliothecaris
- Bas Mulder, hoofd bedrijfsvoering
- Lidwien Nielander, medewerker secretariaat
- Liesbeth Nieuwenweg, redactiemedewerker website, social media
- Mischa Poppe, medewerker afdeling SD&A
- Cora Roorda van Eijsinga, medewerker receptie
- Arno van Roosmalen, directeur
- Ira van der Valk, medewerker documentatie / boekverkoop / archief, afdeling SD&A
- Francien van Westrenen, programmamaker architectuur

Toetsingscommissie

- Thomas Ankum (mei 2011)
- Natasja van Kampen (januari 2011)
- Lynne van Rhijn (mei 2011)
- Pim Voorneman (januari 2011)

Overige medewerkers/vrijwilligers/stagiaires

- Loes Aarts
- André Bijma
- Krista te Brake
- Harold de Bree
- Arthur Cordier
- Hans Eijkenboom
- Robbert Erwich
- Vasiliki Giakoumi
- Tom de Groot
- Arthur de Hart
- Natascha Helmer
- Oswaldo Heinen
- Robbin Heyker
- Jeroen van der Hulst
- Yannick Hurkman
- Lukas Jaspers
- Simon van Kray
- André Kruysen
- Hein van Liempd
- Rozemarijn Lucassen
- Sanne de Maijer
- Annechien Meier
- Marjolijn van der Meij
- Ingrid Mol
- Jana Mol
- Wineke van Muiswinkel
- Nishiko
- Arianne Olthaar
- Marie José Raven
- Maarten Savelkoel
- Michelle Schulkens
- Ton Schuttelaar
- Sandra Spijkerman
- Elisabeth Stienstra
- Nies Vooijs

BIJLAGEN

OVERZICHT PRO-SUBSIDIES

Adviescommissie PRO-subsidies

De adviescommissie bestaat uit een pool van tien personen met uiteenlopende achtergronden, van wie er per beoordelings-bijeenkomst vijf worden uitgenodigd:

- Bart de Baets (januari 2013)
- Manon Bovenkerk (september 2014)
- Paul Devens (januari 2013)
- Gijs Frieling (april 2016)
- Maaïke Gouwenberg (september 2014)
- Marius Lut (januari 2016)
- Jonas Ohlsson (februari 2016)
- Marga Rotteveel (juli 2012)
- Saskia van Stein (juli 2012)
- Magdalena Pilko (juli 2012)

De commissie beoordeelde in 2017 in totaal 145 aanvragen. Daarvan werden 65 PRO-subsidies toegekend.

PRO KUNSTPROJECTEN (24)

Rachel Bacon, Unfolding Landscape
Mischa Daams, Origin: Sustained
Cocky Eek, Landing Sites
Anne Geene en Arjan de Nooy, The Universal Photographer
Esther Hovers, False Positives
Floris Kaayk, Next Space Rebels, Reclaim the Orbit, Fase 1
Christian van der Kooy, Anastasiia, She Folds her Memories Like A Parachute
Taiksuke Koyama, Post Body/ Nature
Anna Moreno, The Drowned Giant
Museum Kranenburgh, Het Zelig Nietsdoen
Moose Space, Space XVII
Clara Palli, Contemporary Mythologies
Sedje Hémon Stichting, Sedje Hémon Project
Stichting Billytown, Apenkooi
Stichting Electriciteitsfabriek, Zoro Feigl
Stichting Grafische Werkplaats, Festival Analog Patronen
Stichting LUSTlab, Read/Write (werktitel)
Stichting Nest, Another Dimension
Stichting Nest, Post Peace
Stichting Nest, On Speaking Terms
Stichting Project Space 1646, Deelname aan de Supermarket Art Fair
Vereniging Quartair, Anarchists, Squatters, Punks & ... Yuppies?
Katja Verheul, Toni & Bleri + wetboek
Puck Verkade, Breeder

PRO ONDERZOEK (11)

Justin Bennett, Brussel Beluisteren (Residency bij Overtoon)
Tanja Engelberts, The Dark Arts, Banff centre for Arts and Creativity
Mariska de Groot, Pigeerde
Alike van der Kruijs, Waterweven
Francisco López, Invisible Sculpture with Sound Beamers
Stelios Manousakis, Modern Body Laboratory
Marjolijn van der Meij, Verharden papierwerk
Marit Mikhlepp, Exercises in Environmental Awareness
Arianne Olthaar, Locaties en interieurs in dromen
Ola Vasiljeva, Work period at the CAC
Karina Zavidova, Automation of labour and the gender gap - if robots take our jobs will they adopt our discrimination policies?

PRO KUNSTPROGRAMMA (11)

Baracca, Urban legend/ Zibaldone
Ingrid Lee, BARTALK
Refunc, De Steeg
Stichting Billytown/ The Kitchen, Jaarprogramma The Kitchen
Stichting Haagse Rondgang, Hoogtij 2017
Stichting Page Not Found, Programma
Stichting Project Space 1646, Programma voorjaar 2017
Stichting Project Space 1646, Programma oktober 2017 - januari 2018
Stichting SeeLab, The Story Within and Beyond
Vereniging Instrument Inventors Initiative, Programma 2017-II
Vereniging Instrument Inventors Initiative, iii Programma 2018-I

PRO INVEST (15)

A'ron Birtalan
Verena Blok
Natali Blugerman
Kim David Bots
Yamuna Forzani
Roel van Heesch
Mirthe Klück
Katerina Konarovská
Bernice Nauta
Arefeh Riahi
Jonathan Reus
Lisa Šebestíková
Daniel van Straalen
Max de Waard
Kacper Ziemianin

PRO PREMIUM (3)

Ibrahim Ineke
Marleen Sleeuwits
Nadine Stijns

PRO DEO (1)

Charlotte van Winden

OVERZICHT ATELIERBEZOEKEN

Atelierbezoekprogramma - 102 bezoeken

januari-december 2016 (50 + 52 via De Appel Curatoren)

Totaal atelierbezoeken 2017 : 235

-72 Atelierbezoekprogramma
-20 De Appel Curatoren
-120 Invest Week
-23 PRO Deo herhaalbezoeken

Atelierbezoekprogramma - 72 bezoeken

januari-december 2017

Rianne Groen 27 februari en 1 maart 2017 (Rianne Groen Gallery for contemporary art, Rotterdam) (8)

Mirthe Klück
Zeno Beikircher
Jeannette Slütter
Sanne Maloe Slecht
Mickey Yang
Lorena van Bunningen
Bernice Nauta
Iede Reckman

Rob van de Werdt 24 en 28 maart 2017 (galeriehouder PA////KT Platform for contemporary art, Amsterdam) (9)

Joncquil de Vries
Jeannette Slütter
Tanja Engelberts
Leslie Nagel
Mark van Overeem
Lilian Kreutzberger
Waalko Dingemans
Tom de Groot
Rixt de Boer

Valentijn Byvanck 24 en 25 april 2017 (directeur, curator Marres, Maastricht) (10)

Christa van der Meer
Rixt de Boer
Marleen Sleeuwits
Matteo Marangoni
Mirthe Klück
Femmy Otten
Karel van Laere
Joncquil de Vries
Mike Rijnierse
Ludmila Rodrigues

Anna Ptak 25 en 26 mei (Ujazdowski Castle Centre for Contemporary Art, Warshau) (10)

Ingrid L Lee
Eliane Esther Bots
Jeannette Slütter
Gaby Felten
Jason File
Femmy Otten
Justin Bennett
Jacqueline Heerema
Marleen Sleeuwits
Evalina Rajca

Natasha Ginwala 18 en 19 juni (onafhankelijk curator, Contour Biënnale 8 (Mechelen, België) en curatorial advisor van Documenta 14 (Kassel, Duitsland en Athene, Griekenland) (7)

Risk Hazekamp
Evelina Rajca
Matteo Marangoni
Justin Bennett
Eliane Bots
Jason File
Mariska de Groot

Emanuele Guidi (freelance curator en artistiek directeur ar/ge kunst, Kunstverein Bolzano, Italië) (9)

Marianna Maruyama
Harold de Bree
Max de Waard
gerlach en koop
David Powell
Josje Hattink
Jeannette Slütter
Sara Pape
Manuel Beltrán

**Manuel Segade 13 en 14 oktober 2017
(directeur CA2M Centro de Arte Dos de Mayo,
Móstoles, Madrid Spanje) (9)**

David Powell
Gaby Felten
Maja Bekan
gerlach en koop
Farah Rahman
Risk Hazekamp
Clara Palli Monguilod
Sara Pape Garcia
Anna Moreno

**Noor Mertens 18 en 19 december (Kunstverein
Langenhagen, Duitsland) (10)**

Jonathan Reus
Arianne Olthaar
Henriette von Muenchhausen
Anna Moreno
Steeff Crombach
David Powell
Machteld Rullens
Jeanette Slütter
Mike Reijnierse
gerlach en koop

De Appel Curatoren

december 2017   **-20 bezoeken**

Deelnemende curatoren

Jo-Lene Ong, Arkadiusz Poltorak, Luay Al Derazi,
Miriam Wistreich, Jagna Lewandowska,

Deelnemende kunstenaars

Jonathan Reus, Arefeh Riahi, Natali Blugerman,
Kacper Ziemianin, Verena Blok, Áron Birtalan,
Kim David Bots, Bernice Nauta, Nadine Stijns,
Ibrahim Ineke, Katerina Konarowska, Marleen
Sleeuwits

PRO Deo Herhaalbezoeken

*Januari-November 2017 (3 van de 4
herhaalbezoeken)   -23 atelierbezoeken*
Begin 2018 (4^e bezoek in de reeks)

Deelnemende curatoren

Jelle Bouwhuis (12)
Nick Terra (11)

Deelnemende kunstenaars- kunstinitiatieven

Johan Nieuwenhuize
Rachel Bacon
Risk Hazekamp
Tanja Smit
Ellen Rodenberg
Janne van Gilst
Joncquil de Vries
Channa Boon

OVERZICHT ATELIERS

Tijdelijke ateliers

Overzicht van de tijdelijke ateliers per 31 december 2017 en prognose afname in 2018

Adres	Organisatie	Ateliers	Project-ruimte	Eigenaar	Prognose afname ateliers voorjaar 2018: tijdelijk wordt permanent of oplevering* pand.
Stuwstraat 285	Individuele kunstenaar	4	nee	VESTIA	
Beatrijsstraat 12	Helicopter	13	ja	CVDH (via Bewaakt & Bewoond)	
Hoge zand 42	Ruimtevaart	10	ja	CVDH	
Capadosestraat 11	Billytown	15	ja	CVDH	15
Totaal		42			15

Afname tijdelijke ateliers

120 ateliers - benodigde en vastgestelde voorraad tijdelijke ateliers; op basis nota 'Ruimte voor de Kunst'

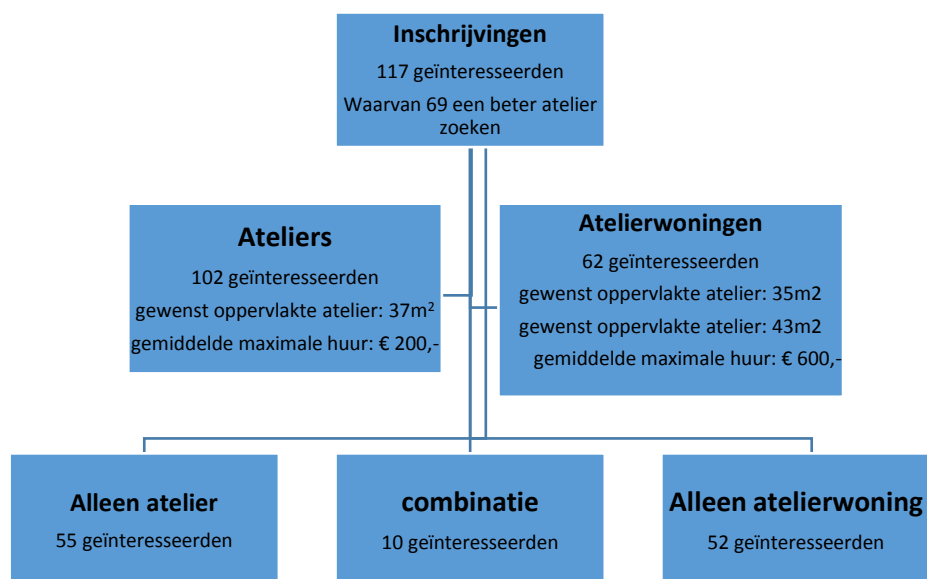
102 ateliers - beschikbaar 31 december 2016

42 ateliers - beschikbaar 31 december 2017

27 ateliers - beschikbaar voorjaar 2018

Atelierwachtlijst

Overzicht van de atelierwachtlijst per 31 december 2017:

STROOM DANKT...

1646
De Appel, Amsterdam
Atrium City Hall
BankGiroLoterij Fonds
Campai
De Besturing
BNO Kring Groot Den Haag
Boekhandel Van Stockum
BPD Cultuurfonds
De Brakke Grond
Bureau Hans Venhuizen
Bureau Lofvers
Buurmen
Cathelijne Montens
Collective Works
CultuurSchakel
Dutch Coast
Erla van der Pauw
Eric de Vries
Ernst van Deursen
Festival Designkwartier
De Filosoof
Galerie Annie Gentils
Galerie Martin van Zomeren
Galerie Van Gelder
Gemeente Den Haag
- Centrale Vastgoedorganisatie
- Dienst OCW - Cultuur
- Dienst OCW - Onderwijshuisvesting
- Dienst Stedelijke Ontwikkeling
Gerrit Schreurs
Google AdWords
Haags Historisch Museum
Hans Poel
Idea Books
Istituto Lina Bo e P.M. Bardi
Instrument Inventors Initiative (iii)

Janneke Hendriks
Karen Polder
Koninklijke Academie van Beeldende
Kunsten
Krijn Christiaansen
Lectoraat Art and Public Space,
Amsterdam
Maaïke Lauwaert
Madurodam
Martin Sjardijn
Max Risselada
Mondriaan Fonds
Museu de Arte São Paulo
Museum Arnhem
Museum Dr. Guislain, Gent
Myung Feyen
Nationale Toneel / Babel
NIAS Akademie van Kunsten
De Nieuwe Studio
Platform STAD
Prins Bernhard Cultuurfonds
Qabana
Rieke Vos
Rijksbureau voor het Cultureel Erfgoed
Shari de Boer
Stichting Doen
Stichting Stokroos
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie
Tanja Schell / Geurlab
The Art of Impact
The Pop-Up City
The Ravestijn Gallery
The Rodina
Universiteit Leiden
Valiz
ZonMw

COLOFON

Tekst en redactie: Stroom Den Haag

Beeldmateriaal: Justin Bennett, Shari de Boer, Myung Feyen, Sander Foederer, Jhoeko, Bram Goots, KABK, Christian van der Kooy, Jan Rosseel, Gerrit Schreurs, Eric de Vries en Stroom Den Haag

Stroom Den Haag
Hogewal 1-9
2514 HA Den Haag
tel.: 070-3658985
info@stroom.nl
www.stroom.nl

